Damage Book

TEXT LITE WITHIN THE BOOK ONLY

UNIVERSAL LIBRARY
OU_204370
UNIVERSAL LIBRARY

శ్రీ

కోకిల.

[అయిదంకముల నాటకము.]

ఇది

నర్మదా పురుకుత్సీయము; సారంగధర చరిత్రము
మొదలగు నాటకములు రచించిన,

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారిచే

రచియింపఁబడి,

తణుకు
శ్రీ సౌదామినీ ముద్రాక్షరశాలయందు
ముద్రింపఁబడినది.

1909

కాపీరైటు.] మొదటి కూర్పు ప్రతులు 1000 [రిజిస్టర్డు.

వెల రు 0-12-0

పీఠిక

నే నిదివఱకు నర్మదాపురుకుత్సీయము, సారంగధరచరిత్రము, ప్రచండచాణక్యము, రాధాకృష్ణనాటకము, పట్టభంగరాఘవమను నై
దునాటకముల వ్రాసియుంటిని. కోకిలయను పేరుగల యీనాటకమా
ఱవది. ప్రస్తుత పీఠికాపురసంస్థానాధీశ్వరులగు శ్రీ రాజా రావు వేంకటకు
మారమహీపతిసూర్యారావు బహద్దరువారి వివాహమహోత్సవ సం
దర్భమున 1906 సంవత్సరము మేయి నెలలో నీ నాటకమును వ్రాసితిని.
ఈనాటకమును దీనికిఁ బూర్వమందుఁ బ్రచురింపఁబడిన రాధాకృష్ణనాట
కమునుగూడ శ్రీ శ్రీ రాజా సూర్యరాయప్రభువువారే తమ ధనసహా
యముచే దయాపూర్వకముగ నచ్చు వేయించిరి. ఇట్టి మహోపకార
కృత్యము లనేకములొనర్చుచున్న యీప్రభువువారి కతోధిక సర్వశ్రేయ
ములు సర్వేశ్వరుఁ డొసంగుఁగాక. దీనికి నాందీప్రస్తావనలను బ్రహ్మశ్రీ
కూచి నరసింహముగారు వ్రాసి దయచేసిరి.

పిఠాపురము,
25—9—1909.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు.

ఈనాటకమునవచ్చుపాత్రములు.

పురుషులు.

వసంతుఁడు—కథానాయకుఁడు, శ్రీపురరాజకుమారుఁడు.
మోహనుఁడు—బుద్ధిమతికి ప్రియుఁడు, కోకిలను దొంగిలించినవాఁడు.
విజయసారథి—శ్రీపుర సేనానాయకుఁడు, భ్రమరికను వలచినవాఁడు.
జగన్నాథుఁడు—విజయసారథి చెలికాఁడు.
రుద్రదేవవర్మ—విజయపురప్రభువు, కోకిలతండ్రి.
కృష్ణశంకరులు—శ్రీపురబ్రాహ్మణులు.
రామచంద్రగోపాలురు—శ్రీపురపౌరులు.

☞ కోకిల పురుషవేషముతో శ్రీపురప్రభువుగా వచ్చును.

స్త్రీలు.

కోకిల—కథానాయిక, వసంతునిభార్య, విజయపురరాజకుమార్తె.
భ్రమరిక—కోకిలదాసి, విజయసారథివలచినది.
బుద్ధిమతి—మోహనుని వలచినది.
చంద్రిక—వసంతునితల్లి, శ్రీపురపురాణి.
నాపితాని—వసంతునిస్త్రీరూపము.

☞ ఇంకను సేవకులు సువాసినులు మొదలగువారు వత్తురు.

శ్రీ

కోకిల.

ప్రథమాంకము.

♦ నాంది. ♦

శ్రీరామామణి సీత యక్కునఁ దనుశ్రీఁ ♦ జేర్చుచో భక్తివి
స్తారుండై పవనాత్మజుం డపుడు లో ♦ త్తుంగోచ్చుచో వారలన్
గారుణ్యార్ద్రకటాక్షచంద్రికలఁ దోఁ ♦ గం జేసె మున్నెవ్వఁడా
శ్రీరామప్రభుదృక్ప్రభప్రభలు వ ♦ ర్షించున్ సదా మీపయిన్.

(నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు.)

ఓపరిషన్మహాజనులారా! మీమొదట నీరాత్రి శ్రీపీఠపుర సంస్థానాధీశ్వరుండును, ఆర్యస్తూయమానసకలజనమనోహరసుగుణాభిరాముండును, హూణాంధ్రభాషావిశారదుండును, ప్రశస్తకవితారసజ్ఞతాభినవభోజుండును, ప్రాప్తయౌవనలక్ష్మీవిరాజమానస్మేరాననుండు నగుశ్రీరాజారావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావు బహద్దరువారి వైవాహికోత్సవములందు నీనాటకంబద్ధింప నాజ్ఞాపింపఁబడితిని. దీనిపేరు 'కోకిల'. కవి ప్రసిద్ధప్రతిభావంతుఁడైన 'పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు' ఇది యాతనిషష్ఠనాటకము.

గీ. గ్రంథకథ యంత కవిమనః ♦ కల్పితంబు
చిత్రముగఁ జిత్తబాధంబుఁ ♦ జేయుచుండి
యూర్ణనాభతంతునిలయ ♦ మొయ్య నొయ్య
మించి మృదుజంతువులను బం ♦ధించినట్లు.

సీ. [illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible] గాని
[illegible] ♦ [illegible]

([illegible]) [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]?

నటి—([illegible]) [illegible]
[illegible]

సూ—[illegible]?

సీ. [illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]

నటి—[illegible]? [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

సూ—[illegible]
[illegible]?

నటి—([illegible]) [illegible]
[illegible]

ములు నృత్యకళను. నేటి నప్పగించు గొప్పుల దర్శనంబు లేమైన [illegible] సేమో యోచించుము. ఈనాటియాట్ల లీసభాసదు లయెవరో నెరుంగుదువు?

సూ — ఓ. ఎంతెరుంగుదు నీవే ♦ యంతి నీవు
కనుక [illegible] ♦ [illegible]
[illegible] తెల్పుదు [illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]

ఇక నీ ప్రదర్శనమును గూర్చి చెప్పుము. స్త్రీపురుష పాత్రలు అన్నియు ప్రసిద్ధనటులచే నున్నవా?

నటి — ఆ! స్త్రీపాత్రములు పురుషపాత్రములు పురుషస్త్రీపాత్రం బులు స్త్రీపురుషపాత్రములు అన్నియు సిద్ధముగ నున్నవి. మీ యాజ్ఞ కెన్నడును మీరకుండు నటుల నేర్చుకొనుదానను గావున మీకే తెలియునుగదా కాని, యీనాటి రాత్రి గడువిచిత్రమైన రాత్రి! ఆ [illegible] రాత్రి!

సూ — చెప్పెదచూడుమా!

ఉ. పూర్వము జూడ [illegible] సుగ ♦ [illegible] స్త్రీ [illegible] భేదముల్
బూటక [illegible] ♦ పురుషుడు స్త్రీత్వముగల్గునంచుఁ జే
చాటుగ [illegible] ♦ [illegible] తమంబు నడచుచుండగా నీ
నాటక మీ రాత్రి సుజ ♦ [illegible] విచిత్రమే.

నటి — (ముసిముసి నవ్వుకొని) అన్నిటికంటె మీ పల్కులు విచిత్రముగ నున్నవి. ఆ మూలాగ్రంబు శుద్ధశృంగార రసవ్యాప్తంబై ముసలులకుఁగూడ మోహావేశంబు లుదయింపఁజేయు ప్రౌఢ ప్రశ్నోత్తరంబులతో నిండియుండు నీ గ్రంథమా వేదాంతబోధకము! పూలదండ బొమ్మపుష్పలావికకడనా జపమాలలు దొరకుట?

సూ—అటుకాదు. కవిముఖ్యోద్దేశము ద్రష్టలకుఁ జదువువారికిఁ గవితా నంద మొసంగుటయే యైనను సూక్ష్మబుద్ధిగలవారలు దీనిలోఁ గావలసినన్ని సత్యములు గ్రహింపవచ్చును.

ఆ. వె. సృష్టియును గవికృతి ♦ సృష్టియు నేకరీతి
నిందు నందుఁ గూడ ♦ నుందురుత్త
ములు ననుత్తములును; ♦ బుద్ధిమంతుల కద్ధ
లందఱును వివేక ♦ మందఁ జేయు.

జగన్నాటకాంతర్నాటకము లనఁదగునిట్టినాటకములందు యోగ్య పాత్రలాచరణీయధర్మంబులును, గర్హ్యపాత్రలు త్యాజ్యార్థం బుల నుపదేశించును.

నటి—అట్లయిన సీనాటికి నట్టిపరస్పరవిరుద్ధపాత్రంబు లుండినఁ దెల్పెదరా?

సూ—నటీ! అంతయుఁ బరిశీలించి యిట్లడిగెద వేమి? చూడుము! బుద్ధి మతీ మోహనులను.

తే. గీ. బుద్ధిమతి మోహనునిఁ బైని ♦ మోహ ముంచి
తనదు పెనిమిటిగాఁ జేసి ♦ కొనఁగ నుంట
తలిరుటాకులమవ్వంపు ♦ టలరుఁదీగ
వలచి బొమ్మజెముడు మీఁదిఁ ♦ బ్రాఁకునట్లు.

ఆహా! బుద్ధిమతివాక్యంబులు గీతావాక్యంబులు గావా? దుష్టా మార్గనిరతమలీమస మనస్కుండును, సమస్తదోషనిలయుండును, నగుమోహనునకు నాపుత్తడిబొమ్మకు నెంతతారతమ్యము.

నటి—ఔను. ఈకవికి శుభ మగుఁగాక! జ్ఞానవృక్షంబునకు వేరుఁబుర్వు లనియుఁ, బతులకు బంగారుసంకెల లనియు, మేఁకవన్నెపులు లనియు మఱియు నిట్టినిందావాక్యములపాలై యుఁబడి వర్ణింపఁ

బడు మా స్త్రీజాతిలోఁ గూడ యోగ్యురాండ్రున్నట్లు కనఁబఱచినాఁడు. కాని యార్యపుత్రా! మీ రన్నట్లీభగవన్నిర్మిత విస్తృతప్రపంచ నాటకముండఁగా నల్పజ్ఞులగుమనుష్యులచే రచియింపఁబడిననాటకంబు లెట్లు శ్లాఘనీయంబు లగును?

సూ—అట్లగు టాశ్చర్యముగాదు.

తే. గీ. ఒచ్చెమోఁగును లేక పెం ♦ పెచ్చు పెఱిఁగి
నసఁబు నిర్మించినట్టిదను ♦ నునుఁబ జూడ
సుందరము లేదు; గాని మా ♦ చాయఁ జేయఁ
బడినశిల్పములను నెన్ను ♦ పసదనములు.

కాన మనుష్యనిబుద్ధికల్పితమార్గమును గలదు. ప్రియురాలా! కుసుమ సంభాషణములతో రాత్రి యంతయుఁ గడపుచున్నట్లున్నారము. ఇది వసంతర్తువు గాదా? తదాగమంబుఁ గూర్చి నీమధురస్వరంబులతో నించుక పాడు మది విని నాటకప్రదర్శన మారంభింతము.

నటి—వసంతాగమము మనోహరంబుగఁ దెల్పఁ గోకిలదక్క **మఱి** యెవ్వరు శక్తులు?

సూ—సుధామధురస్వనంబుల నీవునుం గోకిలయు నొక్కటియే. **కా**నిమ్ము!

నటి—చిత్తము. (పాడును.)

ద్విపద.

ముసుకదుప్పటములు ♦ మూలలడాఁగె;
వెతకసాగిరి జను ♦ ల్వీసనకఱ్ఱలను;
జిరుచెమ్మటలు మేను ♦ చేరి బాధించెఁ;
గరువలిపై నిచ్చ ♦ గలిగెనందఱకు;
దండంబు, బూలును ♦ గడునింపులయ్యె;

సంపదలు గూర్చు మొగి ♦ శ్లాఘలు బాల్యకృ
బంధుభృత్యానందములు ♦ వనముల నరయు
మొదల నొక బాహ్యుని పడి ♦ గాఢముగ చింతలు
చెంత నెవ్వరు నుండరు ♦ తెలివతో బ్రతుక
నశక్తి లేదన ♦ సంతాపము గలుగు,
కాని, యయ్యా! యెవ్వ ♦ రా ముహుర్త
ప్రస్తు గాంతేను ♦ నాయనా ప్రెట్టు.

సూ—ఆహా!

గీ. ఇంతి! స్వాతంత్ర్య మెబ్బెడ ♦ నంతరంగ
మున వృత్తి విషయ విషయాసు ♦ నేనె నుండి
తెలుపదే సుధాబింబస్వామ ♦ మనుము బాపు
యొట్టియూహలనో మొదటగదా! ♦ యుక్తము మహాత్మా.

(ఇద్దరును నిష్క్రమింతురు.)

ఇతి ప్రస్తావన.

శ్రీ

కోకిల.

ప్రదేశము. [illegible]

ప్రవేశము. [illegible]

౧. [illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]

[illegible]

౨. [illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]?

(కోకిల [illegible])

కో——([illegible]) [illegible]! [illegible]? [illegible] [illegible] [illegible]? [illegible]? [illegible] [illegible]? [illegible] [illegible] [illegible] ప్రేమ [illegible] [illegible] పుడమింపుము.

వస——(స్వప్నము) ఆహా! కోకిలా! వచ్చితివా? ఈరాత్రి యింత యాల సించితివేల?

గీ. వత్సభేద్యా, రాభ్రై, యని కళ ♦ వళము నొంది
యటులిటులు చూచి చిటుకన్న ♦ నదరిపడుచుఁ
బెదరుచు, లేచుచు, నూఁగాడు ♦ చదలు పుడమి
గట్టియ లేఁగున్నగ పికయి ♦ కాచియుండె.

కౌ.—వసంతా! ఎవ్వ రాఁ బిలయుండినప్పుడు నేనురావలసినదా? ఈనా మీరాచమునను నున్న పుష్పవనమున విహరించుట కిష్టానుసారముగ వచ్చుచుందునుగాని నిన్నుఁ జూచుటకుఁ గాదని నీవెఱుఁగవా?

వసం.—(తనలో) హా! హృదయమా! ఇన్ని నెలలనుండి యెంత వెఱ్ఱి పడుచుంటివి!

గీ. లతలెల్ల తల లెత్తి చూచి పూలు జ ♦ లజలరాల్పఁ
గ్రిందిపల్లవచయము మానాద ♦ మొనరఁడగునే?
సురభిళానిలము తేర ♦ సూనశరుఁడు
తన్నుఁ గౌఁగిలించుట కొఱకు ♦ నెన్నఁడగునే?

గీ. పన్ను నను జగత్ప్రసిద్ధకీర్తిఁ ♦ గొండ్కుఁ దను
వద్ది ప్రేమించె నని యెన్న ♦ నగునె? మింటఁ
జక్కఁ మినుకని మోలయుఁగా ♦ జక్కవ తను
వద్ది కన్గొను నని వెల్గి ♦ నందఁ డగునె?

ఆలాగే,

గీ. నహాజలీలావిలోలమున ♦ చంచలాక్షి
యగపించుచున్న హావభా ♦ వాదికములఁ
గాంచి యదినన్ను మోహించె ♦ నంచు నెంచి
యుప్పుడు మొంటిచేఁగని యగి ♦ లింపవలసె.

గీ. చూడనట్టి చూపులు, మాట ♦ లాడనట్టి
పలుకులును, వేడ్కలేని న ♦ వ్వులును, నలుకఁ

గనదిబోమముఖ్యు, చేసిచే ♦ యనిపనులును,
బుట్టినన్నెలు చిన్నెలు ♦ పొలఁతుకలకు.

(ప్రకాశముగా)

హా! కోకిలా! ఏమంటివి? 'నాపుష్పవనమున విహరించుటకే వచ్చుచుంటినిగాని నిన్నుఁ జూచుటకుఁ గాదని నీ వెఱుఁగవా?' అని వచించితివా? హా! అట్టిసంగతి నే నెఱుఁగనా? సార్వభౌమపుత్రిక నైననీ వెక్కడ? మాతాపితరులనుండి, రాజ్యమునుండి వేఱుచేయఁబడి నీతండ్రిచేనిట్లు కారాగృహబద్ధుఁడనై యథమాధమస్థితిలో నుండు నే నెక్కడ? అట్టినీవిట్టి నన్నుఁ జూచుటకు వచ్చుచుంటి వని యూహించుటకంటె బుద్ధిమాంద్యమును సిగ్గుమాలినతనము నుండునా?

గీ. కలుగులోనుండు నీచక ♦ ర్కటకి మేడ?
గంధిజామూల్యతమసుధా ♦ కలిక యేడ?
పంకనిర్మగ్నతనువైన ♦ భేక మేడ?
స్వర్ధునీస్వర్ణసరసిజ ♦ వల్లి యేడ?

నన్నుఁ జూచుటకే నీవు రాకపోయినను వచ్చి నన్నుఁ జూచుచుంటివిక దా? అందువలన నే నింతింతనరాని యామోదము నొందుట విరుద్ధమా?

గీ. భవ్యకేళీవనిని జూడ ♦ వచ్చునీవు
వదన మీక్షింప సంభ్రమ ♦ పడుట తగదె?
చంద్రికల భువి కీవచ్చు ♦ చందమామఁ
గనుటకై సంబరపడదె ♦ కలువపూవు?

కో—(తనలో) ఆహా! ఇదివఱకు నే నన్న యీమాత్రపుమాటకే యీతఁడెంతవగచినాఁడు! కొంచెము వేఁడిగాలిచే శోషిల్లి యొక్కసీటి

తుంపరచే వికాసమొందుపుష్పముకంటె, సీతనిహృదయము మె త్తనిదని తోఁచుచున్నది.

(ప్రకాశముగా)

ఇంతమాత్రముననే యెంతచదివితివి! ఎన్ని పూర్వగాథలఁ దడవితివి! ఇపుడు మాతాపితృవిశ్లేష సంభాషణ మేల? రాజ్యపరిత్యాగవార్త లేల? అధమాధమస్థితి యని విలపింపనేల? మాతండ్రి నీ కిక్కడ నేమిలోప మొనర్చుచున్నాఁడు? నిన్ను సమస్తవైభవములతోఁ బెంచుచు నీకు సర్వవిద్యలను నేర్పించి జాగరూకతోఁ నీక్షేమ మరయుచునే యున్నాఁడుగదా? ఒక్కస్వచ్ఛందవిహారమున కున్నలోపముదక్క నితరలోప మేమున్నది? ఆలోపముగూడ దీఱినయెడల నీకు మేమే కావలయు ననినమాట యేమి?

వసం—హాహా! ఏమి మాటాడితివి! (నవ్వుచు) ఏదీ! కోకిలా! ఒక్కసారి నావంకఁ దేఱిపాఱఁ జూచి నీ విప్పు డనినచిత్రవాక్యమును దిరిగి వచియింపుము.

కో—(తలవంచుకొని నవ్వును)

వసం—(తనలో)ఆహా! ఎంతెనవికాసముగ మందహాసము చేయుచున్నది.

గీ. పైపెదవి గదలఁగ, నష్ట ♦ భాసముత్త
మదర, బుగ్గ లిట్టె యుబుకి, ♦ నచ్చులింత
సన్నవడఁ జుబుకముపైని ♦ జిన్నగుంట
వడ, రదములు వెన్నెలఁ గాయఁ ♦ బడఁతి నవ్వె.

ఆహా! ఈమహావైభవదర్శనమునకై సంతసింపనా? యింతకు ముందు,

గీ. కన్నెలుకులతోఁ జెక్కులు ♦ కందఁగఁ గుచ
శిఖరహారాళితో నోష్ఠ ♦ సీమ యదర

భ్రూయుగము క్రోడ మూఱియు ♦ ముడివడంగ
దృష్టిలోఁ బల్కు తీండ్రింపఁ ♦ దెలుప యలిగె.

ఇందులకు విచారింపనా!

గీ. రసపరిద్రవన్మనో ♦ రంగ మబల
పరిపరివిధంబులఁజిత్రరూ ♦ పంబు లెల్ల
సంగ్రహించెను సమ్యక్ప్ర ♦ శస్తసరణి
నాకృతివిలేఖకం బను ♦ యంత్రమున్లు.

(ప్రకాశముగ)

హా! కోకిలా! ఏమంటివి? 'నీకు మేమే కావలయు నన్న మాట యేమి' అనియా? ఇది న్యాయమేనా? నాకునీకంటె మఱెవ్వ రున్నారు? నేను నాతల్లి నెఱుఁగను. తండ్రి నెఱుఁగను. రాజ్యము నెఱుఁగను. నేను మూఁడేండ్లపిల్లవాఁడనై యుండఁగ నీకార లోనికిఁ దీసుకొనిరాఁబడితినఁట! నాదోష మేదియో నేనెఱుఁగను.

కో — ఎఱుఁగ కేమి? సామంతరాజగు నీతండ్రి సార్వభౌముఁడగు నాతండ్రిని ధిక్కరించినందుల కాతనివిధేయతాస్వాంతత్వమున కతనిపుత్త్రుఁడ వైననిన్నుఁ బూఁటకాఁపుగ మాతండ్రి తెచ్చినాఁడు.

వసం — అయినను మాతండ్రికి నాకు నెంత భేదమున్నదో చూడుము!

కో — ఏది?

వసం — నాతండ్రి నీతండ్రిని ధిక్కరించినందుల కతనిపుత్త్రుఁడనైననన్ను నీతండ్రి కారాబద్ధుని జేసినాఁడు. పరిశుద్ధాంతఃకరణముగలనన్ను నిష్కారణముగ నీతండ్రి యీరీతిగ నిన్నిసంవత్సరములనుండి బంధించి యుంచినను, నే నట్టివానిపుత్త్రిక వైననిన్ను మనసులోఁ దలచి యువ్విళు లూరుచుఁ బ్రాణాధికఁగ నెంచుచు సమస్తమునకుఁ గతిగా నెంచుచున్నాఁడనుగదా! (నవ్వుచు) నీతండ్రి నాకుఁ జేసినయుపకారమునకు నే నిట్లు చేయఁదగునా?

—(నవ్వుచు)నాకుఁగూడ నీవలెనే కారాగృహబంధము లేదని విచారించుచుంటివా?

వసం—నావలెమాత్రమే కాదు. నాతోపాటు టీకారయుండే నీకుఁగూడ బంధము లేదని విచారించుచుంటిని.

కో—నీకట్టియనూయ తగదు సుమా! స్వేచ్ఛావిహారము గలవారికి బంధ మగునెడల నీబంధబాధ యెట్లు శమింపఁగలదు? నీకు బంధవిముక్తి కావలయు నని కోరుకొనవలయును గాని—

వసం—బంధమునుండి విముక్తి యైనను నాకు నీబాహుపంజరమున గాఢతరబంధమే కదా? అట్టిసుహానందదాయక మగునీబాహుబంధముయొక్క యనుభవము నా కీకారాగృహము లైన నేమి? వెలుపల నైననేమి? బంధమున బంధము మఱింతగాఢతరముగ నుండు నని యాటులంటిని.

కో—ఇట్టిమాటలు నీనోటినుండి రావచ్చునా?

(నేపథ్యమున) రావచ్చునా? అమ్మా! అటులు రావచ్చునా?

వసం—(తనలో) ఆడనము నాప్రియురాలిచేటికయగు భ్రమరికవలెఁ గానిపించుచున్నది. 'రావచ్చునా' అని యది పలికినది. తాను స్వేచ్ఛగా నిచ్చటకు వచ్చుట కేదియో యవరోధ మున్నట్లు భావించియేకద యట్లు పలికినది. నేనును గోకిలయు నన్యోన్యప్రియవాక్యపరామర్శనలీలాలోలత నుండ నెంతయిష్టురాలయ్యును నట్టిసమయమునఁ దాను వచ్చిన మాకానందభంగ మగునని యిటులనిన ట్లెంచవలసి యున్నది. నాయందుఁ గోకిల కనురాగమునిన సంగతి నీమెవలననే యాభ్రమరిక తెలిసికొని యుండును. ఒకపుడుదాసీనతయు, నొకపుడు నిరాదరణము, నొకపుడు కోపము నీమె నాయెడఁగనఁబఱచిన నంతరంగమున ననురాగమునకులోపము లేదనుట కీభ్రమరికావాక్యము కొంతనిదర్శన మైయున్నది.

(నేపథ్యమున) కోకిలా! 'నేనురావచ్చునా' యని యొనరించిన ప్రశ్నమునకు నీవు నిరుత్తరవై యుండుటచేతను రాఁగూడ దని తోఁచుచున్నది. నావెట్టిగాని నీప్రియునితో నీవుసంభాషించున పుడు నేనుగావలయునా?

వసం—(తనలో) సుధాప్రవాహమాధురీధురీణగభీరాలాపములు చేటి కాముఖమునుండి వచ్చినవి.

గీ. సతికి నాయెడఁ గలమన ♦ స్థితులు దురవ
గాహము లయినఁ జేటివా ♦ క్యములఁదెలిసెఁ
గవిత దుర్బోధ్యభావమై ♦ కష్టపఱుప
సమలినవ్యాఖ్యచే స్పష్ట ♦ మైన యట్లు.

కో—అసందర్భ ప్రలాపిని! ఇంక రావేమి.

(భ్రమరిక ప్రవేశించును.)

భ్ర—అమ్మా! నాపైఁ గోపమేల?

కో—ఛీ! మూర్ఖురాలా! వదరుఁబోతా! ఈతఁడు నాయొక్క ప్రియుఁడని నీతోఁ జెప్పియుంటినా?

వసం—(తనలో) భ్రమరికా! ఏమని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెదవో? నాబ్రతుకంతయు నీజిహ్వాగ్రమున నున్నది.

గీ. ప్రియులు ప్రియులటంచును వద ♦ రెదరుగాని
వారియసువులు దత్సఖీ ♦ వశ్యము లగు
రాజకృపయంచు శ్రితులు సం ♦ భ్రమపడెదరు
గాని వారు తత్సేవకా ♦ ధీను లహహా!

భ్ర—కోకిలా! ఈతఁడు నీప్రియుఁడని నీనోటితోడనే చెప్పవలయునా? నీకన్నులతోఁ జెప్పలేదా? కనుబొమలతోఁ జెప్పలేదా? భావముతోఁ జెప్పలేదా? పులకాంకితమగు నీయొడలితో నిప్పుడు చెప్పుచుండుటలేదా? నోటితోఁ జెప్పనిలోపమేమున్నది? అది

గాక, 'ఈతఁడు నా ప్రియుఁ డని నీతో నేఁ జెప్పియుంటినా' యని నీవింతకు ముందనినవాక్యములో 'నితఁడు నా ప్రియుఁడని' నీనోటి తోనె పల్కితివి కాదా? అటుగాక పల్కినపల్కులకంటెఁ జేష్టలే ప్రబలతరము లైయుండఁ బల్కవలె ననికమాట యేమి?

వసం—(తనలో) సెబాస్! భ్రమరికా!

కో—ఓసీ! అవిధేయురాలా! నాచేష్టలలో నీవెంచినతప్పేమిటే?

వసం—ప్రియురాలా!

కో—ఆఁ! అటు లనకుము.

వసం—నీవు నీసఖిపైఁ గోపింపవలదు. నీచేష్టలలో నది యెంచిన తప్పేమియు లేదు. నీచేష్టలు నాయం దనురాగమును సూచించుచున్నవనెను.

కో—వసంతా! నీవుకూడ నట్టివెఱ్ఱి పడుచుంటి వేమి?

వసం—ఓమోహనాకారా! నీయనురాగమునకు వెఱ్ఱిపడఁదగినవాఁడను నేనే. నేనొక్కఁడనే.

(మోహనుఁడు ప్రవేశించును.)

మో—(తనలో) నీవొక్కఁడవే కావు. నేనుగూడ నున్నాఁడను.

గీ. లలితలలనాంగలావణ్య ♦ లహరి నాశ్ర
యించుకొని యుంటి మీవును ♦ నేనుఁగూడ
నమృతసన్నిభ వాఃపూర్ణ ♦ మైననదిని
నెపుడు కూలద్వయం బాశ్ర ♦ యించుపోల్కి.

హా! కోకిలా!

గీ. రాగవశమున మనసులో ♦ రమణి! నిన్ను
ముద్దుఁగొని కౌఁగిలించి, స ♦ సమ్మోదమంది,
మైమఱచియుంటె; స్వప్నస ♦ మ్యక్సమాగ
తాంగనాశ్లిష్టనిద్రావ ♦ శాత్ముఁడట్లు.

నీవిప్పుడిచ్చట నుందువని యెంచి, యిచ్చటికి కొన్నియభ్యంతరములనైన దాఁటివచ్చితిని. ఆహా! రాగమున కెన్నియద్భుతశక్తులున్నవి!

గీ. కవికివలెఁ గల్పనమును, తా ♦ ర్కికులను బట్టి
కిటుకులు, యోగికివలెఁ గామ ♦ యమనశక్తి,
యఖిలవిస్మృతి పవనుని ♦ కరుగులు, సిద్ధ
నకటు దూరశ్రవణదర్శ ♦ నంబు లుండు.

గీ. ప్రతిదినమురాగశక్తిచే ♦ భీతి లేక
కొండకొం బిడి బురు జెక్కి ♦ గాఢలఘుత
నుపవనప్రాకారము దాఁటిపో ♦ నుటికి యిటకు
వచ్చినాఁడను నేత్రోత్స ♦ వంబుకొఱకు.

ఇక్కడ వీరిరువురు మాటలాడుకొనుచున్నారు. ఈనందివర్ధనపుష్పకుంజముచాటున దాఁగి విందును.

కో—భ్రమరికా! నోరు మూసికొని యూరకుంటి వేమి? నాచేష్టలేవియుం జెప్పనైతి వేమి?

భ్ర—అమ్మా! మతితగ్గినదానిచేష్టలవలె మదన వికృతి హెచ్చుగుదాని చేష్టలసంఖ్యములు గాదా? ఎన్నియని చెప్పఁగలను?

కో—నీవు మతితగ్గినదాన వగుటచే నాచేష్టలు నీకంటికి విపరీతములుగ నున్నవి.

భ్ర—నాకు మతితగ్గుటకు నే నీమహానుభావుని గాఢముగ వలచితినా?

కో—ఆఁ! నోరు గట్టిపెట్టుకొనుము.

భ్ర—ఈమాత్రపుమాటకే యసూయపడుచుంటివా?

ఘో—(తనలో) కోకిలా! నీయసూయయే నీరాగాధిక్యమును సూచించుచున్నది.

గీ. జనునహంభావ మెంతయు ♦ జ్ఞాన మంత
జనునతుష్టి యెంతొ యుత్సాహ ♦ భయము నంత
కవి కనహన మెంతయొ యశ ♦ క్తతయు నంత
సతి కసూయ యెంతయొ రాగ ♦ గతియు నంత.

కోకిలా!

గీ. బద్ధనెడ నీవు విని యోగ ♦ పటిమ ప్రేమ
మంతయును నిష్ఫలం బగు ♦ సద్బద్ధ
భృంగములు దేనె చిలికిన ♦ రీతి; విషయ
విహ్వలున కిచ్చు వేదాంత ♦ విద్యపోల్కి.

ప్ర—అమ్మా! నేనుంగూడ వచ్చెదనని కూడు మని నీతోఁ జెప్పెను
నీవు నాకంటె ముందు వచ్చుట కేల వచ్చితివి.

కో—ఏల వచ్చితినో నీ కేల చెప్పవలయును?

ప్ర—చెప్పనక్కఱ లేదు. రహస్య మంటివా అదియే చాలును.

కో—అదిగో! అనవసరము లాడుచున్నావు. రహస్య మేమున్నది? నేను
వచ్చుటకు నాయిష్టమే కారణము.

ఫ్రి—ఊతనిష్టి—అంతయేనా?

వసం—సతీమణీ! ఓనసరాదా? పోనీ. అంతమాట నాడనక్కఱ
లేదు.

సీ. తల నిటుల వంచి మొగ్గడం ♦ తము లగపడ
నింత నగరాదె? చెవ్రలవ్రా ♦ లిట్టి కదల
మొగము నింత యూపఁగరాదె? ♦ ముద్దుఁబోలుక
నోరఁ గనరాదె? పల దూర ♦ కుండరాదె?

కో—మీ రిద్ద ఱేకమై నన్నుఁ బరిహసించుచుంటిరా?

వసం—మే మిద్దఱ మేకమగుట యసత్యము. ఎన్నటికైన నీవును నేనును.

మో—(తనలో)నీవు నదియుఁ గాదు నేను నదియును.

గీ. చిరవసంతము [illegible] ♦ జెలుల కథము
[illegible] ♦ [illegible]
నను [illegible] ♦ నాఁకనూడి
[illegible] ♦ [illegible]?

వసంతా!

గీ. [illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ నేను [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]

కో—([illegible]) [illegible] మఱియొక్కసారి [illegible].

వసం—([illegible]) [illegible] కృతార్థ మగునట్లు నే [illegible] నేనును నీవును—న [illegible]—

కో.—[illegible]

వెరా—([illegible]) [illegible] మాటలు [illegible] నీవు వినఁదలఁచుకొంటివా? నీవు [illegible] నని నే నంటిని.

కో—[illegible] ! [illegible]?

వెరా.—([illegible]) [illegible] కాదు. అద్వైతము.

కో—నే నింటికిఁ బోవలయును. నీవు నాతోఁగూడ వచ్చెదవా? లేక [illegible]కే నొక్కతెను బోవుదునా?

భ్ర—నేను నీతోడనే వచ్చెద నని చెప్పినప్పటికిని నన్నుఁ ద్యజించి పోవుటకు వసంతుఁ డింటియొద్ద నున్నాఁడా?

కో—ఇఁక నీవు వసంతునిపే రెత్తకుము.

వసం—కోకిలా! నాపేరు నీ వెత్తఁగూడదు కాని భ్రమరిక కేమి?

భ్ర—చూచితివా సఖీ! వసంతుఁ డేమనుచున్నాఁడో! నీ వాతని భార్యవు కావున భర్తపే రెత్తఁగూడ దని యభిప్రాయపడుచున్నాఁడు.

వసం—రాజపుత్త్రికా! నాకట్టి మహాభాగ్యము నీవు లభింపఁ జేయరాదా?

మో—(తనలో) పోపొమ్ము! అట్టిభాగ్యము నాకుఁ గాని నీకుఁ గాదు.

కో—ఎన్నిమాఱులు చెప్పుచుంటివి? నీపై నా కనురాగము లేదు. నీవిట్టియడియాసల మానుకొనుము. తెలిసినదా? నీవు నాకక్కఱ లేదు. తఱచుగ వచ్చి చూచుటవలనఁ గలిగిన చనవు నాధారముగ జేసికొని యెన్నిమాటలు పల్కుచుంటివి?

(భ్రమరికవంకఁ దిరిగి) ఏమివచ్చెదవా?

వసం—హా! భ్రమరికా! నాప్రియురాలు పోవుచున్నది. నేను వ్యర్థుఁడను. బద్ధుఁడను. నీవు నామాఱుగ దాని నాఁపరాదా? చూచెద వేమి? అయ్యో! పోవనున్నది కదా?

గీ. ఇట్టి కరమట్టు పెట్టి మో ♦ మట్టు ద్రిప్పు
కొనినకాంతను బతిమాలు ♦ కొనెడుమిషను
గడ్డము గ్రహించి దానిమో ♦ గంబు నాదు
వైపునకుఁ ద్రిప్పి పుణ్యాస ♦ వఱలరాదె?

గీ. నేను నీవాఁడ నినుఁ బాసి ♦ నిలువఁగలనె
యనుచు నామాటలుగఁ బల్కి ♦ యబలనోట
నొకటిసిపట్టి యాఁపఁగరాదె? ♦ యడుగులందు
వ్రాలి నామాఱుగా సడ్డ ♦ పట్టఁగరాదె?

భ్ర—(పైఁటచెఱఁగుఁ బట్టి యాఁపును.)

మో—(తనలో) ఆఁడుదాని ప్రకృతి రహస్యములు తెలియనివాఁడంతుఁ డాందోళనము పడి కోకిలను బట్టుకొను మని సంభ్రమపడినఁ బడునుగాక! భ్రమరికా! నీకైనఁ దెలివి లేదా? నీ వాఁడుదానవు కావా? నీసఖి హృదయమును నీ వెఱుఁగవా? నీ వేల యంత తొందరపడి యామె చేల చెఱఁగు గ్రహింపవలయును? వదలివేయుము. ఒక్క యడుగు ముందునకుఁ బెట్టిన నే నీశిరముఁ దెగ నఱకికొందును.

గీ. స్వచ్ఛతమరాగపూర్ణ మీదా ♦ సకియమనసు
తరళతమమైన దత్యుద్ధ ♦ తగతికలది;
యూఁచిన మఱింతగతిగల ♦ దగును; ప్రేమ
నడఁపఁబడుసిద్ధరసబిందు ♦ వటులె యెప్పుడు.

గీ. పరాగు బడబడకాని యా ♦ మగువమనసు
మస్సృణతమగభీరరసపు ♦ భరిత మంచు
నెఱుఁగవే? వసంతా! భయం ♦ కరవిశేష
గాఢగర్వాఢ్యమగుఘనా ♦ ఘనముమాడ్కి.

భ్రమరికా! నీవు తెలివితక్కువపనిఁ జేసినను నాకామోద మొసఁగితివి!

ఆ. వె. వదలుపైఁటలోని ♦ వనితచన్నన బిగి
నింతదనుకఁ గాన ♦ నిపుడు నీవు
పైఁట లాగ నద్ది ♦ ప్రబలి యున్నఖ మాచు
మనసు కనుల నొక్క ♦ మాఱు పొడిచె.

వసం—భ్రమరికా! నీచెలి నాఁపి నీవు పుణ్యముఁ గట్టికొని నన్నుఁ గృతార్థునిఁ జేసితివి కదా?

కో—(వసంతునివంకఁ జూచుచు) అది యాఁపునది. నే నాఁగెడుదానా? సఖీ! నీవు నన్ను వదలుదువా లేదా? లేనియెడల శిక్షాపాత్రమ వగుదువు. జాగ్రత్త.

(మంజులవాణి కోపమునటించుచు ప్రభాకరుని చేరవచ్చును.)

ప్ర—నీవలనిదేమిటిది నేను భయపడుచుంటిని. నీ యింటికి బోవుచుండగా
డల నీకు మదనుని బాణ తీవ్రముగ నేను చెడినదాని గొన్ను.

వసం—(తనలో) కోప మున్న స్త్రీగనుపడునట్టు గాని కపటభావమును
మోహమునుం గానబడుటలేదు.

గీ. నాతినీకు దానూలు ప్రేమ ♦ నెన్న జాల గాను
జల్లగా నటించు బాగులు ♦ చ పమువారు
గాఢ నచ్చు సహజ బుద్ధి ♦ నాదు నిచ్చు
చు మదగజ్జ రాల్చు నీ ♦ కోపకాల

గీ. ఉవిదమన పోటి ♦ సొగసు కల్పిత
చెప్ప మనోగిలి ♦ మాలగు
ప్రకృతిచిత్రము ప్రకృతి ♦ బుద్ధి మొ
నట్టినారద నమయము ♦ మాటలాప్తు.

మో—(తనలో) ఓ వ్యక్తిపసులా!

ఆ. వె. ఒపలు బహుముల నేయు ♦ సుదిన గర్వముతోడ
మనసు బయాలు సేయు ♦ నగుచ యుండ.
జిహ్వ యూరాడెను ♦ నేత్ర గతులం గప్పు
మొదలిగతులం గప్పు ♦ నీకేయుమాటలు.

కో—న న్నింక నేల పట్టుకొనుచున్నవు?

ప్ర—నీ వాగుడు వినిన విడువ దలచుకొనా? సఖీ! నామనవి నంగీకరించి
కొంతసే పింక నిచ్చట నుండుము.

వసం—నీమనవియే కాదు. నా ప్రార్థనకూడ నదియే.

కో—వీలు లేదు. నే నింటికిఁ బోవలయును.

ప్ర—ఇంటియొద్ద నేమున్నది?

కో—ఇచ్చట మాత్రమేమి?

ప్ర—ఇప్పటి [illegible] మనవారు [illegible] యున్నారా?

మో—(తనలో) [illegible] సంతోషము [illegible] నన్ను [illegible]

కౌ—[illegible] కాద [illegible] నీ [illegible]

ప్ర—నేను [illegible] మన?

వస—[illegible] నాయుష్యము, [illegible] నా [illegible] సర్వసిద్ధములు [illegible]

కౌ—[illegible] నీ [illegible] ఇట్టి [illegible] ప్రస్తుతావస్థ [illegible] సంతుష్టి [illegible]

వస—[illegible]! ప్రస్తుతాసక్తితో నీవే సంతుష్టి నొందెదను. నే నడియూసల నొందను. నా కేమియు నక్కఱలేదు. ఒక్కసంగతి మాత్రము చెప్పవలయును. 'నేను నిన్ను వలచితిని, అను సుధామధురాక్షరములు నీనోటినుండి నాచెవిని వేయవలయును. ఇదియే నాకో రిక. ఇంతతో సంతుష్టి నొందెదను. ఊఁ! కర్ణరసాయనముగ వచియింపుము.

ప్ర—అమ్మా! సందేహింపకుము. ఏటి? నేను—నిన్ను—పలుకవేమి?

కో—ఆఁ. నా కిది యేమి బలాత్కారము? సఖీ! నా కిష్టము లేని మాటలను జెప్పుచుంటివా? ఎంతయు విధేయురాల నుంటిని? జాగ్రత్త! నే నట్టిమాటల లాడుదానను గాను. అసలు నా కిష్టముగాదు.

మో—(తనలో) ఆహా! సముద్రపుఁబీతలలో నెన్నిజాతు లున్నవో స్త్రీలలో నన్నిప్రకృతు లున్నవి కదా! సకలపు సీతలను గ్రహించిన స్త్రీజాతులమారిస్వభావముఁ గలవారే స్త్రీలు స్వాధీనలుగఁ జేసికొందురు. తన్నుఁ గోకిలవలచిన ట్లీకవసంతునికిఁ దెలియనే లేదు కాంబోలు! హా! ఎంతటిబుద్ధిశాలి! నేను నిన్ను వలచితి నని కోకిల తనతోఁ జెప్పునా? ఎంతకాల మాశ్రయించిన సరే, ఎన్ని సేవలు జేసిన సరే యీజాతిమాత్ర మొంత సేపటికి మహాత్మునటయేకాని ఊఁ యనునదిమాత్రము కాదు.

ఆ. వె. మాటకఱుకుదనము ♦ మనసుమెత్తఁదనంబుఁ
గలుగుదీని బలిమిఁ ♦ గవయు నిద్ది
యిట్టి లోకు వగును ♦ గుట్టుబాధను ద్రోచి
చేరఁ దేనెపట్టు ♦ చిక్కినట్లు.

వసం—ఎంత దయలేకుంటివి? ఈరెండుమాటలు పనలేవా? అసలు కిష్టతయే లేదా? నేను నీరాజ్యమును గోరితినా? నీధనమును గోరితినా? నీవు నన్నుఁ బరిణయ మాడవలయు నంటినా? ఏమియుఁ గోరలేదు. రెండుమాటలే కదా? ఆమాత్రమే పలుకలేవా?

మో—(తనలో) ఈపరమవిరాగునకు నీమహావేదాంతశిఖామణికి రెండు మాటలుమాత్ర మెందులకో? అవి తత్త్వమసివాక్యములా యేమి?

కో—ఇన్నిమాటలు పలుకుచున్నదాన నామాటలుమాత్రము పలుక లేకుందునా? వట్టిమాటలు పలుకుట నాకిష్టము లేదు.

వసం—అంత దయఁగలదాన వైనయెడల వట్టిమాట లేల? ప్రియానిద
ర్శకము లగుమాటలే పలుకవచ్చును.

కో—అయిన నిట్టిమాటలతో నేమిప్రయోజనము?

వసం—ప్రయోజన మున్నది కాదా?

కో—అది యెట్టిదో?

వసం—నేను జీవించియుండుట యే.

గీ. కుసుమ మొక్కటి వేఱొక్క ♦ కుసుమమునకుఁ
బరిమళం బిచ్చి తత్సౌర ♦ భము గ్రహించు
దీప మొక్కటి వేఱొక్క ♦ దీపమునకు
స్వప్రభ నొసంగి తత్కాంతి ♦ సంగ్రహించు.

గీ. ఆత్మ యుండుట వేఱొక్క ♦ యాత్మకొఱకుఁ
గాని, తనకొఱకును మాత్ర ♦ గాదు కాన
నీకొఱకు మేనఁ బ్రాణము ♦ ల్నిలిపినాఁడ
నన్నుఁ గృతార్థుని జేయవే ♦ నలిననేత్ర!

గీ. దేహమే బద్ధమైనది; ♦ దీని కిహసు
ఖానుభవ మేదియును గల్గ ♦ దైనఁ, జింత
లేదు; మదికి శృంఖల లేవి ♦ లేవు, కాన
నీయుని బ్రాణి నద్ది ని ♦ ర్నిద్రఘనశీలి.

గీ. దానిమోదంబునకు నిరో ♦ ధంబు లేదు
నిన్ను వలచితి ననుచును ♦ జిన్నిముద్దు
పలుకులను జల్లఁగా నీను ♦ లలరఁ బలుకఁ
జాలు నదియె; ముహూర్తికిఁ ♦ జాలునదియె;.

గీ. ఏమి లేకున్న నన్నుఁ బ్రే ♦ మించునద్ది
యొక తె కల దని సంతుష్టి ♦ నొంది తద్వి
నిశ్చలతపుదృష్టినె యుండు ♦ నిశ్చలోత్త
రముఖనిక్స్వసూచీకంట ♦ కమునుబోలె.

కో—(తనలో) [illegible] వాకచున్నాడు.

భ్ర—స్వామీ! [illegible] నా [illegible] నా [illegible]?

మో—(తనలో)

సీ. వసితయౌటు; [illegible]తమైక ♦ [illegible] గలుగ
[illegible]! [illegible] ♦ [illegible]! [illegible]!
దస్త్వము [illegible] ♦ [illegible] చేయు
నాకలి [illegible] ♦ [illegible].

గీ. మహితవస్త్రాళి [illegible] ♦ [illegible]
వలయు [illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible].

వస—కోకిలా! [illegible] [illegible] నా [illegible]
లజ్జయైన [illegible].

భ్ర—పైకి [illegible] నావలనో
చెప్పుము. [illegible]? [illegible]? ([illegible] కోకిల [illegible] ను
చును.)

మో—(తనలో) [illegible] మొదట [illegible]
డిలో [illegible] కోకిలా! [illegible]
టలను [illegible] చుకట [illegible] నున్నను.

భ్రి—ఏదీ? నా [illegible]. [illegible]!

వస—ప్రియురాలా! [illegible]

గీ. నవ్వు [illegible] ♦ [illegible]
వాంఛ, మొదముచే పకీయుబు ♦ జముగ [illegible]
[illegible] చలనంబు బుగ్గల ♦ నొందరాదు,
న్రాయొదలు జల్లుమనఁ బల్కు ♦ నాతి చెవిని.

భ్ర—ఏదీ? ఊఁ!

మో—(తనలో) ఆహా! ఏమివిలాసయుతముగ నున్నది!

ఆ. వె. చేటి చెవినిఁగల్గు ♦ చెంగల్వ కోకిలా
స్యమున వ్రాలె; నాకె ♦ యట్టిజనన
మున్న నిట్టులిట్టు ♦ లెన్నొ ముద్దులు గొని
యొసఁగియుందు నడవి ♦ యేమ్ప మాని.

భ్ర—సఖీ! నీవు నాపైఁ జేవైవక పోయినను నీనాథుని యభిప్రాయ మదికావున నీకరమును నాభుజముపై వేసికొందును.

(అట్లు చేయుచున్నది.)

వసం—అటులేని సఖి హృద్గతాభిప్రాయమునుగూడ నీచెవిని వైచుకొనవలయును.

కో—భ్రమరికా! నీకుఁ బిచ్చియూ యేమి?

మో—(తనలో) ఇట్టియస్వతంత్రుఁ డైనవానిని వలచినందులకుఁ బిచ్చి నీకు? తనస్థితిగతుల నెఱుఁగక యాకాశనదీగతాంభోజపరిమళమునకు ముక్కుపుటము లుప్పరమున కుంచివేచియుండుటకుఁ బిచ్చి వసంతునకుఁగాక నను భ్రమరికకుఁ బిచ్చి యేమి?

కో—వసంతా! నీవనుమాటలు నేను నీతో బిగ్గరగఁ బలుక నా కిష్టము లేదు. వానిని నాసఖీకర్ణమున నిమ్మళముగ వచింప నీకు వినఁబడవు కదా? అంటినని యే భావింప లేవా?

వసం—మహాప్రసాదము. అంటివి కదా?

కో—అనుకొంటిని—అటుమీఁద?

మో—అటుమీఁద నిం కేమున్నది? కారాగృహమం దుండియు, శయనగృహమున నీతో హంసతూలికాతల్పమం దున్నట్లు భావించుకొనును. ఒకయినుపజాలకట్టును గాఁగిలించుకొని నిన్ను గాఢముగఁ బరిరంభమును జేసికొనినట్లు భావించును. అజ్ఞబాలుడు

కట్టిముక్కను గాళ్లనడుమ నిడుకొని కాళ్లు విఱుగఁ బరుగెత్తుచు మహావేగ పరిధావదశ్వారోహణానుమితానందానుభవమున నుప్పొంగుట లేదా? ఉన్మత్తుఁడు చిల్లపెంకులను జినుఁగులగుడ్డను మూటఁగట్టుకొని తన్నాశ్రయించుటకు వచ్చిన మహాపండితులందఱకును బంగారునాణెములు వెదఁజల్లుచుండ వారందఱు తనత్యాగపరాయణత కుత్కంఠులై స్తోత్రములు సేయఁ దాను మోదాతిశయమున శిరఃకంపము సేయుచుండుట లేదా? ఇదిగాక తనప్రక్క నున్నచిలుముగోట్టమును దనసహధర్మచారిణియని దాని ముద్దుఁగొని మతిగలసంసారికి లేనిసరససంసారసౌఖ్యానుభూతిని సంతసించుట లేదా? ఇట్టిదే స్త్రీబ్రతుకు గూడను. భావనాసంభాషణములకు, భావనాపరిరంభములకు, భావనాభోగములకు స్త్రీప్రార్థన లేల? ఈదైన్యము లేల? ఈబాధ లేల?

వసం—తరువాత నేమో చెప్పనా?

కో—కానిమ్ము.

వసం—కొంచెమిటురమ్ము.

మో—(తనలో) ఎందులకో! వచ్చిన దనుకొనుము.

కో—ఎందులకు?

వసం—ఒక్కచిన్నసంగతిని జెప్పుటకు—

మో—(తనలో) హా! హా! ఓ భావనామయా! చెప్పితి ననుకొనరాదా?

గీ. సత్య మగునీజగం బంత ♦ సర్వమిథ్య
యనుచు నద్వైతమతము బో ♦ ధనము సేయు
భావన విపరీతాద్వైత ♦ భావ యగు న
సత్య మంత సత్యంబుగా ♦ సంగ్రహించు.

భ్ర—సఖీ! ఆతనిని గొంచెము సమీపింపుము.

కో—వసంతా! నే నిక్కడనే యుందును. నీవు చెప్పఁదలఁచుకొనిన దేది

యో చెప్పుము. నే నక్కడ కేల రావలయును? అక్కడ క్రొత్త వా రెవ్వ రున్నారు?

మో—(తనలో) నేను లేనా? నేననేకపర్యాయములు నిన్నుఁ జూచి యుండుటచేత నీవు నాకుఁ క్రొత్త కాదు. కాని నేనుమాత్రము నీ కిప్పటికిఁ గ్రొత్త. ఇఁక ముందు ప్రాఁత గావలసి యున్నది.

వసం—ఎందులకుఁ బిలిచితివో యొకసారి యనుగ్రహించి యిటురమ్ము.

భ్ర—వెళ్ళు. నీమన సాతనికిఁ దెలిపితివి. ఆతనిమనసు నీ విదివఱకే గ్రహించితివి. ఇఁక నాతో నీకుఁగాని యాతనికిఁగాని పని యేమున్నది? చత్వారపుఁ గంటికి జోటిని దగిల్చినపిమ్మటఁ దగిల్చినచేతితోఁ గంటికిఁగానిజోటికిఁగాని పని యేమున్నది.

మో—(తనలో) ఊడఁదీయునప్పుడు పని యున్నదికాదా? అప్పుడీజోటిని నాముక్కునకుఁ దగిలింపవలదా?

కో—ఏమి భ్రమరికా! నీ విట్లనుట తగునా?

భ్ర—ఇది తగునో తగదో నే నెఱుఁగనుగాని యాతఁడు రమ్మని పిలుచుచుండ నీ విచ్చటనే యుంటమాత్రము తగదు.

వసం—భ్రమరికా! ఏమిమాట లాడుచుంటివి? నేను నాప్రియురాలిని రమ్మని పిలువఁగ నీవుదానిని దీసికొనిరమ్మని నాయభిప్రాయమని నీ వెఱుఁగవా? నేను నిన్ను వదలుకొనుట కింతలో నాకుఁ గలిగిన మహావైభవ మేమి?

మో—(తనలో) ఇంతలోనే కాదు. ఎప్పటికి నింతే.

వసం—గీ. అభిమతవిహారయోగ్యలౌ ♦ నట్టివారె
ప్రియులకొఱకుఁ దచ్చేటికా ♦ బృందమునకె
ప్రాణములనైన నర్పింప ♦ వలసి యుండ
బద్ధుఁడను నిన్ను నే నెట్లు ♦ వదలగలను?

కావున, భ్రమరికా! అలుకమాని నాకాంతను నామెడ ననుగ్రహవతిగం జేసి నన్ను ధన్యుని జేయుము.

మో—(తనలో) ఈవిచిత్రచరిత్రములో భ్రమరికాకోపోపసంహార మనునిది యొక్క యుపాఖ్యానము.

కో—భ్రమరికా! నీకుంగోపముతీఱినదా?

భ్ర—నాకుం గోపము తీఱినది. మీకు సిగ్గును గొంత తీఱినది. రమ్ము. ఆతని యొద్దకుం బోవుదము. (చేయిపట్టుకొని లాగును.)

మో—(తనలో) ఆఁ! భ్రమరికా! ఎంతసాహసము. ఇంతవఱకు గోకిలావసంతుల కన్యోన్యసంభాషణశ్రవణానందము మాత్రమేయనుకొంటిని. ఇప్పుడు నీవు వారి కంతకంటె నానంద మీయందలంచితివా?

గీ. వలపులేనిచోటనయిన ♦ లలనలకును
వలపుం గలిగించు జాణ లీ ♦ భాని సలహా!
వలపుగలయెడ సంధాన ♦ పాటవప్ర
శస్త్ర రచనకు వీరికా ♦ శ్చర్య మేమి?

భ్ర—రావేమి? (లాగుచున్నది.)

కో—(తనలో) ఈమహానుభావునియొద్దకు నన్నాకర్షించు చున్నది భ్రమరికయే కాదు. నాప్రేమముగూడను. నే నిప్పుడేమిచేయుదును? (ప్రకాశముగ) సఖీ! నన్నులాగుటచేత నాకరము నొచ్చుచున్నది. వదలుము.

భ్ర—నేను లాగుటచేత నొచ్చుట లేదు. నేను ముందునకు లాగ నీవు వెనుకకు లాగుకొనుటచేత నొచ్చుచున్నది. నిస్సందేహముగ, నిరంకుశముగ, ముందడుగు వైచియాతని సమీపించినయెడల నీకరమా నొవ్వదు. నాకరమా నొవ్వదు. ఆతని మనసా నొవ్వదు రమ్ము. (లాగును.)

మో——(తనలో) నాప్రాణములు నెచ్చునుగదా!

కో——అబ్బ! నెప్పి యెత్తుచున్న దనఁగ వదలఁగూడదా?

భ్ర——పోనీ! ఈయెడముచేతిని వదలి కుడిచేతిని గ్రహింతును.

వసం——వలదు భ్రమరికా! నీ వామెకుడిచేయి నంటవలదు. అదినాకు ద్రవ్యమైనది.

గీ. బ్రహ్మహీరాంగుళీయక ♦ ప్రాంచితంబు
నవరసాలకిసాలారు ♦ ణంబుమంజు
కంకణోపేత మల్లుఘు ♦ ర్మాంకమైన
దానికుడిచేయి నాపాలి ♦ ధనముగాదె.

మో——(తనలో) స్వప్న ధనము.

కో——(తనలో) ఒడ లుప్పొంగుచున్నది. (ప్రకాశముగ) అబ్బ! వెనుక కాలిపై నేమో ప్రాఁకుచున్నది.

(తొందరగ నెక్కుడుగు ముందున కిడును.)

భ్ర——వెనుకవైపునఁ గాలిని బ్రాఁకుట గాదమ్మా! ముందువైపున మ నసును బీఁకుచున్నది.

మో——(తనలో) ఆహా! ఈకాంత యెంతవిలాసవతి!

గీ. వెడఁదకనులు బెదరియట్టి ♦ వెనుకఁజూచు
నందడిని బైటజాఱఁ గాలి ♦ తొందరగను
దులుప నందెలు మ్రోయ గు ♦ బ్బలు వడంక
నటివలె శ్రవణాక్షియుగళా ♦ నంద మొసఁగు.

భ్రమరికా! నీవు దీనిని గాంతునియొద్దకుఁ బ్రోత్సాహపఱుచు చుంటివని యింతకుముందు నిన్ను దూషించితిని. నేను బొరపడి తిని. క్షమింపుము. నీవు దాని నిప్పుడు లాగుటయే నాకు క్షేమ కర మయ్యెను.

గీ. ఇట్టి యాశని జేరుట ♦ కెగయుచున్న
దీని లాగుటచేతనే ♦ దీనిపడక
తొందరి యడంగె నసుమంత; ♦ దొంగగొడ్డు
దాటులు గుదియచేఁ గొంత ♦ తగ్గినట్లు.
అయినను నే నెంతనిర్భాగ్యుఁడను!
గీ. కనఁబడకయుండ వీఁదు ♦ పాకృచయము
నిచట నిర్చి యూఁపఁగ శక్తి ♦ నెనయకశ్రమ
మున గిఁటింపవలసెఁ బ్రాణు ♦ లోనరఁజేయు
కుటిలకృతుల ప్రాసెమచిత్ర ♦ గుప్పులట్లు.
వసం—కోకిలా! నేత్రపర్వముగ నొక్కయడుగు ముందునకు వైచితివి! అదుగున కొక్కప్రాణము నాకు లేచి వచ్చుచున్న ట్లున్నది.
మో—(తనలో) నా కొక్కప్రాణము గతించుచున్న ట్లున్నది.
ప్రభ—సఖీ! నీవును, నేనును సమవయస్కల మగుటచే నీవు చిన్నతనములో విద్దెములఁ జేయుచుండఁ జూచువేడుక నాకు లభించక పోయెను. కాని, యాలోపము నాకు లేకుండ నీ విప్పుడు న న్నానందపెట్టుచున్నావు. ఏదీ! ఏదీ! ఇంకొక్కతప్పటడుగు ఏదీ?
కో—చాలు! చాలు! నీ వెంతగడుసుదానవు! నేను వెనుకకుఁ బోఁద లఁచినఁ బోనీయకుండ నాఁపితివి. ఆఁగియున్న నాఁగుటేల? యని ముందునకు లాగితివి. ముందునకుఁ బోవుచున్న విద్దెములఁ జేయుచుంటి, వని, యధిక్షేపించితివి. న న్నింక నేమిచేయు మంటివి?
(కారాగృహమునొద్దకుఁ బోవును.)
ప్రభ—ఇందుకొఱకే నేను నిన్ను బలవంతపెట్టుటయు, నీనాథుఁడు ప్రార్థించుటయును. అయ్యో! నీవైకము నీకిచ్చి ఋణము తీర్చుకొంటిని.

వసం——భ్రమరికా! నీవు నాకింక నెంతమహోపకృతిఁ జేయవలసి యున్నదో యెఱుఁగుదువా?

మో——(తనలో) వక్షిక్రింద భ్రమరిక నపేక్షించుచున్నాఁడా యేమి? హా! కోకిలా! నంగనాచివై యింతవఱకుఁ దెగసాఁగి బిట్టుబిగిసి యిప్పుడిట్టు బుడుగుబుడుగున నీతనిపాదములఁ బడుటకు వచ్చితివా?

ఆ. వె. మనుజుఁ డధముఁడైన ♦ ధనహీనుఁడైనఁ గు
రూపుఁడైన దుష్ట ♦ రోగుఁడైనఁ
బిఱికిపందయైన ♦ వెలఁదికి నచ్చిన
నతఁడె గుణుఁడు మరుఁడు ♦ నతఁడె వరుఁడు.

గీ. పాత్రదానంబు సేయని ♦ ప్రభుని జనులు
తిట్టుదురు; దైవమా! యీతఁ ♦ డెట్టిపాత్ర
మనుచుఁ గోకిల నిచ్చితి! ♦ కనులబడవు
కాని ని న్నేమిచేసినఁ ♦ గలదె తప్పు?.

హా! వసంతా! మహాదృష్టశాలివి గదా! నీసౌఖ్యమును నాపాపపునేత్రములతోఁ జూడవలసి వచ్చెను.

వసం——గీ. ఘనతరానంద మాకస్మి ♦ కముగ మృదుల
హృదయమును జేర నతిశోక ♦ మెనసినట్లు
చిత్తము తపించు, జడతను ♦ జెందుఁ, జంద్ర
కలితమగుకన్ను మండి నీ ♦ ర్గ్రమ్ముఁగాదె?.

కావునఁగోకిలా! ఇంత సేపటినుండియు మాటలాడలేకుంటిని. క్షమింపుము.

మో——(తనలో) ఇంత సేపటినుండి దేవులాడుచుండియు నాకస్మికమోదమేమిటో! మృదులహృదయ మని యాత్మస్తుతిఁగూడఁ జేసికొ

నుచున్నాఁడు. ఇతనిహృదయమున కాజన్మజడిమ గాని యౌవనదజడిమ గాదు.

వసం—కోకిలా! నీ కింతకాలమునకుఁగదా నాయందు దయ గలిగినది! నీ విప్పటికిఁగదా నా కత్యంతసన్నిహిత బంధువైతివి.

మో—(తనలో) ఇప్పటికి మాత్రమత్యంతసన్నిహితత్వమెచ్చటిది! ఓ కారాగృహాయస స్తంభములారా! అస్మదీయప్రాణరక్షక దేవతలారా!

గీ. నాదుప్రార్థన మీరు క ♦ ర్ణముల నిడుఁడు
మిడుతు మిడుతని పట్టిచూ ♦ పులకుమాత్ర
మంతరం బీయవలె వీరి ♦ కంతెకాని
చేయి, చేయియుఁ గలియఁగాఁ ♦ జేయకుండి.

ఓవసంతా!

గీ. ఉవిద దరిఁజేరె నని పొంగు ♦ చుంటివేమొ
ఇప్పు డేమిచేసెదవు నీ ♦ క్షీంతుఁగాక
బిట్టుకౌఁగిలి కందని ♦ యట్టిదూర
మంగుళంబైన యోజనా ♦ యతముగాదె?.

ప్ర—మహానుభావా! మా చెలిని మీరుదయ తోఁ బరిగ్రహింపవలయును

వసం—విపరీతముగఁ బలుకుచుంటి వేమి? నన్ను మీ చెలి దయ తోఁ బరిగ్రహింపవలయు నని నాప్రార్థనము.

ప్ర—బాగుగనే పలికితివి! అయినను, ఎన్ని బింకములైన, నెన్ని పట్టుదల మాటలైన, నెన్ని గర్వోక్తులైన, నెన్ని ధిక్కృతులైన, నెన్ని యధిక్షేపణములైన, నెన్ని నిర్లక్ష్యతలైన, గాంతలు పురుషులకు మన సీయకున్నంతవఱకె; ఇచ్చినయుత్తరక్షణముఁ దూలముకంటె లఘుతరలై, యతిదీనలై, పరివర్జితసర్వస్వాతంత్ర్యలై, సర్వథా కింకరగణలై—

మో—(తనలో) యమకింకరగణమై—

భ్ర—పాదపరాగలేశాభక్తులై యుండుటఁ దలఁచుగ నాచార మెయున్న దికదా?

వసం—ఎట్టికఠినోక్తులు పలికితివి! ఈమె మహారాజపుత్రిక. నేను దత్సామంతరాజపుత్రుఁడను. నే నెప్పుడీమెకు విధేయుఁడనై యుండవలసినవాఁడనే కదా? ఆమాటయటుంచుము. ఇదేమి? పురుషుని కర్హమైనయాధిక్యమును స్త్రీకసంబద్ధమైన నైచ్యము నారోపించితివి! సృష్టిలో స్త్రీకిఁ బురుషునకు భేదమేమున్నది? స్త్రీకంటెఁ బురుషుఁ డధికుఁ డెట్లగును?

మో—(తనలో) మాయకంటె బ్రహ్మ మధిక మైనట్లు.

వసం—గీ. సహజముగ మగవాఁడు పా ♦ షాణహృదయుఁ
డబ్జలోచనాసాహచ ♦ ర్యమునఁ గాని
వానిహృదయము మృదులత ♦ వడయ దమృత
కరకరస్పర్శరహితాబ్జ ♦ కాంతమట్లు.

గీ. మగలమనసుల మృదురీతిఁ ♦ దగనిపసుల
నుండి మఱలించి సుగుణంబు ♦ లొడవఁ జేసి
వారి శుభదేవతలుగాఁగ ♦ వరలుచుండు
కొమ్మలను నెత్తిపైఁ బెట్టు ♦ కొనుటతగదె?

గీ. ప్రబలసత్యావనాదిశుం ♦ భద్గుణాళి
కమితయశమొందు పూర్వర ♦ సాధినాథు
లందఱును స్త్రీలమహిమచే ♦ నట్టు లైరి
చంద్రమతి గలుగనిహరి ♦ శ్చంద్రుఁ డెంత?

గీ. మగలకీర్తియు, విత్తము, ♦ మనసు, దేహ,
మసువు, లాత్మయు, స్త్రీలనై ♦ యలరుచుండ.

నాకి నీ [illegible]లసలయునో? ♦ [illegible] నేఁడి

వలపు నాలో? నెవ్వరు చెప్ప ♦ వలయు [illegible].

మా—(తనలో) [illegible]! [illegible] పన్యాసము. [illegible] నేయుచున్నయు [illegible] మనసులయు, [illegible] సీచరియు [illegible]!

గీ. [illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible].

మనం—[illegible] —

గీ. [illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible].

గీ. [illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible].

కోకిలా! [illegible] స్థపడినను,

గీ. ఉర్వీజనములకుముదమిచ్చి ♦ యుష్ణతెగతి
నుండ షేమ, నాకైన నీ ♦ పొందె నాకు
సౌఖ్యమిడు; భువి సలరించు ♦ చందమామ
కళకుఁ గళనిచ్చు దినమణి ♦ కాంతిఁబోలె.

మా—(తనలో)

సీ. [illegible] పలు గొంతు

[illegible] జాగ్రత

[illegible] వ్రాసి

[illegible] ?

[illegible] ?

[illegible] ! [illegible] !

[illegible] ?

[illegible]

[illegible]

([illegible])

[illegible] కోకిలా

[illegible]

[illegible]

[illegible] !

సీ. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ! [illegible] .

[illegible]

[illegible] కోకిలా!

సీ. [illegible]

మొదట భూమోవదయము [illegible]

విరాదు చేతులె కమగూడి ♦ నాదు గొంతు

నొక్కినప్పుడు నుక్కిరి ♦ బిక్కిరగుదు.

వసం—కోకిలా! నావంటి మందభాగ్యుని గోరుటచే నీహస్తమున కింత వలక్షుఁ గారాప్రవేశ యోగము తటస్థించెను.

కో.—(తనలో) ఇప్పటి వలక్కు నా దేహమున ధన్యమైన భాగ మదియే.

వసం—క్రూరమ్ములైన యీ ధూమాయసస్తంభముల నిరోధమున నీ చెక్కుల ముద్దుఁ గొనఁజాలను. ఈచేతినే చుంబింతును. క్షమింపుము. (అట్లు చేయును.)

మో—(తనలో) హా! అదృష్టదేవతా! ఎంత విపరీత చర్యఁ గలదానవు!

వసం—మంగళరేఖాంకలితమైన నీహస్తపుండరీకమును గ్రహించుటకు నే నెంత తగని వాఁడనయ్యు. నఘటనాఘటన చాతుర్యమైన పరమాత్ముని యాజ్ఞ యిట్లున్నది. ఇదియే పాణిగ్రహణ మంగళ మహోత్సవము. (చేతిని హృదయమున నుంచుకొని)

గీ. హృదయమ! శమించు మీవు వ ♦ రించుదాని
పాణిచే వేయిగాఁ బ్రశం ♦ సంగఁబడితి!
ఏదిలభియింపరాదని ♦ యెంచినావొ
యదియె నీ పాలిదైవమై ♦ యందు కొనియె.

కో—(తనలో) ఆనందముచే పరవశత నొందు చుంటిని.

భ్ర—కోకిలా! మీయిద్దఱి సమాగమము నాకు సంతోష మిచ్చుటకు మాఱుగ దుఃఖమొసఁగు చున్నది.

మో—(తనలో) భ్రమరికా! వీరి యనుబంధమింతమట్టున కైన నేలవచ్చి నదని నేనేడ్చుచున్నాను. ఇంతకంటెను హెచ్చుట కవకాశము లేకపోయె నని నీ వేడ్చుచున్నావా?

వసం—వెఱ్ఱిదానా నాదైవాభిసంధి యిప్పటికింతయే. ఎక్కడ కక్కడకే సంతోషింపవలయును. ఈమాత్రమైన లభించునని నే ననుకొంటినా?

మో—(తనలో) కాకేమి? దొంగకు దొరకి నంతతోడనే తృప్తి.

భ్ర—మీ రిద్దఱు వేఱువేఱుగ—

వసం—మీరు—యిద్దఱు—వేఱు—అని చెప్పకుము.

గీ. ఏ మొకటియయి యీ యున్కిచే నిద్దఱముగఁ
దోచుచున్నార మజ్ఞుపోఁ ద్రోయువస్తు
వొక్కటియె; ద్వంద్వవిభ్రాంతి నొసఁగుమాయ
మాయమైన నున్నదొక బ్రహ్మంబు గాదె?.

మో—(తనలో) హాహా! ఎన్ని రసములు! శృంగారములో వేదాంతము!
అమితాశలో సంతుష్టి! స్త్రీవాంఛలో నింద్రియనిగ్రహము!

కో—వసంతా!

భ్ర—అయ్యో! ఇఁక నాథా యని పిలువవచ్చును.

కో—ఈకారాబంధవిముక్తి నీ కెట్లు గలుగునని యున్నది.

వసం—దైవసాహాయ్యముచేత—

కో—నా కొక్క యాలోచనము తోఁచినది. చెప్పనా?

వసం—అభ్యంతరమేమి?

మో—(తనలో) అదేదియో సావధానముగ వినవలయును.

కో—రాజార్భకుఁడవు నుదారగుణుఁడవు నగు నీకీ బంధము తగదని నీబంధవిమోచనమునకై నే నిదివఱకే యాలోచించితిని. ఒక త్రాటినిచ్చెనఁ జేయించి యుంచితిని. అది యొకకొనను దక్షిణపుదిశనున్న గవాక్షమునకుఁ గట్టి రెండవది యీ నీపవృక్షశాఖకుఁ గట్టవలయును. దానిమీఁదుగ నీ వవలీలఁగ వెలుపలికి రావచ్చును. దానిని రేపు నీకుఁ బంపెదను. దాని రెండవ కొనను జెట్టునకు నేను గట్టింతును.

వసం—కోకిలా! నే నొక్కఁడనే పోవలసినదా?

కో—బంధవిముక్తి నీకుఁగాక నా కేమి?

వస — [illegible] నా [illegible] చూచితివా? [illegible] నాకుఁ [illegible] వలదు. నీవు [illegible] నాతో [illegible] నిన్ను [illegible] కలిసి [illegible] [illegible] నాకు [illegible] నీ [illegible] [illegible] కోకిలా! [illegible]? [illegible]? ప్రబోధా! [illegible] [illegible]?

ప్ర — [illegible]. [illegible] [illegible].

మో — (తనలో) [illegible] విసుగుచున్నాఁడు. కోకిలా! [illegible] నాకుఁ [illegible] [illegible].

వస — [illegible]? కోకిలా! [illegible]?

కో — ప్రభువా! [illegible] వచ్చెనా?

వస — [illegible]

గీ. కాంత! నీత ప్రతీచేనారు ♦ గర్భితుడి
బంధ [illegible] మొగక నీ ♦ వలన కాంతిఁ
బడయుఁ గర్వ్రనుచేఁ గ్రల్లు ♦ బంధ బాధ
జ్ఞానకళను బాపంచు ♦ మైన యట్లు.

మో — (తనలో) [illegible] [illegible] వలనఁ గలిగిన జ్ఞానము వాని బాధ మోహాంధకారమునకుఁ గారణమై యుండగ నిట్లు లనుచున్నాఁడేమి? తనకు నెతినికి భేదము లేని యద్వైతము గదా?

ప్ర — అమ్మా! నీ కనురూపయౌవన సంపన్నుఁడగు పతి లభించెను; గ

నుఁడ నీ వఁకని [illegible] జెప్పుచున్నావు. నా కేమియు [illegible]
[illegible]?

మో—(తనలో) [illegible]
[illegible] చెప్పుదునా? [illegible]

కౌ—[illegible]! [illegible] వదలి [illegible]?

వసం—నీ [illegible] మాటలు [illegible] చున్నావేమి?

కౌ—[illegible]! నాథా! [illegible]
[illegible] నీ [illegible] గని
[illegible]. [illegible]! [illegible]. [illegible]
[illegible] నీ
[illegible]. నిన్ను [illegible]. [illegible]
[illegible] మాటల [illegible]. [illegible]
[illegible]! నాకప్పుడైన [illegible]?

వసం—[illegible], [illegible] నాకు [illegible]కాదా?

మో—(తనలో) ఇది యొక [illegible]. [illegible] పలుకుచున్నారు.

కౌ—నీ వెఱుఁగకుండ నిన్ను నా తండ్రి యొక్కఁడే తీసికొని వచ్చె
నో నా తండ్రి యెఱుఁగకుండ నన్ను నీ వక్కడ తీసికొని పోవుట
లోఁ దప్పు లేదు.

వసం—నీయిష్టానుసార మాచరింపుము.

కౌ—సరే నేను పోయెదను.

వసం—[illegible]? తిరిగి నీ దర్శన మెప్పుడు?

కౌ—ఎల్లుండి రాత్రి.

మో—(తనలో) కాదు. పునర్జన్మమున నేమో!

వసం—నీ చేతి నొకసారి ముద్దుగొందును. దుఃఖమునఁ జేరకాలము

నుండి తపించిన నా కన్నుల కస్తూరితాంజన మగునట్టి నీ చేతిని
గనుల కద్దుకొందును. (అట్లు చేయును.)

కో—నేను బోయెదను. ఎల్లుండిరాత్రి—

వసం—మఱల నేమో యని తిరిగి చెప్పుచుంటివా? ఇదివఱకు జరిగిన
సంవత్సరము లెంత దీర్ఘములో యంతకంటె నీపరిమితి దీర్ఘతరము
గనుండునుగదా? ఈరాత్రి—రేపు—రేపురాత్రి—ఎల్లుండి—
ఎల్లుండిరాత్రి—అబ్బ!

మో—(తనలో) ఇదివఱ కస్మితశాంతము నోర్పును గనఁబఱచిన
యీతఁ డిప్పుడు సంభ్రమపడుచున్నాఁడేమి?

కో—ఇదిగో! వెళ్లుచున్నాను. ఇదివఱకే యాలస్యమైనది. నీవుకూడ
రా! (భ్రమరిక, కోకిల నిష్క్రమింతురు.)

వసం—హా! ఇఁక నాకన్నులకుఁ జీకటియే; పోయి శయనింతును.

(నిష్క్రమించును.)

మో—ఆ కడిమిచెట్టు తోఁటలో డాఁగి యెల్లుండిరాత్రి కోకిల వచ్చి
వెంటనే యామెను గ్రహించుకొని పోదును. కాని నేను వల
చినది—కాదు. నన్ను వలచినది బుద్ధిమతి యను నొక కన్యగల
దు. దానిని వదలిపెట్టిపోయెదను. వదలిపెట్టనేల? నేను గోకి
లను గ్రహించి వెడలిన తరువాత నా త్రాటి నిచ్చెనను గదుపు
మని దానితోఁ జెప్పెదను. దానినిఁ జూచి చీకటిచాటునఁ గో
కిల యనుకొని వసంతుఁడు దానితోఁ బోవును. ఇంకను మఱి
కొన్ని యావశ్యకములైన సంగతులను బుద్ధిమతితోఁ జెప్పవ
లయును.

గీ. తనదు విద్య నొకనికిచ్చి తా గ్రహింప
[illegible]

వనిత నతని కిచ్చి యతని ♦ వనిత నేను
పరసనమ్మోదసరణిని ♦ సంగ్రహింతు.

ఈరీతిగా నాకుఁ బ్రియార్జనమే కాక పీడావిసర్జనము కూడఁ గాఁగలదు. కోకిల కనన్యుఁడైన వసంతునిపైఁ బ్రేమము. నాకుఁ గోకిలపై ననురాగము. నన్నుఁ గోకిల యెఱుఁగదు. బుద్ధిమతికి నాపై ననురాగము. నాకు దానిపై నుదాసీనత. ఆహా! దైవదుర్విపాకదార్ఢ్యము! కాని యేమగునో చూచెదము. ఆలస్యమైనది. పోవలయును. ఇదివఱకుఁ గోకిలా వసంతసంబంధమైనది. ఇఁక ముందుఁ గోకిలామోహనసంబంధము గావలసియున్నది.

(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ఇది ప్రథమాంకము.

కోకిల

ద్వితీయాంకము.

[ప్రదేశము—అరణ్యము.]

[ప్రవేశము—కోకిలామోహనులు.]

కో—ఇది నీకుఁ దగదు.

మో—నీవు తగినపనిఁ జేసినపుడుగదా నీవు నన్నధిక్షేపించవలసినది!

కో—నేను దగనిపని నేమిఁ యొనర్చితిని?

మో—అంతఃపురములలో నుండఁదగినమహారాజపుత్రికవైననీ వీమహారణ్యమున కేల వచ్చితివి?

కో—నీవు తీసికొని వచ్చుటచేత.

మో—అసత్య మాడుచున్నావు. నేను నిన్ను ర మ్మంటినా?

కో—రమ్మంటి వని నేనుమాత్ర మంటినా? నీవు నన్నుఁ దీసికొనిరా లేదా?

మో—నేను నిన్నుఁ దీసికొని వచ్చితినా? ఈచేయిఁబట్టుకొని, ఈచేల చెఱఁగు గ్రహించి రా, యని తీసికొని వచ్చితినా? తెల్లవాఱు లోపల మనప్రయాణములో నొక్కమాటయైన నాడితినా? న న్నేల నిందింతువు?

కో—నీవు మోసకాఁడవై మాట లాడకుండ నాముందేల నడచుచు దారిఁ జూపవలయును?

మో—నీవు వెనుక వచ్చుచుంటివికాన నేను ముందు నడచుచుంటిని. నీకు దారి తెలియ దని నేను జూపితిని. ఇది నాదోషమా? కాని, నీవు నావెనుక నేల వచ్చితివి?

కో—నీవు మంచివాఁడ వనుకొని—

మో—అనఁగ?

కో—నా కిష్టుఁ డైనవాఁడ వనుకొని—

మో—ఇష్టుఁడైనవాని ననుసరించుట నీ కెట్లు లుచితమో నా కిష్టమైన నిన్నాశ్రయించుట నాకట్లు లుచితముకాదా?

కో—నీకు నాపై నిష్ఠతయుండు నేమో కాని నీపై నాకు మనసు లే దని నీ వెఱుఁగవా?

మో—నీస్వభావము నే నెఱుఁగనా? ఉన్న నున్నదని చెప్పుదువా?

గీ. ఆఁడువారికాదనుట కౌ ♦ ననుచు వలద
నుటకు వలయు ననుచుఁ బొమ్మ ♦ నుటకు రమ్మ
టంచు నూహూహ్వనుట కూఁ యు ♦ టంచు నర్థ
మని యెఱుఁగనె? స్త్రీమర్మజ్ఞుఁ ♦ డైన నేను.

కో—ఎందుల కట్టులు బహుమానించుకొందువు? నేను త్రికరణశుద్ధిగఁ జెప్పుచున్నాను. ఈసూర్యనారాయణమూర్తి తోడు; నాయనురాగము నీపై లేదు.

మో—ఇది న్యాయమా?

కో—కాకేమి?

మో—ఒకఁ డొకనికి ధన మిచ్చినాఁడు. వినుచున్నావా; ధనగ్రాహి యగువాఁడు ధనదాతకుఁ దిరిగి ధన మీయ నక్కఱలేదా? మాటలాడవేమి?

కో—అయిన నేమి?

మో—నాయనురాగము నీ కిచ్చితిని గాదా?

కో—నే నిమ్మంటినా?

మో—లేదులే. ఇచ్చితిని గాదా? తిరిగి నీయనురాగము నా కీయ నక్కఱలేదా?

కో—నేఁ గోరకుండ నీవిచ్చినయనురాగ మిదిగో! గిరగిరఁ ద్రిప్పి నీ మొగమున వైచుచున్నాను. పో! మోసకాఁడా! నీదారిని నీవు పో! హా! దైవమా! నాగతి యిట్లు చేసితివా?

మో—అదే మంచిది. ఆతలఁపే సర్వోత్కృష్ట మైనది. నీవు వసంతునితో బోవుటకుఁ యత్నింప నది భగవంతుని కంగీకారము గాక నిన్ను నాతో నిటకుఁ బంపినాఁడు. నాయిచ్ఛయు దైవేచ్ఛయు నేకీభవింప నీవు నేను నేల యేకీభవింపరాదు?

కో—మూర్ఖుఁడా! వసంతుని సహధర్మచారిణినైన నన్నిట్టిమాట లాడఁదగునా?

మో—హా! హా! పరదార వని సందేహింపు చుంటివా? ఏమి! అతని సహధర్మచారిణివా? అబ్బ! నిన్న రాత్రి రెండుయామములవఱకు, కారాబద్ధుఁ డైనవానికి ధర్మదార వెట్లయితివి?

కో—ఎటులా? పాణిగ్రహణముచేత.

మో—నీకు నతనికిఁ బాణిగ్రహణమా? నీచేతిని భ్రమరిక యొన్నిమాఱులు గ్రహింపలేదు. దానికి నీవు భార్య వైతివా? పద్మభ్రాంతిని నీచేతిపై భ్రమరము వ్రాలిన నదినీకు భర్త యగునా? అటులే—

కో—అటులే యెటులు?

మో—నీచుఁడైన వసంతుఁడు—

కో—రాజబాలకుఁడు నీచుఁ డెట్లగును?

మో—కారాబద్ధుఁడు కాఁడా?

కో—అయిన నేమి? ఆతనిదోషమున నతఁడు బద్ధుఁ డయ్యెనా?

మో—అతఁడు నిర్దోషుఁ డైయుండవచ్చును.

కో—ఉండవచ్చు నన్న సందేహ మేమి? అతఁడు నిశ్చయముగ నిర్దోషుఁడు. సర్వవిద్యాపారంగతుఁ డగురాజార్భకుఁడు. నేనుఁ బరి

శుద్ధనైనకన్యను; రాజపుత్రికను. నీకు నతనికిఁ బాణిగ్రహణమా,? యని యధిక్షేపించితివే? ఇందున దప్పేమియున్నది?

మో—గీ. అతఁడు నీవు నిర్దోషు లై ♦ యలరవచ్చుఁ
గాని మీకలయిక దోష ♦ కలితమె యగు
నపరిమళసారజనకనీ ♦ రానిలములు
గలసి దుర్గంధివస్తువు ♦ గాఁగఁ గావె?.

కాని కోకిలా! మీసమాగమము దోష మని నీకుఁ దోఁచకుండినయెడల నర్ధరాత్రమున నేమి? పుష్పవనముల విహారము లేమి? తస్కరసంభాషణము లేమి? జాలకట్టలమధ్యమునుండి పాణిగ్రహణము లేమి? రజ్జునిశ్రేణికాబంధము లేమి? పగలు లేదా? కార్తాంతికు లగ్రబ్రాహ్మణులు లేరా? సామ్రాజ్యధురంధరు లగువరులు లేరా? నివాసమున కంతఃపురము లేదా? నిన్నొకని కిచ్చుటకు నీతండ్రి లేఁడా? మంగళవాద్యములు లేవా? దీపావళీశోభ లేదా? మహదాశీర్వచనములు లేవా? జీబు రని భయంకర మగుచీఁకటిలో గ్రుడ్లగూబలు తొఱ్ఱలలోఁ గూయఁ, జీకురువాళ్ళు చెవులుపగుల రొదఁ బెట్ట, మీరు కిచకిచ లాడుచు నిముసకణికెలగుండఁ జుంబనములా? ఇది తప్పు నినీ వెఱుఁగ వేమి? ఎంతముద్దరాలవు!! మహాసన్నిపాతరోగికి నడుమ నడుమ తెలివి వచ్చిన ట్లప్పుడప్పుడు వెలుతురు నిచ్చుమిడుఁగురుఁబురుగులగముల సాహాయ్యమున మీవిచిత్రచరిత్ర మంతయు నేను నాలుగుదినములక్రిందటఁ గనిపెట్టలేదా?

కో—హా! వక్రహృదయా! దొంగతనమున నాయుపవనముఁ జేరి, మేమాడుకొనినమాటలను దొంగతనమున విని, మాసంకేతస్థలమున దొంగతనమునఁ బొంచి యుండి నేను నాప్రాణనాథునికొఱకుఁ రాఁగా దొంగవేసమున నన్ను మోసపుచ్చి దొంగలలో న

ప్రగణ్యుఁడై నదొంగవై యుండియు నేను దొంగ నని దూషించుచుంటివా? నీవింతతప్పుఁ జేసియు నేఁ దప్పుఁ జేసితి నని నన్ను నిందించుచుంటివా?

మో—పోనిమ్ము. నీదియుఁ దప్పే. నాదియుఁ దప్పే. నీదియుఁ దొంగతనమే నాదియు దొంగతనమే. నేను నిన్ను నిందింపవలదు. నీవు నన్ను దూషింపవలదు.

ఆ. వె. నీదు దొంగతనము ♦ నీ తప్పు, దోషంబు,
నేను జేయువాని ♦ నెనసియుఁడగ;
నట్టితప్పుఁ జేసి ♦ నట్టివారము మన
మేల కూడికొంటి ♦ నెనయు రాదు?

కో—హా! ద్రోహీ ! నాకొంప నీళ్లు తీసితివా?

మో—కొంపఁ దీయు టేదే? అసత్య మాడుచున్నావు. నిన్నొక్క యింటి దానిఁ జేసి నీకొంప నిలువఁబెట్టి నీభృత్యుఁడనై నీపన్ని దని నే నుండి—

కో—ఇఁకఁ జాలింపుము. హా! ఎంతపాపమునకొడిఁగట్టితివి? భార్యాభర్తలనెడఁబా పితివి కదా!

మో—నే నిక్కడ, నీ వక్కడ నుండఁగ నెడఁబా టేమున్నది? ఈమాత్రపుదూరమే నీ కెడఁబాటుగఁ దోఁచునంతటియనుగ్రహాము. నీకు నాపై నుండ నిదిగో! సమీపించుచుంటిని.

కో—ఏమి యసందర్భప్రలాపములు! నీకు భార్య యెవతే!

మో—ఏమీ! నిన్ను నీవే యెఱుఁగవా?

కో—ఓ యున్మత్తుఁడా! నీకునేను భార్య నగుదునా?

మో—నాప్రార్థన మందులకే కద! నేను వలదందునా?

కో—నోటికి వచ్చిన ట్లెల్ల వదరెదవు ? నేను నీకు భార్య నగుదునను నాశ యాస నీ కెప్పటికైన నున్నదా?

మో—ఎప్పటికో యన నేల? దైవానుగ్రహ మున్న యెడల నిప్పుడు కాఁగూడదా! నీదయ యున్న యెడల నిప్పుడు కాఁగూడదా! నాయదృష్ట మున్నఁ గాఁగూడదా! అది గాక నీవు నా కిదివఱకే భార్య వైతివి.

కో—ఛీ! ఛీ! అదెట్లు?

మో—కృష్ణునకు రుక్మిణి భార్య యైనట్లు.

కో—రాక్షసవివాహముచేత నా?

మో—కాకేమి?

కో—ఇది రాక్షసకృత్యమే కాని యిందు రాక్షసవివాహ మేమున్నది? రుక్మిణీకృష్ణుల కన్యోన్యానురాగము కలదు. తన్ను రాక్షసవివాహమున గ్రహింపు మని రుక్మిణి శ్రీకృష్ణునికి సందేశముఁ గూడఁ బంపెను. అందుచేతఁ గృష్ణుఁడట్లు చేసెను. ఇక్కడ నీ రాక్షసకార్య మెట్లున్నదో చూడు. నీపై నా కనురాగము లేదు. నన్నుఁ దీసికొని పొమ్మని నానాథుఁ డైనవసంతునికి నేను సందేశముఁ బంపితిని. అది నీవు దొంగతనమున విని నానాథుఁ డుండఁదగినస్థలమున నిలిచి నీవే నానాథుఁడ వని—

మో—సెబాస్! కర్ణములు పవిత్రము లైనవి. ఏమంటివి? నీవే నానాథుఁడ వని—

కో—నేను భ్రమించునట్లు—

మో—భ్రమించునట్లు కాదు. రమించునట్లు—

కో—నటించి—

మో—నటించుట యేమి? మనఃపూర్వకగంభీరానురాగమునకు నటన మేమి? కావున, ‘నీవే నానాథుఁడ వని భ్రమించునట్లు నటించి, యని పలుకుట న్యాయమా? నీవే నానాథుఁడవై యనుసుధామధురాలాపముల వచియింపవలయును.

కో—పరమనీచుఁడ నైననీ వెక్కడ! అత్యున్నతాంతఃకరణపవిత్రుఁడగు వసంతుఁ డెక్కడ! వానాథుం డైనవసంతుఁడుగ నీవు కాఁగలవా?

మో—అగుట కేమి? అసాధ్యమా! నీనాథుఁ డుదారహృదయుఁడే కానిమ్ము. నేను నీచుఁడనే కానిమ్ము. అయినను,

గీ. చల్లచల్లఁగ దరిఁ జేరి ♦ చాన నీదు
వరునిస్థానంబు నెపుడు నేఁ ♦ బడసినాను
భర్త నపుడె నీ కైతిని; ♦ బంటు ప్రాఁకి
మంత్రిగడిలోని కేగి తా ♦ మంత్రి గాఁడె?.

కో—ఓయవివేకీ! మంత్రి కాఁగలఁడు కాని, రాజు కాఁగలఁడా? పరసతి నిట్లు పరాభవింపవచ్చునా?

మో—నీ కింకఁ బతియే లేనప్పుడు నీవు పరసతి వె ట్లగుదువు? నాకు స్వసతియే లేనప్పుడు నీవు పరసతి వె ట్లగుదువు? నేను వరుఁడను. నీవు కన్యవు. నిన్నుఁ బరాభవము సేయుటకు నే రా లేదు. పరీరంభమును జేసికొనుటకు—పరాభవించుటకు రా లేదు. అనుభవించుటకు—వింటివా?

(మీఁదిమీఁదికి రాఁగఁ గోకిల దూరముగఁ బోవును.)

కో—ఆఁ! ఆఁ! దూరముగఁ బొమ్ము.

మో—(తనలో)

గీ. పైఁట బిగియించుకొని పాణి ♦ పంకజముల
కత్తెలను గుచాభోగంబుఁ ♦ గప్పి, కాంచి
గల్లుమన వెన్క కడు గిడు ♦ కాంతవిభ్ర
మమును గన దానిపైఁ బడ ♦ మనసు పుట్టు.

(ప్రకాశముగా) కోకిలా! ప్రాణప్రియా! దూరముగ నన్నుఁబొమ్మంటివి. కాని, నీవే పోవుచుంటి వేమి?

కో—నీవు పోకపోయిన నేనైనఁ బోవలదా?

మో—ఇది న్యాయమేనా?

కో—సందేహ మేమి?

మో—సరే. కోకిలా! నీవు నన్నుఁ గౌఁగిలించుకొనుము.

కో—వంశనాశన మగుమాటలు నాడకుము.

మో—వంశనాశన మగుమాటలు కావు. వంశవృద్ధియగుచేష్టలు. నీవు నన్నుఁ గౌఁగిలించుకొనకపోయిన, నేనైననిన్నుఁ గౌఁగిలించుకొన వలదా? (ముందునకుఁ బోవును.)

కో—ఆఁ! ఆఁ! బాలిశాధమా! ఇది యేమి?

మో—ఇది నీవు చెప్పినరీతి యేకద! నీవు చేయనిపనిని నేను జేయవల యును గాదా? అయిన నేమి? ఇది నీవు చేసినట్లే.

గీ. అస్మదోష్ఠముద్రను నీదు ♦ నధరపుటము
నందు నొత్తి, యని నే నంటినంత ♦ నట్టిముద్ర
నీదె కాదె? మన్మథారంభ ♦ నిబిడగాఢ
తామసాత్మ్యము నీదె నా ♦ దా? మృగాక్షి!.

(తనలో) ఆహా!

గీ. పసిమితళతళ లొలికెడు ♦ వనితవదన
మందు మృదులారుణచ్ఛవి ♦ వ్యక్తమయ్యె;
స్వర్ణముకురమందునఁ ♦ బ్రతిఫలించు
తరుణరవికాంతి మంజిమం ♦ జరిని బోలె.

ఇట్టిరక్తిమ యామె ననురక్తివలనఁ గలిగియుండునా? లేక కోపమువ లనఁ గలిగియుండునా?

గీ. సత్రపాంగీస్మితికిఁ, గోప ♦ జనితమగుచి
రస్మృతికి నేకలాంఛన ♦ రాజి గలుగు
వరుని కేశత్పరిత్తు దా ♦ ప్కరము నైద్య
సకును మృతనాడియును, శోష ♦ నాడిఁ బోలె.

కో—ఓమందుఁడా! నీకుఁ బ్రపంచమునఁ గన్యకలే లేకపోయిరా? విలాసినులే లేకపోయిరా! ఇదియేమి పాపము! వసంతుని కర్ణానైన నన్ను నీవిట్లువరించుట న్యాయమా?

మో—(తనలో)

గీ. అచ్ఛమగునీశ్వరకు లోఁగ నట్టిత్రాఁచు,
పైసకును బడికాపులు వడనిబంటు,
సతికి లోఁగనిమగవాఁడు, స్తుతికివశ్య
గానియోఁడుది యిఁకే ముందు గలుగవలయు.

కావున, నీమెను గొంచెము స్తోత్ర మొనరింతును. (ప్రకాశముగా) కోకిలా! ప్రపంచమున నీకు విలాసినులే లేక పోయిరా!, అనియంటివి. అత్యంతలావణ్యవతి యగునీ కిట్టియనౌద్ధత్యమతీతమైనయనౌచిత్యమును సూచించుచున్నది కదా?

గీ. ధనము గలచోటఁ ద్యాగంబు తఱచు సున్న;
శౌర్య ముండుచోట వివేక సరణి మిథ్య;
విద్య గలచోట నిలువదు వినయ మట్లె
గర్వశూన్యత చక్కని కాంత కరుదు.

ఆ. వె. సుమము లెన్ని కలవు సుమములలోఁ జాల
నందమైనది యరు దందులోన
సరససురభిళములు మఱి మృగ్యములుగదా!
యటులె నీ ప్రకాంత లందు భువిని.

కో—ఇఁకఁజాలింపుము. నాసహానసౌందర్యాదులనీవుస్తుతిసేయవలదు.

మో—ఉన్నది యున్నట్లే చెప్పఁజాలనే! ఇఁక స్తుతి నెట్లు చేయఁగలను? సృష్టిమహావైచిత్ర్యము వలనఁ గలిగినయీసర్వసంపూర్ణ సమిద్ధలక్షణసమన్వితావయవస్ఫురణమునకు వేఱ స్తుతి కావలయునా! స్తుతి సాధ్య మగునా?

గీ. ఒక్కమాదిరియౌపాట ♦ కోహొహో హొయాలు,
తలలు నూఁపుటలు, సకిలిం ♦ పులు, సెబాసు
లెక్కువగు; మంచిపాటకుఁ ♦ గిక్కు రనక
కదలకొండ తెలుంగక యుండు ♦ గతియె కాదె?

గీ. మనసు రక్తిచే నిండ ర ♦ సన గదలదు
ప్రమిద నూనెచే నిండ దీ ♦ పంబుఁ బోలె
మన సటులు నిండకున్న ర ♦ సన గదలును
గడుపు నిండని కుక్కతోఁ ♦ గవలె మిగుల.

అదిగాక,

గీ. పూర్ణచంద్రుని మఱియింత ♦ పొంకముగను
వ్రటువగఁ జేయఁ దర మౌనె? ♦ పక్వబింబ
మునకు మృదులత మఱియింత ♦ ముదురుకావి
నొదవఁ జేయుట వెట్టి కా ♦ దో? మృగాక్షి!.

ఇన్ని మాట లేల? కోకిలా! నేను నిన్ను సంపూర్ణముగ వలచి తిని. నీవు నన్నుఁ బరిగ్రహింపక తప్పదు.

కో—ఏ మంత మీఁదిమీఁదికి వచ్చెదవు? జాగ్రత్త!

మో—జాగ్రత్త యనెద వేల? శపింతువా యేమి? (నవ్వును.)

కో—నా కట్టిశక్తి యుండినయెడల నిన్నీసరికి రూపుమాపకుందునా?

మో—నీకుఁ బాతివ్రత్యధర్మము తక్కువగుటవలననే నీ కట్టిశక్తి చాలదు.

కో—అనఁగ?

మో—ఒకపతి పేరున కుండినను నీవు రెండవపతిని గ్రహింపవచ్చును.

కో—హా! వసంతా! నిన్ను నమ్మికొనిననా కెట్టిగతి తటస్థించెను?

మో—ఎట్టిగతి తటస్థించెను గాదు! ఎట్టిపతి తటస్థించె ననుము! ఓసి వెఱ్ఱిదానా! ఆతఁడు క్షత్రియుఁడు; నేనును క్షత్రియుఁడను. ఆతఁ

షు వసంతుఁడు. నేను మోహనుఁడను. నీవు పలికినది పేరు కాదుకదా! అయినను నీసంతుష్టికొఱకు నాపేరును విసర్జించి వసంతుఁ డనునామమును ధరించితిని. స్వచ్ఛమైనయనురాగము గలవీ వాతని తుచ్ఛమై క్షణభంగురమైనశరీరమును వరించియుం డవుకదా? ఇఁక దేనిని వరించియుందువు? నిత్యమైనయాతనియా త్మనేకదా! అట్టిచో నాత్మస్వరూపమునకు భేద మేమున్నది? ఆతఁడైన నేమి? నేనైన నేమి?

కో—ఓపాపాత్ముఁడా! నీకుఁ బత్నికిని భార్యకును భేదమే లేదా? సోదరికి నిల్లాలికి భేదమే లేదా? ఓయసందర్భప్రలాపా! తుచ్ఛమై, హేయమైన శరీరసౌఖ్యమునకే కాసియుపిల నీవింతి వాంఛాసంభ్రమముడవై మీఁదిమీఁది కేల వచ్చెదవు?

మో—నీవనుమాట నేల కాదనవలయును? నాది స్వచ్ఛమైన యనురాగము కాదు. తుచ్ఛమైనకామము.

గీ. మనసుచేఁ జూచు రాగము ♦ కనులచేతఁ
జూచుఁ గామ మాలస్యమో ♦ ర్చుకొను నద్ది;
యోర్చుకొన దిది; వృద్ధులమా ♦ నుష్ణముగల
దది; బుసబుస పొంగి పొగగ ♦ లదియుదిగఁడ!.

గీ. ఆశను భుజించునది; లల ♦ నాస్థిమాంస
భోజ యిది; రాత్రి నిశ్చల ♦ తేజముగల
దది; పగలు రాత్రి మండెడు ♦ నిది; భీమము
గౌరవముగల దద్ది; త ♦ ద్దూర మిద్ది;

గీ. ఆపదలనైనఁ జల్లాఱ ♦ నట్టితేజ
మద్ది; వర్షార్ద్రఖద్యోత ♦ జాగ్నిఁ బోలె
నాపదలు రాఁగఁ జుయ్యిమం ♦ చాఱు నిద్ది;
మబ్బుపైఁబడఁ ద్రాటఁకు ♦ మంటిఁ బోలె.

కో—హా! దైవమా! ఇట్టిసిగ్గుమాలినదోషస్వభావుఁడు నీసృష్టిలోని వాఁడేనా?

మో—కోకిలా! కామమార్గము దైవానుగ్రహప్రతిరోధక మైనది కాదు.

ఆ. వె. శాంతి నెనయుకొలఁది ♦ సంవత్సరంబులు
జరుగుకొలఁది రాగ ♦ సరణి హెచ్చుఁ
గాన రాగయుతుఁడు ♦ జ్ఞానదూరుం డెట్టు
నధముగతిని బ్రాఁకు ♦ లాడు నెపుడు.

ఆ. వె. పడుచుఁదనము జారి ♦ వాంఛ లన్నియుఁ దీఱి
యంగపటిమ తగ్గి ♦ నప్పు డైనఁ
గామసరణి నీఱు ♦ గాకి మానదుగానఁ
గామి జ్ఞానమోక్ష ♦ గామియగును.

కావున నైహికాముష్మికాధికారమున నేను వసంతునికంటె నధికుఁడను! నా కందులకుఁ దోడ్పడిననీకుఁ బుణ్యమే కానిపాపము లేదు. నేను మదనబాధాపరితప్తుఁడనై యుంటిని. త్వరపడు.

కో—మూఢుఁడా! నీవు నన్నిచ్చటికిఁ దీసికొని వచ్చినందువలన వసంతుఁ డెంతవిచారించుచున్నాఁడో! నీవు కామించినదానిని మఱెవ్వఁడైన నిట్లు చేసినచో నీ కెంతబాధ యుండునో యాలోచించుకొనలేవా?

మో—ఆవిషయమున నా కెంతమాత్రమును బాధ లేదు. నేను వలచిన దొకకన్యగలదు.

కో—పశుప్రాయుఁడ వైననీకు వలపుగూడనా?

మో—కాదు. నన్నే యది వలచెను.

ఆ. వె. అట్టిసతి వసంతు ♦ నంకెకు నేఁ దెచ్చి
యత్తనాకాంత నిట్టు ♦ లందినాఁడ

సత్తులనైనఁ దార్చి. ♦ స్వక్రియాలాభసం
ప్రాప్తిఁ గనుట చిత్ర ♦ రాజనీతి.

కో.—ఛీ! సిగ్గుమాలినవాఁడా! ఏమిపనిఁ జేసితివి! నిన్ను వలచినకాంత నట్లు త్యజించితివా?

మో.—నా కుపదేశించుజ్ఞానము నీ కేల యుండఁగూడదు? నిన్ను వలచిన న న్నిట్లు నిరాకరించుట నీతి కాదు. వసంతుఁ డచ్చట బుద్ధిమతితో సుఖపరవశుఁడై యుండును. మన మిద్దఱ మిచ్చట—
(మీఁదికి బోవును.)

కో.—(దూరముగఁ బోయి) నీవు న న్నపేక్షించినట్లే వసంతుఁడునీకాంత నపేక్షించుననుకొంటివా? అతఁ డెంతబుద్ధిశాలి! ఎట్టిజ్ఞానసంపన్నుఁడు! ఎట్టిసుగుణసమన్వితుఁడు!

మో.—ఆహా! ఏమి మాట లాడుచుంటివి?

ఆ. వె. ఎట్టిబుద్ధి యైన ♦ నెట్టిపాండితి యైన
నెట్టి జ్ఞాన మైన ♦ నెట్టిసుగుణ
మైన నాఁడువారి ♦ యువలోకనాశుగ
ములను దూసిపోక ♦ నిలువఁగలదె?

ఆ. వె. తగినకాలమందుఁ ♦ దగినస్థలంబునఁ
దగినరీతిఁ దగిన ♦ తరుణి తగుల
వేలుకుండ లాల ♦ విద్వాంసుఁ డైనన్ను
గక్కుఱితిని బడక ♦ కదలిపోఁడు.

కో.—ఛీ! నీదౌర్జన్యమును లోకమున కెల్ల నారోపించు చుంటివా?

మో.—నాకు నీవు తప్ప లోకమే లేదు. నావలపు నాయనురాగమును నీ కారోపించు చుంటిని. (కౌఁగిలించుకొనఁబోవును.) నా మోహపుటమును నీచెక్కులకుఁ గానుక నిచ్చుచుంటిని. (కో

కిల తప్పించుకొనును.) నాశిరమును నీపాదపంకజాధీనమును జే యుచుంటిని.

(సాష్టాంగపడును.)

కో—(తనలో) హా! ఈనిర్భాగ్యుని మొలలోనున్నకత్తి యిపుడు నాచేతిలో నుండినయెడల వీనిశిరము ఖండించి నామానమును గాపాడుకొందునుగదా?

మో—ఏమో గొణఁగుకొను చున్నావేమి? ఇంకను దయరాదా?

(లేచును.)

కో—నీకు మరణ మేరీతి వచ్చునో యని యూహించు చున్నాను.

మో—అటు లడుగుము. చెప్పెదను. నీపైఁటచెఱఁగు నాచేతికిమ్ము అదినాగొంతుకకు బిగియించుకొని లోకానంద మూర్తియైన నిన్నుఁ జూచుచుఁ బ్రాణముల విడుతును. (పైఁట గ్రహింపఁ బోవును.) పోకు! పోకు! వసంతునిసమాగమము నీ కీజన్మము నకుఁ గాదు. ఇది మహారణ్యము. నీవు మదధీన నైతివి. నీకు దిక్కెవ్వరును లేరు.

కో—లేకేమి? పరిపాలించుభగవంతుఁడు లేఁడా?

మో—భగవంతుఁడా? ఉన్నాఁడు. ఉన్నాఁడనిమాత్రము రిక్తాశనొందుటకు. మనకర్మమే మనల నాడించుచుండ భగవంతునిఁ దలఁచెద వేల? పూర్వజన్మమున నీవు నన్ను బలాత్కరించితివి. ఆ ఋణముఁ దీర్చుకొనఁగ నే నిప్పుడు నిన్ను బలాత్కరించు చుంటిని. ప్రారబ్ధమున కనుభవమునఁ గాని నాశనము లేదు. అంతే కాని భగవంతుఁ డేమి చేయును? అతఁడు మనకుఁ గనఁబడునా? కాలికి సాహాయ్య మగునా? చేతి కగునా? రమ్మనిన వచ్చునా? పొమ్మనినఁ బోవునా? ఆతఁ డీవతెమాన మైన నిట్టియవస్థలోఁ గాచినట్లు నీవు వినియుంటివా?

కో—శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు ద్రౌపదీమానరక్షణమును జేసియుండ లేదా?

మో—ఆమాట నిజ మగునో కాదో కాని సుభద్రామానహరణమును జేసినాఁడు. అనేకశతసహస్రగోపికామానచోరుఁ డైనజారాగ్రేసరుండు కోకిలామానసంరక్షణ మొనర్చునా? వెఱ్ఱియాస లేల పెట్టుకొందువు? నీవు న న్నంగీకరింపక తప్పదు. ఒక్కనిమిషము నా కొక్కయుగమువలె నున్నది. అది గాక నీకుమాత్ర మేమంత మంచిది? నీప్రాయము క్షణక్షణము ముదురుట లేదా?

ఆ. వె. ఉవిద! మాట లాడు ♦ చుండఁ జూచుచు నుండఁ
గానె తెలియకుండఁ ♦ గాంతనయను
గ్రమముగాఁగ జారు ♦ గడియారమందలి
సన్నయినుకధార ♦ నరణిగాఁగ

ఆ. వె. ఇట్టి మొగ్గ పుట్టి ♦ యిట్టి పుష్పంబయి
యట్టి పరిమళంబు ♦ నంది యపుడె
వాడిపోదె? యబల ♦ ప్రాయమునట్టిదే
వృథగ క్షణమునైన ♦ విడువరాదు.

ఏదీ! ఒక్కముద్దిమ్ము! పాణిపద్మమును గ్రహింపనిమ్ము. పోనీ! పైఁటచెఱఁగును బట్టనిమ్ము. అబ్బ! అటు పోకు! చెప్పినమాట విను. నీ కెంతమాత్రమును నష్టము లేదు. నాకు మహాసార్వభౌమత యబ్బినట్లు. ఊఁ. (మీఁదికిఁ బోవును)

కో—కాఱులు ప్రేలకుము. ఇది నీకు నీతి గాదు. ఒంటరిగ నుంటినని ధైర్యపడుచున్నావు. మీఁదిమీఁదికి వచ్చుచున్నావు. నీమగతనము నావంటిదిక్కుమాలినదానిమీఁద నే యుపయోగపడవలసినదా? నీవు తల్లికడుపునఁ బుట్టలేదా? నీకుఁ దోఁబుట్టువులే లేరా? ఎగిరి యెగిరి పడెద వేమి? ఛీ! నీపౌరుషము మండిసట్లే యున్నది. పో! దూరముగఁ బో!

మో—వేఁటయం దనేకభయంకరాటవికమృగములఁ జంపుట పౌరుష
ముగాదు. బాణానలజ్వాలలకు లక్ష్యపెట్టక ఫిరంగిగుండ్లకు జం
కకయుద్ధములో శత్రుసంహారణ మొనర్చుట పౌరుషము గాదు.
ఎంతకోపదృష్టిఁ బఱపినను, ఎన్నితిట్లు తిట్టినను, ఎన్నికేకలు వే
సినను,నీవంటిమహాసౌందర్యవతిని, నీవంటిరూపాభిజాత్యసంపన్నను,
నీవంటిమహాభిమానధన నిట్టి బాహుబంధమునఁ జిక్కించు
కొనుట పౌరుషము. చూడు! చూడు! ఇక్కడ నెవ్వరును లే
రు. ఈలతలు చూడలేవు. ఆ నికుంజములు మాట లాడలేవు.
ఆవృక్షములు మనకు నీడ నిచ్చును. ఈపుష్పములు శయ్యాసా
ధ్యమిచ్చును. అనుగ్రహింపుము.

కో—సర్వాంతర్యామి యగుపరమాత్ముఁడే మనలఁ జూచుచుండుట
లేదా? ఆతఁడు నీపై నాగ్రహింపఁడా? నీపాపమునుగుర్తెఱుఁ
గఁడా? నిన్ను నరకమునఁ ద్రోయఁడా? శాశ్వతశిక్షకుఁ బాలుసే
యఁడా? ఏల యింత యవివేకి వగుదువు?

మో—ఆ. వె. అనుభవింపఁ దగిన ✦ యబల సన్నిధినుండ
గ్రుడ్లు మిడికరించు ✦ కొనుచు నూర
కుంటకంటె నరక ✦ ముందునే వేరొండు
నితరనరక లోక ✦ మేగనెంచ.

గీ. మఱుఁగునూనెను ద్రావుదు; ✦ మాధ్వియట్లు;
తప్తశోణాయసాగ్రపు ✦ తల్పికనైనఁ
కౌఁగిలించెదనిట్టుల; ✦ కానిముందు
బాధలకు జంకి నిన్ను నే ✦ వదల నిపుడు.

(మీఁదికిఁ బోవును.)

కో—(అటునిటు తప్పించుకొనుచు) హా! కృష్ణా! అనాథనాథా! పాం
చాలీమానసధనావనధురీణ! రక్షింపవా? రక్షింపవా? హావసు

తా! ప్రాణనాథా! ఎచ్చటనుంటివోయి! నీ కర్మ నైన నా కిట్టియపవిత్రత రానై యున్నది. ఓసూర్యభగవానుఁడా! లోకచక్షువైననీ వీఘోరకృత్యమునుజూచుచుంటివికదా! ఓ మేఘమా! ఆకస్మికముగ నీ వొక్క పిడుగు నాపై రాల్పవా? ఓపల్లకీవృక్షమా! ఫెళ్లున నొకసారి విఱిగి నాపైఁ బడరాదా?

మో—పైఁబడఁదలఁచి యింతసేపటినుండి ప్రార్థించుచున్న నన్నుఁ జూడక వానిని ప్రార్థింతు వేల? (మీఁద బడఁబోవును.)

కో—(మొగముపై నుమిసి) చీ! మూఢుఁడా! చీ! శుంఠా! చీ! పశువా! నాగొంతుఁ గోయుము. నన్ను ముక్క ముక్కలక్రింద ఖండింపుము. నాప్రాణము పోయినఁగాని నామానము నీకుఁ దక్కదు. శూరుఁడ వైన మనుజునకే పుట్టినవాఁడ వైన, నన్ను ఖండింపుము.

మో—ఆఁ!. ఆఁ.! అదెంతపని? (కత్తిని దూయును.)

కో—సెబాస్! ఇప్పుడు నీవు పురుషుఁడవై ప్రకాశించుచున్నావు. కానీ! సందేహింపకు. ఇదిగో! నాకంఠము నఱుకుము. వినుము. నీకత్తిమాత్రమే కాని నీగాత్ర మెంతమాత్రమును నాకుఁ దగులఁగూడదు. కానీ! (రెండుచేతులు జోడించుకొని) హా వసంతా! ఇఁక నీకు నాకు నింతే! హానారాయణా! దీనరక్షామణీ! హా రామచంద్రప్రభో! హా పార్థసారథీ!

(తెరలో)

నాపేరు పార్థసారథి కాదు. విజయసారథి. ఇదిగో వచ్చుచున్నాను.

మో—(కత్తి నెఱిలో వై చికొనఁబోయి తొట్రుపాటు నొందును.)

కో—(తనలో) నేనింకఁ బారిపోవుదును. హా! కృష్ణా! హా! వసంతా!

(నిష్క్రమింతురు.)

[విజయసారథి ప్రవేశించును.]

విజ—(మోహానుని బట్టుకొని) చెలికాఁడా! జగన్నాథా! ఇటురా! నీవుమాత్రమే రమ్ము. భటుల నందఱ నచ్చటనే యుండుమని చెప్పుము.

మో—(తనలో)

గీ. రమణి కోకిల పోయె; గాన ♦ రవము పోయె;
హృదయమోద మంతయుఁ బోయె; ♦ స్వేచ్ఛ పోయె
మగువమానంబుహరియించు ♦ మగని కిపుడు
సర్వహరుఁ డైనమగఁ డౌను ♦ సంభవించె.

(జగన్నాథుఁడు ప్రవేశించును.)

విజ—ఇంతకు ముందు బిగ్గఱగఁ బిలిచిన వా రెవ్వరు?

జగ—ఇప్పుడు నన్నుఁ బిలిచినది మీరేనండి.

విజ—అబ్బ! ని న్నడుగ లేదు. అయ్యా! నన్ను నీవేనా పిలిచితివి?

మో—ఔను. నేనే.

విజ—కాదు. నే నెఱుఁగుదును. నీ వసత్యమాడుచున్నావు. ఫిరంగిధ్వని యేదో వింటినారిచప్పు డేదో నే నెఱుఁగ ననుకొంటివా? హాహాహా! అనేకయుద్ధములలో నవలీలగ జయ మొందిన నేను—తుపాకిగుండ్లు వర్షింప వడగండ్లవానలోఁ దిరుగు—

జగ—దున్నపోతువలె—

విజ—మహిషరాజ మనిన నంతకంటె మృదుతరముగ నుండునుగాదా? మహిషరాజమువలెఁ జెరలాడిన నేను—బాణపరంపరలకంటె శీఘ్రతరముగఁ బరువెత్తెడు నేను—

జగ—(తనలో) ఇంటికి—

విజ—ఏమి? జగన్నాథా! ఊరకుందు వేల? అట్టినేను—స్త్రీపురుష కంఠభేదమే యెఱుఁగకుందునా? మోహనాంగేసరు అసత్యమా-

ము వారు కారు. ఒక రసత్య మాడిన సహించువారు కారు. ఒకరిని మోసపెట్టువారు కారు. ఒకరిచే మోసపెట్టఁబడువారుకారు. వినుచున్నావా? జగన్నాథా! నిశ్చయమేకదా? కావున నీవు యథార్థమును వచింపవలయును. జాగ్రత్త. నన్నెవ్వరు పిలిచిరి?

మో—నేనే యని చెప్పితినిఁగాదా?

జగ—అయ్యా! ముప్పికి నాసికాపుటద్వయముగాక శ్వాసరంధ్రద్వయము మఱియొకటి యున్నట్లీతనికిఁ బురుషకంఠముగాక స్త్రీకంఠముగూడ నొకటి యున్న దేమో?

విజ—హాహాహా! జోడునాళముల తుపాకివలెనా? ఎవతెయో దుఃఖార్తయైనది—అసత్పరిరక్షణమును గోరి యాక్రోశించునది—అట్టి కాంత నన్నుచ్చకంఠయై పిలిచినది కాదా? అది యెవతె? చెప్పెదవా లేదా? ఇదిగో! కత్తి. చూచితివా? అనేకసహస్రశిరఃపరికర్తనప్రవీణము. జాగ్రత్త.

మో—అదియే నాభార్య.

జగ—నీభార్య పిలిచియుండఁగ నేనే పిలిచితి నని యేల పలికితివి?

మో—నాకును నాభార్యకును భేద మేమున్నది?

విజ—హాహాహా! దంపతులా? దంపతు లనఁగ నెట్టివా రనుకొంటివి? జగన్నాథా! విల్లును నారియువంటివారు. ఏకగాత్రసహితులు. ఎవరిభార్యను వారు మందలించుకొనిన మనయాక్షేపణ మేమున్నది? సేనాధిపతికైన సతిపై మగనికంటె నెక్కువయధికార మున్నదా? కాన నీతని విడువవలసినదే.

జగ—అయ్యా! తొందరపడకుఁడు. సతి మగనిసన్నిధి నాపన్నయైయుండునా? మగువకు మగనికంటె సంరక్షకుఁ డెవ్వఁడు? ఆమె భార్యయే యైనయెడల మగని విడిచి యేలపారిపోయి యుండును? కాన భార్యయని యీతఁడు వచించుమాట యసత్యము. దేనినో

యంకించుకొని వచ్చి యీమహారణ్యమున బలాత్కరించుటకు యత్నింప నామె దిక్కుమాలినదై మొఱ వెట్టినది. మీరు రాఁగ నాయాపత్తునుండి విడుదలయై బ్రదికినది. కావునఁ గాలుకొలఁది పారిపోయెను.

విజ—హాహాహా! బాగుగఁజెప్పితివి. నేను వచ్చుపరి కీతఁడుతొట్రుపాటుతో నటునిటు పలాయనమై పోవుటకు యత్నించుచు నది వఱ కొఱనుండి పెఱుకఁబడినకత్తిని దొందరతో నొఱలో నిముడ్చుచుండెను. మిత్రమా! కాంతాబలాత్కార మెప్పుడు కర్తవ్యమో నీ వెఱుఁగుదువా?

జగ—అంగీకరింపనప్పుడు—

విజ—అది సరిలే. యుద్ధానంతర మది యంత దోషముకాదు. అది మాకును మాభటులకును గొంత యలవాటే. కాని యిది యేమి? ఇప్పు డేమి? బల్లెములు గోడలఁ బఱ్ఱలుదీర్చియుండఁ గత్తు లలంకారములకై యవలగ్నబంధముల వ్రేలాడఁ దుపాకులు మూఁగలై యుండ, శతఘ్నులవదనములందుఁ బిచ్చుకలు గూండ్లువెట్ట నిప్పు డేమి? స్త్రీలకు బలాత్కారము లేమి? ఆఁ! తను వెఱుఁగనితాండనము లైపోయెను. మాట లాడ వేమి? నీ వేల బలాత్కరించితివి?

జగ—బలాత్కరించినకారణ మేదియో తెలిసియే యున్నది. బలాత్కరించినఫల మేదియో యింకఁ దెలియఁదగి యున్నది.

విజ—ఈతఁడు మాటలాడఁ డేమి?

జగ—ఈతనికిఁ జేఁపకువలె నోరు తెఱచియుంచినయెడల నూపిరి యాడక మరణము సంభవించునేమో?

విజ—మిత్రమా! ఈతని మనరాజధానిని గారాబద్ధునిఁ జేయవలయును. ఆచెట్టుక్రింద నిలిచియుండునిద్దఱుభటు లీతని మనపురము

నకుఁ గొనిపోవలయును. ఈతనిని నీవువారియొద్దకుఁ గొనిపోయి వారికి నొప్పఁజెప్పుము. సేనాధిపతి యాజ్ఞ యని చెప్పుము.

జగ—సరే.

మో—(తనలో)

గీ. సతిని బలవంతముగఁ బట్ట ♦ సాహసించు
నేను బలవంతముగ గ్రహి ♦ యింపఁబడితి,
బంధ మెడఁబాసినవసంతుఁ ♦ బాడుసేయఁ
దలఁచి బద్ధుఁడనై పాడు ♦ పడితి నిపుడు.

గీ. మత్కరనిగాఢబద్ధయౌ ♦ మగువ యబల
యట్టి యెగిరిపోయెఁ; బటుదృ ♦ ఢాంగుఁడ నగు
నేను జిక్కితి; భాగ్యంబు ♦ లేనియప్పు
డబల యెవ్వతె? సుబలాఢ్యుఁ ♦ డనఁగ నెవఁడు?

గీ. కాకశూన్యమౌకాటికిఁ ♦ గాంతఁ దెచ్చి
కవయఁ గోరి బద్ధుఁడ నైతిఁ; ♦ గాంతపోయెఁ;
నహహా! దిక్కులేనట్టిన ♦ ట్టడవినైన
సత్యము జయించు; మిథ్య శి ♦ క్షణము నొందు.

జగ—విఫలితమనోరథుండ నైతి నని యోచించుచుంటివా? చాలు!

గీ. హృదయమునఁ బుట్టునన్నికో ♦ ర్కెలు ఫలింప
నిలువఁ దర మౌనె? యన్ని తేఁ ♦ గలుమ త్రొళ్ళ
యిన వసుధ గ్రుంకదే? యన్ని ♦ యాళ్లు పేలు
గాఁ బరిణమింప బ్రదుకంగఁ ♦ గలమె? మనము.

రా! రా! (చేయి పట్టుకొని లాగును.)

విజ—ఆకాంత యెవ్వతెయో వెదకుచు నే నాకొండగోఁగుచెట్లతోఁపున నుందును. నీ వచ్చట నన్నుఁ గలిసికొనుము.

జగ—చిత్తము(జగన్నాథుఁడు, మోహనుఁడునిష్క్రమించుచున్నారు.)

బుద్ధిమతి—(మఱియొకవైపున దూరముననుండి ప్రవేశించును.)
(విజయుసారథినిష్క్రమించును.)

బు—వసంతా! ఒక్కమాట విని మఱి పొమ్ము.

వసం—(ప్రవేశించి)

గీ. ఎటులో యెవరిమోసమునను ♦ యీవు, నేనుఁ
గలిసితిమి; నీవు నాకు న ♦ క్కఱకు రావు;
నేను నీ కటులె; బధిరుఁ ♦ డైనప్రభుఁడుఁ
గర్మగతి గాయకమణియుఁ ♦ గలిసినట్లు.

బు—నన్నింతవఱకుఁ దీసికొనివచ్చినవాఁడవు నామోహనుని నాకుఁ గనఁబఱచి మఱి పొమ్ము.

వసం—నీవు కోకిల వనినన్ను భ్రమింపజేసినందులకు నాకోకిలను నాకుఁ గనఁబఱచి పుణ్యమేల కట్టుకొనరాదు?

బు—హా! ప్రాణనాథా! మోహనా! హా లోకమోహనరూపా! ఎచ్చట నుంటివి?

వసం—హా! ప్రాణప్రియా! హా సుగుణరాశీ! హా! కోకిలా! ఎచ్చటికిఁ బోయితివి?

గీ. బంధమున నైన నీముఖ ♦ పద్మమేను
గన్నులకఱవు దీర సు ♦ ఖమున నుండ
నాదుప్రారబ్ధ మేమి? హా! ♦ నళిననేత్ర!
నట్టడవిపాలు సేసితి ♦ నన్ను నేఁడు.

బుద్ధిమతీ! మఱియొకసారి యడుగుచుంటిని. నిన్ను మోహనుఁ డెచ్చట నుండు మని చెప్పెను?

బు—నీకు నేను గనఁబడినవృక్షముక్రిందనే.

వసం—తా నచ్చటికి వచ్చి నిన్నుఁ దీసికొనిపోవుదు నని మోహనుడుఁ నీతోఁ జెప్పెనుగాదా?

బు—ఔను.

వసం—స్వేచ్ఛాశూన్యులమైన మాకితరరాష్ట్రములకుఁ బోవలసినయావశ్యకత గాని మీ కేల?

బు—నే నాప్రశ్న మొనరింప నాతఁడు మాఱుపలుక కూరకుండెను. ఆతని యాజ్ఞయే మహాభాగ్య మని నే నచ్చట వేచి యుంటిని.

వసం—(తనలో) మాఱు పలుకకుండెనట. ఆతఁడు మారహస్య ప్రయాణము నెఱిఁగి నాప్రాణకాంతను సంగ్రహించుకొని పోవుటకిట్లు చేసెనేమో? అట్లు చేసినఁ జేయుఁగాక; తాను వలచినదానిని నా కంటఁగట్టి యేల పోవలయును? (ప్రకాశముగ) నిన్ను మోహనుఁ డెంతకాలమునుండి వలచి యుండెను?

బు—నాకు జ్ఞానము వచ్చినప్పటినుండియు.

వసం—ఆతనివలపు దృఢమైనది, యథార్థమైనదేనా?

బు—మొదలే యేడ్చుచున్న న న్నిట్టిప్రశ్న మడిగి మఱింత యేల యేడ్పించెదవు?

వస—ఆతఁడు కోకిల నెప్పుడైనఁ జూచితి నని నీతోఁ జెప్పెనా?

బు—లేదు.

వసం—నీవు కోకిల నెప్పుడైనఁ జూచితివా?

బు—లేదు.

వసం—నీవు న న్నిదివఱ కెన్నఁడైనఁ జూచితివా?

బు—లేదు. నీవు మోహను నెన్నఁడైనఁ జూచితివా?

వసం—లేదు. మనకు జరిగినపొరపాటే కోకిలామోహనులకు జరిగి యుండవచ్చును. నీకు, నాకు, మోహనునకుఁ, గోకిల కీవిపత్పరంపరను దెచ్చిపెట్టినవాఁడను నేనే.

బు—ఏలాగున?

వసం—సప్తర్షిమండలము కడిమిచెట్టుపైకి వచ్చుసరికి మేడదిగుమని కో
కిల నా కానతిచ్చెను. అప్పటికింకను నన్నుఁ గాపు గాయుభటు
లు నిదురింపకుంటచే నేనుగొంత యాలస్యముఁ జేయవలసివ
చ్చెను. అంతలో నీవిపరీతచరిత్రజరిగి యుండును. నీకు మోహ
నునితోఁగలయిక యారాత్రియే యాగడియయందే యాసంకే
తస్థలమందే యని నేను గలఁగంటినా? ఇంతకు నాకర్మము! నే
నాలస్యమేల చేయవలయును?

గీ. రమ్యబహులాచ్ఛసద్గుణ ♦ రాజినైన
నెట్లు గర్వము నింద్యమా ♦ నట్లు సేయు
నట్లు మెట్టక్రియాకౌశ ♦ లాధికతను
నైన నలసత ధ్వంసమా ♦ నట్లు సేయు.

గీ. అదను గనిపెట్టి పని సేయు ♦ నతఁడు శ్రీయు
తుండు; లేనిచో మందభా ♦ గ్యుండు నిజము;
తగినకార్తిని కృషి సేయ ♦ ధాన్య మొందు
కానిచో గడ్డిఁ గఱచును ♦ గర్షకుండు.

బుద్ధిమతీ! మనము నలుఁగురము కొంచెము ముందువెనుక బయ
లుదేర నెంచితిమి.

గీ. అజ్ఞుఁడను నేను నలుగురి ♦ యందు నుండ
మిగులుమువ్వురకును బాధ ♦ దగిలె నెట్టు
లొక్కచక్రంబునకుఁ బట్టు ♦ యూడ మిగులు
మూఁడుబండిచక్రము లెట్లు ♦ పోవఁగలవు?.

బు—వసంతా! కోకిలామోహనులు మనవలెనే భ్రమ మొంది వేరు
మార్గమునఁ బోయి రని యే నీయభిప్రాయము కాదా?

వసం—గీ. దంపతులు మీరు మేమును ♦ దారసిల్ల
నీవరుఁడు గోకిలను బట్టె; ♦ నేను నిన్నుఁ

బట్టితిని; తప్తలోహంబు ♦ వారిఁ జేర
నినుము వా॥ప్రాణమారుతా ♦ శినిగ్రహించు
జలపవన మాయసోష్ణతఁ ♦ జెలగిపోవు.

చెలీ! ని న్నొక్కసంగతి నడిగెదను. నీకుఁ గోపము రాదుకదా?

ఋ—కోపము నీరువలెఁ గ్రిందినుండి పై కెక్కలేనిదికదా?

వసం—హెచ్చుతగ్గు లేల నిర్ణయించెదవు? చూడు! నీకంటెఁ జక్కని దానిని జూచినయెడల మోహనుఁడు దానిపై మనసుదగులునట్టి యస్థిరానురాగయుతుఁడు కాఁడుగదా?

ఋ—నాకంటెఁ గోకిల చక్కనిదా? నీకంటె కది మెల్లగుపడునో నానా థునికంటెకి నేను నల్లు కానఁబడుదు నని నీ వెఱుఁగవా? నీకం టె గుణవంతుని జూచినయెడలఁ గోకిల యోతని మోహించునం తటిచంచలచిత్త కాదుగద?

వసం—క్షమింపుము. నీనాథుఁడుగుణవత్తరుఁడై నందులకుసంతసించితిని.

ఋ—నీకాంత నాకంటెఁ జక్కని దై నందులకు మఱింత సంతసించితిని.

వసం—నన్ను క్షమియింపుము.

ఋ—ఆఁడుది మగవాఁడు నిర్జనాటవిలో నేకాంతముగనుండినను వా రైక్య మొందుదురా? మన మిచ్చట నన్నయుఁ జెల్లెలువలె వేఱు వేఱుగ నుంటిమి కాదా? అటులే కోకిలామోహనులును—

వసం—క్షమింపుము. నీవు పలికినది యథార్థమే.

గీ. ఉవిద పురుషుఁ డెంతయుఁ గూడి ♦ యున్న నైనఁ
గంతుకొలఁకంచు తగుల కై ♦ క్యంబు గారు
ప్రాణనీరానిలము లెంత ♦ బాయకున్న
విద్యుదగ్ని లేకమె మేళ ♦ వింపఁగలవె?.

నాకు సెల విమ్ము. పోయెదను. ఎక్కడకుఁబోవలయునో యేమి సేయవలయునో యెట్లుకోకిల లభించునో యేమియు నెఱుఁగను.

గీ. ఏ విధిం దగ్గంగొనుచుం ♦ బోవువాఁడ;
నారితో నొక్క-రేవు నేం ♦ జేరి సుఖప
డినను మంచిదే; లేకయుం ♦ డినను మంచి
దే; విరహబాధం బాసి సు ♦ ఖంతు మిగుల.

హా! కోకిలా! ప్రాణకాంతా!

బు—నీవు మగవాఁడవు. బుద్ధిమంతుఁడవు. ఎటులైన శ్రమమొందికోర్కెలను నీవు గ్రహింపఁగలవు. అప్పుడామెవలననామోహనునిజాడలను గనుఁగొనియవకాశమున్న నాకు దెలిపి పుణ్యము గట్టుకొనుము.

వసం—మగవాఁడును బుద్ధిమంతుఁడును నీకు మోహనుఁ డున్నాఁడుకదా? అతఁడు నిన్నుఁ జేరుటకు శ్రమ మొందకుండునా? ఇఁక మన మొకరితో నొకరు గలిసి కొనుట కవకాశ ముండునని నాకుఁ దోఁచదు.

గీ. ఏటివడిం గొట్టుకొని మన ♦ మిటకు వచ్చి
నార; మివుడు మార్వాడిచేత ♦ వేఁగుపడుచు
నుంటిమి; కలియుటకును వే ♦ యుంటకైన
గాని మనశక్తి యిసుమంత ♦ గలదె? యబల!

గీ. దుష్టుఁడగుమఱునవిలంఘ్య ♦ దుర్విపాక
పాటవం బిది; నీకు నేం ♦ బనికిరాను;
నాకుఁ బనికిరా వీవు; హా! ♦ నాలి ముచ్చు
మరుఁడు మనలను గూర్చె గో ♦ మహింపరీతి.

నే నింకఁ బోయెదను. హా! ప్రాణనాయికా! కోకిలా!

బు—హా! ప్రాణనాథా! మోహనా!

వసం—నీ విటు పొమ్ము. నే నిటు పోయెదను.

గీ. సతి యొటేగెనొ? యని యిటే ♦ దుతును నేను
బతి యొటేగెనొ? యని యటే ♦ ద్వడగు నీవు

నింతికై నలకూబరుఁ ♦ డిచట, మగని
కొఱకు మందోదరి యచటఁ ♦ గుందునట్లు.

బు—నీకాంత రంభయే కావచ్చును గాని, నాకాంతుఁడు రావణుఁడు మాత్రము కాఁడు.

వసం—అటులైన మఱింత సంతోషమే. హా! కోకిలా!

(నిష్క్రమించును.)

బు—నట్టడవిలో నొంటరినై నిలువవలసివచ్చెను. హా! మోహనా! నిన్ను నమ్ముకొని యిట్లువచ్చితినిగదా! ఎప్పటికైన నీవు నేనుగలిసిన నదృష్టవంతులమే. లేనియెడల నీయడవిలోనిమృగములకు నాదేహము నాహారముగ నొసంగుదును. ఆకలిచేతను, నిద్రలేమిచేతను బడలియుంటిని. ఆచెట్టుక్రింద శయనింతును. బ్రతికి లేచినయెడలఁ దరువాతఁ జూచుకొనవచ్చును. హా! మోహనా! మోహనా! (శయనించినిదురించును.)

(తెరవెనుక) జగన్నాథా! ఇటు. ఇటు. ఆచెట్టునకుఁ గొంతయావ్రక్క నొకకాంత నిదురించుచున్న ట్లున్నది.

(మఱలఁ దెరవెనుక)

ఔను. నే నీవైపుననుండి వచ్చెదను. నీ వాప్రక్కనుండిరమ్ము.

(జగన్నాథుఁడు, విజయసారథి యట్లు ప్రవేశింతురు)

విజ—ఆ. వె. అదిగో! వృక్షమునకు ♦ నటు చిఱుగంటల
కాంచి యలర బట్ట ♦ గాలి కూఁగ
చెలువ యుండు దెబ్బ ♦ చే నూడి యరదంబు
ప్రక్కఁ బడినకేతుఁ ♦ పటముఁ బోలె.

జగ—మనము నిమ్మళముగ సమీపింతము. రమ్ము. ఈమెకన్నులు తెఱచియే నిద్రఁ బోవుచున్నది. చెవులపిల్లివలె నీమెకు ఱెప్పలు లేవా యేమి?

విజ—ఇంతకు ముందు నాచే బద్ధుఁడై మనపురమునకుఁ బంపఁబడినవా నిచే బలాత్కరింపఁబడకుండఁ బారిపోయి మానరక్షణమును జేసికొనినకాంతయిదియే. దీనికొఱకే మనము వెదకుచుంటిమి కదా?

జగ—ఆమెయే యీమె యని నీ వెట్లుచెప్పఁగలవు?

విజ—నీకుఁ దెలియదు కాని నాకుఁ దెలియదా?

గీ. ముంగురులు ద్రెస్సెను బడలా ♦ గంగఁబడిన
యలుఁగు టీఁకెలలీల; హా ♦ రాళి చిక్కు
వడియె జానకి త్రాళ్లచు ♦ ట్టలను బోలె;
మోమరుణమయ్యెను ఫిరంగి ♦ మోము వలెను.

అదిగాక యీమె క్షత్రియకన్యవలె నున్నది.

జగ—అది మీకెట్లు తెలిసినది.

విజ—హాహా! నాకుఁ దెలియకపోవుట కూడనా?

గీ. వంగి యుంగరాల్గట్టుజు ♦ ల్పములు గ్రాలు
పొడుగుకంఠెు నెక్కుడు వెడ ♦ ల్పుగలయడ్డ
బాస ముక్కున వ్రేలు; ని ♦ ష్పవననిలయ
బంధమున గాత్ర మొక్కింత ♦ పాలిపోవు.

జగ—ఈమెకు వయ సెంతయుండునో!

విజ—ఆసంగతి యీమె లేచినఁగాని చెప్పజాలను.

జగ—అ దెట్లు?

విజ—నేను యుద్ధాశ్వములవయస్సును బండ్లనుబట్టి కనిపెట్టఁగలను.

జగ—నేను మనుజులబుద్ధిని నాలుకవలనఁ గనిపెట్టఁగలను.

విజ—చూడు! ఆమె లేచుచున్నది.

జగ—గీ. తనువు విఱిచి, కాళ్లు బిగియఁ ♦ దన్నికరయు
గము వెనుక సాఁచి, పిడికిలు ♦ గదియబట్టి,

సహము మైకెత్తి, బిగువుగఁ ♦ గుడికెడమకు
నాస్యముఁ గదల్చి, బాహు లెత్తి, ♦ యూవులించు.

బుద్ధి—హా! మోహనా! (లేచును.)

విజ—హాహా! నాపేరు మోహనుఁడుకాదు. విజయసారథి అయినను నీవ నుమాట యేల కాదనవలయును! యుద్ధమున నేను శత్రుమోహనుఁడను.

బుద్ధి—ఆర్యులారా! మీర లెవ్వరు?

విజ—మే మెవ్వర మైన నేమి? మాసంగతి నీకుఁ దెలియవలసినయావశ్యకత లేదు. నీసంగతి నేను బూర్ణముగ నెఱుఁగుదును. నిన్నిక్కడ కీడ్చుకొనివచ్చుటయు బలాత్కరింపబోవుటయు, నీవు కేకలు వైచిపరుగెత్తుటయు—

బు—అది యంతయు నసత్యము.

విజ—నీ వసత్య మనునంతమాత్రముననే యసత్య మగునా? సత్యమేదియో నే నెఱుఁగనా? జిహ్వఁ గోసినసరే సేనాధిపతు లసత్యమాడువారా? తుపాకి పేల్చి దానిపిక్క యెక్కడ పడునో అక్కడ కేగిదాని నిట్టె తీసికొనిరాఁగలనేను, నాకంటియెదుటఁ బారిపోయి దాఁగిననిన్నుఁ బట్టుకొనలేకుందునా?

బు—మీకంటియెదుట నేను బారిపోయితినా? అసత్యము.

విజ—హాహా! అసత్యమో సత్యమో! నే నెఱుఁగనా?

జగ—ఆమె చెప్పున దేదో తిన్నఁగ వినరాదా?

విజ—హాహా! ఇఁకఁ జెప్ప నక్కఱ లేదు. విన నక్కఱ లేదు. ఆమె సంగతి నాకంటె నామెకు బాగుగఁ దెలియునా? ఈమెను మన రాజాంతఃపురములోనికి నేను బంపఁ దలఁచుకొంటిని. నలుగురు భటులీమెను బ్రాణపదముగఁ దీసికొని పోవలయును. వింటివా? ఆజ్ఞోల్లంఘనమును సేనాధిపతు లెన్నఁడును సహింపరు. నీవు మా ఱుమాటాడక యీమెను నాభటులయొద్దకుఁ దీసికొనిపొమ్ము.

జగ—తమయిష్టానుసారమే. మన మనుకొనినకాంతమాత్ర మీమె కాదు. మీ రింక నామెను గొన్నిప్రశ్నముల నడిగి సత్యమును గ్రహింపవలయును.

విజ—సత్యము, జయము, మాకు కరతలామలకములు. వేఱ గ్రహింపనేల? నీవు నోరు మూసికొని యూరకుండుము.

జగ—(తనలో) మొండిముండకొడుకు.

విజ—అమ్మాయీ! మారాజేంద్రునకు సంతతి లేదు. నిన్నాతఁడు పెంచుకొనును. నీ కేమియు భయము లేదు. నిన్ను జాగ్రత్తగ నాతనియొద్ద కంపెదను. పొమ్ము. (లేఖను వ్రాయుట నభినయించి)

హాహాహా! కత్తితో నసురనాశనము చేయువీరునకుఁ గలముతో నసురసృష్టి కష్టముగదా! జగన్నాథా! ఈ లేఖను రాజునకిమ్ము ని భటులతోఁ జెప్పుము.

బుద్ధి—మహానుభావా! నామోహనుఁ డచ్చట నున్నాఁడా?

విజ—ఎవనినో కాని యటకుఁ బంపితిమి. చూడు! జగన్నాథా! ఇదివఱకు మనము రాజధాని కంపినయాతని పేరును గనుఁగొనమఱచితిమిసుమా? అయిన నేమి? ఈమెను దీసికొని పొమ్ము. చూడు! భటుల కీమె నొప్పఁజెప్పి వెంటనే రమ్ము. నే నిటనే యుందును. సార్వభౌమునికిఁ గప్ప మిచ్చి వేగ మన మింటికిఁ బోవలయును.

జగ—చిత్తము.

బుద్ధి—హా! మోహనా!

(జగన్నాథుఁడు, బుద్ధిమతి, నిష్క్రమింతురు.)

విజ—జగన్నాథా! శీఘ్రముగ రావేమి?

జగ—(ప్రవేశించి) అయ్యా! వచ్చితిని.

విజ—ఇఁక మనము పోవుదము. (పరిక్రమింతురు.)

జగ—ఈదినమున నీయడవి యాఁడుపడుచుల నీనినట్లున్న దేమి?

విజ—అదేమి?

జగ—అటు చూడుము.

(తనలో)

సీ. గాగరాపైఁ గలఁ ♦ కారిపూవులగముల్
విపినపుష్పములతో ♦ వియ్యమంద
అవికపై జలతారు ♦ జవతీవరవశింపు
గహనవల్లరులఁ జీ ♦ కాకుపఱుపఁ
గొంగుప్రక్కల హత్తు ♦ కొనుచను ల్వానకోక
ములతోడ దాఁగిఁలి ♦ మూఁత లాడ
నెడమమూపునఁ దూఁగి ♦ పడుజాఱు ముడియూట
వికభృంగపఙ్క్తిని ♦ వెక్కిరింప
ఆ. వె. కంకణములు గల్లు ♦ గల్లుమనంగను
జెవుల దుద్దుజోడు ♦ జిగజిగ మన
నంబరంబు పెటపె ♦ టాడ నీతనికనుల్
చిటచిటాడ వచ్చెఁ ♦ జెలువ యదిగో!.

విజ—ఆహా! ఎవతెయోకదా!

గీ. గట్టిదగుబిట్టుబిగియొడ ♦ లగ్గి, నున్న
నయి మిగులగుండ్రనగు మొగ ♦ మలరుచుండ
రివ్వుమనువేగమున నాదు ♦ హృదిని దూర
నిక్కడకు వచ్చును దుపాకి ♦ పిక్కవలెను.

జగ—మీరు జంకుచుంటి రేమో! నేను మీకును దానికి నడ్డు పడనా?

విజ—హాహాహా! యోధాగ్రేసరుఁడైననాకు భయమా?

జగ—నిశ్చయమే.

గీ. వణిజునకు యథార్థత, న్యాయ ♦ వాదికి మెఱఁగ
మోటమియు, విదూషకునకు ♦ మాటకొంకు,
తొత్తునకు లజ్జ, సమరయో ♦ ధునకు భయము
లేవు గల్గినయెడ నెగ్గ ♦ లేరువారు.

విజ—చూడు! ఇది యుత్తమజాతికన్యవలె నాకేమో కానిపింపదు. ఏమి కారణమో గ్రహించితివా?

జగ—మీకు దానిపై వలపు గలుగుటయే కారణము.

విజ—హాహాహా! నిజమే. ఇంతకుముం దిచ్చట శయనించినక్షత్రియకన్యను జూడ నాకేమో యమితగౌరవమును దూరమున నుండ వలయు ననుబుద్ధియు నుదయించెను. ఆమెతో సమానమైనసౌందర్యముగలదైనను దీనిని జూడ నా కనుభవింపవలయు ననుకోర్కె వృద్ధముచున్నది.

గీ. చంపకము దివ్యవాసనా ♦ సంభరితము;
దానిరీతిగనుండుశీ ♦ తఫలసుమము
కల్లువాసనగలది; త ♦ త్కారణమునఁ
జీమ దానిఁ జేరక దీనిఁ ♦ జేరుఁగాదె?

(భ్రమరిక ప్రవేశించును.)

విజ—ఇది యెవ్వతెయని నీయభిప్రాయము?

జగ—ఇది మగవానికంటె భిన్నమైన వ్యక్తి.

విజ—హాహా! కాదు. మగవానితో నేకీభవింపదగినవ్యక్తి యనుము.

భ్రమ—ఆర్యులారా! మ్రొక్కుచున్నాను.

విజ—హాహా! శౌర్యవంతుఁడైనపతి నొందుదువుగాక! (అప) హాహా! మిత్రమా! బాగుగ దీవించితినా?

జగ—(అప) ఇంతను నాత్మాశీర్వాదము ముందుట చేత—

విజ—శౌర్యవంతు లగుయోధు లెప్పుడు నాత్మరక్షణముఁ జేసికొనుచుఁ బరుల స్వాధీనులుగఁ జేసికొందురు. అది మా కలవాటే. అటు లేల దీవించితి ననఁగఁ బురుషుఁడు స్త్రీయందలిసద్గుణముల కాసించును. స్త్రీ పురుషునందలి శౌర్యగుణమున కాశించును. కాంతలకనులకు యోధులకంటె నర్హతరులు మఱెవ్వరును లేరు,

జగ—(అప) ఈజాతిమాత్రము పురుషునిశౌర్యము నపేక్షించునది కాదు.

విజ—(అప) ఏల?

జగ—(అప) ఇది దాసి. వ్యభిచారిణి.

విజ—(అప) కావున ధన మపేక్షించునా? వ్యభిచారిణి యైనమఱింత మంచిది కాదా? (ప్రకాశముగ) నీపే రేది?

భ్ర—భ్రమరిక.

విజ—నీవృత్తి యేది?

భ్ర—నేను శుద్ధాంతకాంతాపరిచారికను. దాసిని.

విజ—హాహా! మిత్రమా! నీవనినట్లేయయినది. భ్రమరికా! దగ్గఱగ రమ్ము!

జగ—(అపవారించి)

గీ. పైకి బండారము మఱి లో ♦ పల లొటార
ముందుదాసిని దవ్వున ♦ నుండిచూడఁ
జగును; దరికిఁ జేర నసహ్య ♦ మగును; నాట
కమును రంగంబునను నిల్చి ♦ కాంచినట్లు.

విజ—(అప) అది దూరమున నుంటచే నాకు దృష్టి బాగుగ నానుట లేదు.

జగ—(అప) మీ కలవాటే కాదా? ఒంటికంటిని గుఱిపెట్టిచూడుఁడు.

విజ—(అప) నాకుఁగొంచెము వయస్సు మళ్లినను దీనినిజూడ మిగుల నుత్సాహముగ నున్నదినుమా?

జగ——(అప) మెంతికూర కెండినకొలఁది వాసనకదా? సేనాధిపతికిఁ, జేవ్రతాటికి ముసలితన మేమి?

విజ——(అప) మేము యోధుల మగుటచే వీరరసప్రధానులము. మాకు శృంగారరస మూరక నంజుడునకుమాత్రమే కాని యంతకంటెఁ గాదు. నేను వలచితి ననిదానితోఁ జెప్పుట, అది కొంత బిగియుట, వాక్యోపవాక్యము లూరక తీఁగసాఁగుట, నాకిష్టము కాదు. రంజక మంటింప ఁధ్రామ్మా, మని ప్రేలుతుపాకివలె నేయుతిలఘుప్రగ దీనిని నాకు సమకూర్పవలయును.

జగ——(అప) ఎంతసేపు! ఘటకమువలె మూఁడుముక్కలలోఁ గడతేర్తును.

విజ——(అప) ఘటకమనునాయుధవిశేషము నే నెప్పు డుపయోగింపలేదే?

జగ——(అప) అది ఆయుధవిశేషము గాదు. ఆద్బికవిశేషము. భ్రమరికా! నీవు మా సేనాధిపతిగారివంక నొకసారి చూడఁదగును.

భ్ర——(తల వంచుకొనును.)

జగ——బొమ్మజెముడువలె నిర్భేద్యముగఁ బెరిగినమీబుగ్గమీసములఁ జూచి యది బెదరుచున్నది.

విజ——(మీసముల దువ్వుచు) హాహాహా!

ఆ. వె. పెద్దపులికిఁ జిన్న ♦ పిల్లిగడ్డంబును
గనదుదారసింహ ♦ మునకు జూలు
యోధులకును, ధరణి ♦ నాథులకును బుగ్గ
మీస లసమశౌర్య ♦ భాసకములు.

వీనివలన నరులకు భయము గాని, నారులకుఁ బ్రణయమేకదా! భయ మెఱుఁగనినన్నుఁ జేరుటకు నీకు భయమేల? (అపవారించి) మిత్రమా! త్వరగఁ జెమల్చుము.

జగ—భ్రమరికా! నీవు మా సేనానాయకుని బరిణయ మాడవలయును.

విజ—సెబాస్! బాగుగ నడిగితివి. యోధులకుఁ బాముమెలికసంభాషణము గిట్టదు. టక్కున నూటిగ సంభాషించుటయే మాకిష్టము.

భ్ర—అయ్యా! నేను బరిణయ మాడుదానను గాను.

జగ—ఆఁడుదానవు కావుననే పరిణయ మాడు మంటిని.

విజ—దానియభిప్రాయ మేమి?

జగ—ఏమున్నది? కూటసాక్ష్యములచే బ్రతుకువానివలె స్వచ్ఛంద వ్యాపారమున జీవింతు ననుచున్నది.

విజ—వివాహమగువాఁడు లేకుండినయెడల నట్టియావశ్యకత గాని యున్నయెడల నింక బాధ యేమి?

భ్ర—కులవృత్తిని దాఁటరాదు.

విజ—స్వైరిణీకుల మనునొకకుల మున్నదా? స్వచ్ఛందత కులాచారమై యున్నదా? మిత్రమా! ఈయాచారము బాగుగ నున్నది కాదు సుమా! ఇట్టికులము మగవారిలోఁగూడ నున్నదా?

జగ—లేకేమి?

విజ—ఏదది?

జగ—పోనిమ్ము. నీకుఁ గోపము వచ్చునేమో?

విజ—చెప్పుము.

జగ—మీకులమే.

విజ—ఆఁ! ఆఁ! మాది వ్యభిచారకులమా? ఎట్లు?

జగ—గీ. భృతికిఁ బురుషమానధనాను ♦ తతి హరింత్రు.
వారు మీరు, కోపమె లేక ♦ మీరు; రాగ
మొందకయె వారు; మందుచే ♦ నంది మీరు;
మందుచే వారు; భేద మే ♦ మందునయ్య?.

విజ—ఆఁ. మాకు శౌర్య మున్నది. మఱి వారి కేమున్నది?

జగ—మీశౌర్యమునుమించినమోస మున్నది.

భ్రమ—అయ్యా! మే మెవ్వరిని మోసము చేయుదుము? ఒకరిసొమ్ము తస్కరించుకొని రాము. ఒకరిధనమును మేము బలవంతముగఁ దీసికొనుట కబలలము. శుద్ధాంతకాంతలయొద్దసదా పరిచర్య చేసి వారిచేఁ బోషింపఁబడుచుందుము.

విజ—మహాపతివ్రత లగునవరోధవధువులయొద్ద నిట్టిస్వైరిణులు పరిచారికలుగ నుండునాచారము నా కేమో బాగుగ నున్నదికాదు సుమా! సంసారిస్త్రీ లుండిన నెంతబాగుగనుండును?

జగ—సందేహముకూడనా? అందుచేతనే మనరాజాంతఃపురమున నిప్పుడందఱును సంసారిణులే యున్నారు.

విజ—ఆఁ! ఆలాగున లేరే! అదెట్లు?

జగ—వార్ధకమునఁ గొందఱు, వికృతరూప లగుటచేఁ గొందఱు, సంసారిణులకంటెఁ బరిశుద్ధలై యుండిరికాదా?

విజ—హాహాహా! కాని, వీరివలన బాధ లెక్కువగ నున్నవనుమాట నిశ్చయమేనా?

జగ—ఇంక శంక యేల?

ఆ. వె. అంతిపురములోన ♦ నామూలగోడచా
టునను జెవుల నూదు ♦ కొనఁగఁబడిన
ప్రాణపదరహస్య ♦ మైన నప్పుడె సంత
పాటి కెక్కు వీరి ♦ వలనఁ గాదె?

ఆ. వె. కాగితంబు నలుపు ♦ గావించి జీవించు
కోటలోనిచుట్ట ♦ నోటివారి
ప్రాతకొంపగమిటొ ♦ పారంబుపైఁ జండ
పీతిహ్యాత్రకీల ♦ వీరిలీల.

తే. గీ. మొలను జురకత్తి కుడిచేతఁ ♦ బొన్నుగట్టి
వెడదనుదురు బొట్టుదిగువ ♦ విఱుపుగచ్చ
కట్టు, మెలిసిగ, గలదోర ♦ గములశుద్ధ
తేజమునకు వీరలసేవ ♦ దిద్దిత్రోవ.

విజ—ఏమైననసరే. మనమతిశీఘ్రముగనీదురాచారమునుమానుపవలయును

జగ—చిరకాలమునుండి వేళ్లుపెరిగియున్న దురాచారము నొక్కసారి పెఱుక మనతర మగునా? అది క్రమక్రమముగ జరుగఁదగిన పని. ఎవ్వరైన మహాబుద్ధిసాహసముగలవాఁడు మార్గదర్శియై—

విజ—ఎవరో యన నేల? నేనే మార్గదర్శి నయ్యెదను. మహాకార్యము లన్నియు మొట్టమొదట యోధులవలన నాచరింపఁబడినవే. నేను దీనిని బెండ్లాడి సంసారిణిని జేసి మారాజకాంతయొద్దఁ బరిచర్య కుంచెదను. ఏమి? భ్రమరికా, నీవు నన్నుఁ బెండ్లియాడెదవా? లేదా?

భ్ర—ఆసంగతి నే నిప్పు డాకస్మికముగ నెట్లు చెప్పఁగలను?

విజ—ఏమిచేతఁ జెప్పలేవు?

భ్ర—నారాజ్ఞి యెచ్చటి కేగెనో కానఁబడదు. ఆమె నాకనులఁబడినఁ గాని నావివాహముమాట తలపెట్టుకొనను.

విజ—అట్లైన మంచిదే! మీరాజ్ఞిని నే నిప్పుడే చూచి మారాజాంతఃపురమునకుఁ బంపితిని.

భ్ర—ఆలాగా! సంతోషమే. ఆమెసన్నిధి నొకరాజపురుషునిఁగూడఁ జూచితిరా!

విజ—ఆఁ! అతనిగూడ మాగ్రామమునకే పంపితిని.

భ్ర—నాకిప్పుడు మనస్సు నిర్వ్యాకుల మైనది. నారాజ్ఞిని నేను దర్శించినవెనుక—

విజ—సెబాస్! ఆలాగే. మిత్రమా! చూడు.

గీ. మొగము మకమకలాడెడు ♦ మగువ కింత
దనుక; నిప్పు డానందవ ♦ ర్ధనత వెలిఁగె.
దుప్పు డులువంగఁబడుడాలు ♦ నొప్పునఁ గొడి
రాలునట్టిదీపకళిక ♦ లీల గాఁగ.

జగ—భ్రమరికా! మీకాంతపే రేది?

భ్ర—ఆమెపేరుతో నీ కేమిపని యున్నది?

జగ—నీవు రాజకాంతతో నరణ్యమున కేల వచ్చితివి?

భ్ర—ప్రారబ్ధవశమున—

విజ—జగన్నాథా! నీదొలుపురుబుద్ధి పోనిచ్చుకొనవుగదా! మనకు వారిరహస్యములతోఁ బని యేమి? మనకుఁ బ్రత్యక్షముగ నెదుటఁబడినదానితో మన మొకచేయి చూడవలయునుగాని రంధ్రాన్వేషణము శూరధర్మము కాదు. నీవు దీని నటకుఁ దీసికొని పోయి నలుగురుభటుల నీమెసంరక్షణార్థముగ నియమించి మన గ్రామమునకుఁ బంపుము. ఈమెను మాయింటియొద్ద భద్రముగ నొప్పఁజెప్పుఁ డని భటులతో నాయాజ్ఞగా నీవు చెప్పుము. పోయి వెంటనే రమ్ము. భ్రమరికా! పొమ్ము.

(జగన్నాథుఁడు, భ్రమరిక నిష్క్రమింతురు.)

జగ—(పోయి తిరిగి వచ్చును.)

విజ—చెలికాఁడా! ఆలస్య మైనది. మన మిఁకఁ బోవలయును. మనవృద్ధరాజేంద్రునకు వ్యాధి హెచ్చుగ నున్నది. కావున మనము గప్పము సార్వభౌమునకు వేగ నర్పించి వెంటనే మనరాష్ట్రమును జేరవలయును.

జగ—చిత్తము. (ఇద్దఱును నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ద్వితీయాంకము.

శ్రీ

కోకిల

తృతీయాంకము.

[ప్రదేశము—శ్రీపురమునందలివీథి.]

(ప్రవేశము—కృష్ణుఁడు)

కృ—అబ్బ! అబ్బ! ఇప్పటికి అజీర్ణబాధ కొంత శాంతించినది. ఏమిభోజనములు! ఏమి పిండివంటలు! ఏమి ఫలాహారములు! ఏమి పానకములు! ఏమి త్రేఁపులు! ఏమి కడుపునొక్కులు! ఏమి సొంటిపొడిపిడచలు! ఏమి మిరియాలకషాయములు! ఏమి యేకభుక్తములు! ఏమి యొంగిలిలంఘనములు! అబ్బ! ఏమి వైద్యులతెగనీలుగుటలు! ఏమి నిద్రలేకపోవుటలు! ఏమి గుండెబరువులు! ఏమి స్వప్నరోదనములు! అబ్బ! ఇక్కడ కన్నియుఁ గడతేరినవి. (ఆవులించుచుఁ జిటికె వైచుచు) శంకరా! శంకరా!
(తెరవెనుక) అయ్యా! ఇదిగో! వచ్చుచున్నాను.

కృ—ఈతఁ డెవ్వఁడు?

ఆ. వె. అంగవస్త్రమునకు ♦ నట్టిట్టు జారి మృ
గాజినమును గట్టి ♦ యద్ది యెడమ
చేతఁ గొని వలపలి ♦ చేఁ గట్టి నూఁడికొం
చసుగో! శివశివా య ♦ టంచు వచ్చు.

(శంకరుఁడు ప్రవేశించును.)

కృ—అయ్యా! నమస్కారము.

శం—మీ రెవ్వ రయ్యా?

కృ—నే నెవ్వఁడ నైన నేమి? నమస్కార మర్పించితిని; గ్రహింపరాదా?

శం—మీ రెవరో తెలియకుండ నెట్లు గ్రహింపఁగలను. మీకుఁ దిరిగి నమస్కరింపవలయునో యాశీర్వదించినఁ జాలునో తెలిసికొన వలదా?

కృ—మీవంటి పెద్దలు మాకుఁ బ్రతినమస్కారము కూడనా?

శం—అటు లైన దీర్ఘాయుష్యమస్తు! నాయనా! మీ రెవ్వరు?

కృ—ఆశీర్వాద మైనది కాదా? ఇఁక నే నెవఁడ నైన నేమి?

శం—ప్రభుసంస్థానములో మీ కేమైనఁ బని యున్న దేమో తెలిసికొనుట కడిగితిని.

కృ—ఆ! స్వల్పముగ నున్నది.

శం—చాలు. మావంటివారి కుపకారముచేయుట కంతయేచాలును. బీదబ్రాహ్మణుఁడను; కుటుంబికుఁడను; వేదాధ్యయనపరుఁడను; వృద్ధుఁడను, దురన్నదుర్దానములకుఁ బోవువాఁడను గాను. నాయనా! కొంచెము పుణ్యము కట్టుకొని—

కృ—న న్నిప్పు డేమి చేయు మని మీయభిప్రాయము?

శం—ఈయుత్సవములలో నేమైన సత్కార మపేక్షించి వచ్చితిని—

కృ—ఏయుత్సవములు?

శం—ఇప్పుడు జరుగుచున్న యుత్సవములు.

కృ—ఇప్పుడు జరుగుచున్నవి కావు. వెనుక జరిగిన వనుము. రెండుమాసములక్రిందట పూర్తియైనవి. మీ రింతయాలస్యముగ నేలవచ్చితిరి?

శం—దురదృష్టముచేత. వేడుక లన్నియు నప్పుడే ముగిసినవా?

కృ—మఱి లేదా?

శం—లేనిసంభావన లేనే లేదు. నాయనా ఇక్కడ నేమియుత్సవములు జరిగినవో చెప్పుము. చెవులార విని సంతసింతును.

కృ—అటులైన విను.

శం—ఊఁ

కృ—మొదటివేడుక మావృద్ధరాజేంద్రునిమరణము.

శం—హరహరా! అటు లందు వేల?

కృ—చచ్చినతరువాత చావలేదని నే నెట్లు చెప్పఁగలను?

శం—నిన్నసత్యమాడుమని నాయభిప్రాయము గాదు. వృద్ధరాజేంద్రునిమరణము వేడుక యంటివికాదా?

కృ—అనినఁ దప్పేమున్నది? తొంబదిమూఁడు సంవత్సరములు జీవించి శీఘ్రముగ మరణించుటకై కోరినవృద్ధరాజేంద్రుని మరణ మతనికి, లోకమునకుఁ, గూడ వేడుక కాదా?

శం—పూర్ణాయుర్దాయము! తొంబదిమూఁడు సంవత్సరములు జీవించె నేమి!

కృ—తెలివితేటలులేనివాని కాయుస్సునకు లోప మేమి?

శం—వారు ప్రభువులు! అమితైశ్వర్యసహితులు. అనేకప్రజాపోషకులు. వారికిఁ దెలివితేట లేమిటికి? నాయనా! నాలుగుముక్కలు వచ్చినఁగాని జీవనము జరుగ దన్నభయము గల్గినమనవంటి దరిద్రులకు విద్యలు, తెలివి గాని యంతటికంటె నధికులగువారికిఁదెలివితేట లేల?

కృ—అందుకొఱకే వారికి మఱింత కావలయును. మీకు నాకు విద్యాబుద్ధులు లేకపోయిన లోకమునకు లోప మేమి? మనకు మాత్ర మేమిలోపము? కాకిపలె నొక్కపొట్ట పోసికొన లేకుందుమా? అనుగ్రహము వచ్చిన ననేకకుటుంబములఁ బోషించువారు, ఆగ్రహము గల్గిన నశింపఁజేయువారు, అట్టిప్రజారక్షణశిక్షణమహాకార్యము మీఁదఁబడినవారికే యుక్తాయుక్తవిచక్షణత యుండనియెడల నెంతవైపరీత్య మున్నది!

శం—ఆవృద్ధరాజేంద్రుఁ డంత తెలివితక్కువవాఁడా?

కృ—కాఁడా?

గీ. ఎంతో వచ్చిన నంతకు ♦ నెక్కుడుసెల
వు నొనరించురా జెటుచెడి ♦ పోక యుండు?
నెంతో యెన్నిమాఱులో తిని ♦ యెంతో త్రాగు
చుండునతిమూత్రరోగి చా ♦ కుండు టెటులు?

ఆ. వె. ప్రభుఁడు మందుఁడౌటఁ ♦ బ్రతిభచే లక్షసే
యంగఁగల్గునాతఁ ♦ డధముఁ డయ్యె
నధముఁడైన యాతఁ ♦ డట్టె లక్షాధ్యక్షుఁ
డయ్యె నధికవిభవుఁ ♦ డయ్యె నకట!

శం—పోనిమ్ము. ఇఁకఁ జెప్పకుము. మరణించినవారి సుగుణములనే పేర్కొనవలయును. ఆయనకుఁ బుత్త్రులెవ్వరైన నున్నారా?

కృ—లేరు.

శం—అట్లైన నీరాజ్యము నెవరు పాలించుచున్నారు?

కృ—ఆయనభార్య.

శం—ఆయనభార్యకు దత్తతాధికారము నిచ్చెనా?

కృ—లేదు. కాని యాయన జీవించియుండగనె వారకాంతవలె నొకకన్యకను దత్తతఁ జేసికొనెను—అదే దగ్గఱదీసికొనెను. అనిర్భాగ్యురాలీయనగుమ్మములోఁ గాలుపెట్టఁగనే యాయన కాలుని గుమ్మములోఁ గాలు పెట్టెను.

శం—పాపము.

కృ—పాపము కాదు. లోకులపుణ్యముచేతనే యట్లు జరిగినది.

శం—అదేల?

కృ—ఆరాజు మరణింపఁబోవుచు నొకయాజ్ఞ చేసెను.

శం—ఏమని?

కృ—తాను మరణించినతరువాత రెండుమాసములలోపుగఁ బట్టపుటే నుఁగునకు జలకలశమును బూలమాలయు నిచ్చియూరంతయుఁ ద్రిప్పవలసిన దనియును, దత్కలశజలమది యెవనికాళ్లఁబోసియె వనిమెడ నాపుష్పమాలవేయునోయాతని నాగజముపైనెక్కిం చి తీసికొనివచ్చి రాజ్యమునఁ బట్టాభిషిక్తుని, జేయవలయునని—

శం—సమంజసమై సర్వోత్కృష్టమైనయీపూర్వాచారమును రాజు గౌరవించినందులకు సంతసించితిని.

కృ—అంతకంటె మే మొకందులకు సంతసించితిమి.

శం—మఱెందులకు?

కృ—అందువలన మా కమితప్రతిభాశాలి యగుమహారాజబాలకుఁడు లభించెను.

శం—లభింపఁడా? పురుషప్రయత్నపటుత్వమున నహంకారము నుంచు కొని చేయఁబడినకార్యము నుష్ఠుగ నెఱవేఱదు కాని, నిరహం కారతచే, గేవలదైవాధీనముగఁ జేయఁబడినకార్య మసామ్యశో భావంతముగ ఫలింపదా? వెనుకటిరాజునకు నీతనికి నా స్తిమశ కాంతర మున్నదికాఁబోలునేమి?

కృ—మశకహాస్త్యంతర మున్నది.

శం—ఈయనకుఁ బట్టాభిషేక మయ్యెనా?

కృ—పెండ్లి కానిదే పట్టాభిషేకమా?

శం—పెండ్లియే యింకఁ గాలేదా? అటులైన నీనడుమను జరిగినయు త్సవము లేవి?

కృ—ఇట్టిమహాపురుషుఁడు పరిపాలకుఁడుగా లభించుటవలన జనులత్యా నందమున మూఁడుమాసము లొక్కరీతిగ నపరిమితోత్సవము లొనర్చిరి. పట్టాభిషేకముపర్యంతము జను లీరీతిగనే వేడుకలు సలుపఁ దలఁచిరి. కాని, యొక్కయంతరాయము గలిగినది.

శం—అది యేది?

కృ—మారాజబాలకునికి సార్వభౌమునితో యుద్ధము సంభవించెను.

శం—అయ్యో! అసమకతుఁయే. కారణ మేమి?

కృ—ఈనడుమ మరణించె నని చెప్పితినే! ఆవృద్ధరాజున కొక్కకుమారు, డుండెను.

శం—నిర్వంశముగ మరణించె నని చెప్పితివి కాదా?

కృ—అక్కఱకు రానిపుత్త్రుఁ డున్న నట్టిదియేకదా?

శం—అక్కఱకురాకపోవుట యేమి?

కృ—ఆచిన్నవాని మూఁడేండ్లవయసుననే యిచ్చటినుండి సార్వభౌముఁ డుగ్రహించి తనయూర బందీకృతుని జేసినాఁడు.

శం—ఆతని దోష మేమి?

కృ—ఆతనిది కాదు. తండ్రిది. తండ్రియొక్క విధేయతావిచ్ఛిన్నత కీచిన్నవానిని బూఁటకాఁపుగ, దీసికొనిపోయినాఁడు.

శం—సరే. ఇప్పుడు యుద్ధకారణ మేమి?

కృ—ఆబాలుఁ డిప్పుడు పందొమ్మిదేండ్లవాఁడయి తనకూతును వలచి దానితోఁగూడఁ బలాయన మైనాఁడనియును, వారి నిద్దఱను దనకు నొప్పఁజెప్పినఁగాని యుద్ధమొనరింతు ననియును సార్వభౌముఁడు మారాజుగారికి వార్త నంపెను.

శం—తరువాత?

కృ—తరువాత నేమున్నది? వారు గానఁబడకపోవుటచేత యుద్ధమారంభమయ్యెను. అదివఱకే కప్పమిచ్చుటకుఁ బోయిన సేనాధిపతి భటులతో సార్వభౌమరాజధానిలోనే యున్నాఁడు. కావున నిప్పుడు యుద్ధము భయంకరముగ జరుగుచున్నది.

శం—ఆచిన్నవాఁడు నాచిన్నదియు నీగ్రామమునకే వచ్చియుందురేమో! బాగుగ వెదకింపలేకపోయితిరా?

కృ—సత్యకాలపుమాటలఁ జెప్పుచున్నావు. ఆచిన్నవాఁడు పాఁపోలేదు; ఆచిన్నదాని నాతఁ డెత్తుకొనిపోలేదు. మావృద్ధరాజు మరణమున మారాజ్య మరాజక మగుటచే మారాజపుత్త్రుని మాకుఁ బంపుమని మేమడిగిపోవుదు మని యీవంకఁ గల్పించి యరాజకమగునీరాష్ట్రమును దానపహరింపవలయు నని యెంచి కలహమునకు సార్వభౌముఁడు గాలు దువ్వినాఁడు.

శం—ఆలాగా! అంతమోసము చేసినాఁడా?

కృ—కాక యేలా గనుకొంటివి? రాజ్యతంత్రమునకుఁ, గట్టుమోతు మంత్రమునకు, భేద మేమున్నది? మాబాల్యప్రభునిసంగతి విని సార్వభౌముఁడు మఱింతయుగ్రుఁడై యున్నాఁడు.

శం—పోనీ! ఈగాధ కేమి కాని; మీరాజుగారిపెండ్లి యెప్పు డగును?

కృ—సత్కారమపేక్షించినసీకంతకంటెఁగావలసినదేమి? శీఘ్రముములోనే.

శం—పెండ్లికూఁతు రెవతెయో స్థిరపడినదా?

కృ—ఇంటిలోనే యున్నదానికి స్థిరపఱుప నేల?

శం—అదేలాగున?

కృ—మావృద్ధరాజేంద్రునిచే నాదరింపఁబడినకన్య యొక్కతె యున్నదని చెప్పలేదా?

శం—ఆపిల్ల నిచ్చి పెండ్లి సేయుదురా?

కృ—కాకేమి?

శం—ఆచిన్నది వృద్ధరాజుచేఁ బెంపఁబడినది కాదా? వివాహ మెట్లు?

కృ—ఆచిన్న దనుమాట యేమి? మేమందఱము వానిచేఁ బెంపఁబడినవారము కామా? దిక్కులేక యెక్కడనో దొరుకుటచే నంతఃపురములో భోజనము పెట్టించుచు నాదరించుచున్నారు. ఇంటిలోఁ బ్రవేశించినవెంటనే వృద్ధరాజును గడతేర్చినయీామె మగఁడగునీబాలరాజు నేమిచేయునో యని భయముగ నున్నది.

శం—ఆపిల్లయందు మీరాజున కిష్టత యున్నదా?

కృ—లేదని నాయభిప్రాయము.

శం—ఆపిల్లదాని కేవనియుందో?

కృ—లేనట్లే వినికి.

శం—అటులైన వివాహ మెట్లగును?

కృ—తల్లిగారిబలాత్కారముచేత—

శం—పాపము! దాంపత్య మనుకూలముగ నుండునా?

కృ—దక్షిణకువచ్చినసీకు దాంపత్యపుగొడవ యేల? దినమునకు రెండు మూడుపర్యాయము లీచిన్నదాని నాతనిపై నునుకొల్పి యాత ని నీకన్యపైఁ బురికొల్పి మారాజ్ఞిగారు వారి కన్యోన్యానురా గము గలిగింపఁ బ్రయత్నించుచున్నారు.

శం—అటులు బలవంతపెట్టిన వలపు గలుగునా?

కృ—సానపైఁ జెక్కను బదనరిగఁదీయఁగ వలపు వుట్టుటలేదా? అలా గు రాపాడించఁగ రాపాడించఁగఁ గ్రమక్రమముగఁ గలుగఁగూ డదా?

(నేపథ్యమున)

కృష్ణా! తిండివేళ యైనది. కోటలోనికిఁ బోవలదా?

కృ—మిత్రమా! ఇదిగో! వచ్చుచున్నాను అయ్యా! ఇఁక నొక్కమా టఁ జెప్పెదను. ఇదే సమయము. ఈసరికి వారిద్దఱును—పెం డ్లికొడుకుఁ బెండ్లికూఁతురును—గ్రొత్తరీతిగ నొండొరులఁ బ్రే మించుటకుఁ బ్రయత్నింతురు. నేనింకఁ బోయెదను.

శం—ఈదినమున నేను బ్రభువువారి సత్రమున భుజింతును.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

[ప్రదేశము—శ్రీపురములోనంతఃపురము.]

(ప్రవేశము—పురుషరూపధారిణియగుకోకిల, బుద్ధిమతి.)

కో—బుద్ధిమతీ! ఏమంటివి?

బు—(చేతుల జోడించుకొని) న న్ననుగ్రహింపు మంటిని.

కో—ని న్ననుగ్రహించుటకేకాదా మాప్రయత్నము?

బు—ఈప్రయత్నమును మీరు వదలి న న్ననుగ్రహింపవలయును.

కో—అభ్యంతర మేమి? ఈప్రయత్నముతో మా కేమిపని యున్నది? అంగీకరించితి నను. సర్వప్రయత్నమును వదలి ని న్ననుగ్రహింతును. నీపాణిని గ్రహింతును.

బు—మహాప్రభూ! న న్నెన్ని సారు లనుమంటిరి?

కో—న న్నెన్నిసారులు నిన్ను వేఁడు మంటివి?

బు—మహారాజులరు మీరు న న్నింతగా వేఁడుట తగునా?

కో—ప్రార్థించినను వ్యతిరేకించుట నీకుమాత్రము తగునా?

బు—రాజేంద్రా! నే నింక నేమి సేయఁగలను?

కో—బుద్ధిమతీ! నే నేమి సేయఁగలను?

బు—మహారాజా! మీ కేమి?

కో—నీకుమాత్ర మేమి?

బు—నన్ను వలచినవాఁడు, నన్ను వలపింపఁజేసినవాఁడు, నన్నుఁ గోరుకొనినవాఁడు, నాచేతఁ గోరుకొనఁబడినవాఁడు, నన్నుఁ బ్రతిగ్రహించినవాఁడు, తన్ను నా కిచ్చినవాఁడు, మోహనుఁ డని మనవి చేసికొంటినికదా!

కో—(తనలో) నీకు మోహనుఁ డెట్లని బహుమానించుకొనుచుంటి వ్రాణనాథు వసంతుఁడు యథార్థముగన ట్లేకదా! మోహనుఁడు

నాకెట్టిదుర్దశయు మొనర్పఁదలఁచెనో నీ వెఱుఁగక పోవుటచేత నిట్టులనుకొను చుంటివి.

గీ. పతి పరస్త్రీగతుండైన ♦ సతి యెఱుంగ
కుండిన సుఖించు; సుఖమొంద ♦ నున్నకాంత
పతిని శోధింపఁగూడ; ద ♦ జ్ఞతయె తఱచు
నరులకు సుఖకారణము జ్ఞా ♦ నంబు కాదు.

గీ. తెలివి హెచ్చినకొలఁది శో ♦ ధించుకొలఁది
కష్టసంకోచహేతువుల్ ♦ ఘనము లగును
మంచిజాతద్దమునఁ బరీ ♦ క్షించుకొలఁది
శుద్ధమగుసిటఁ గ్రిమితతి ♦ వృద్ధికాదె?

(ప్రకాశముగ) బుద్ధిమతీ! మోహనుఁ డిప్పు డెక్కడ నున్నాఁడు?

బు—ఇక్కడనే యున్నాఁడు.

కో—ఎక్కడ?

బు—(హృదయమునఁ జేవైచి) ఇక్కడ బద్ధుండై యున్నాఁడు.

కో—(తనలో) ఆహా! భగవానుఁడా!

గీ. పితను బాసి, రాజ్యము వీడి, ♦ పతిని వదలి,
సుఖము త్యజియించి, సిగ్గును ♦ నున్నఁ జేసి
యూఁడుగతిఁగూడఁ బోనాఁడి ♦ యంగనలకు
భర్తృగా నుంటి నొంతని ♦ ర్భాగ్య నైతి?

మోహనుఁ డిటనే కారాగృహమున నున్నాఁడు. బుద్ధిమతి యిటనే నాయిల్లా లగుటకు వేఁడఁబడుచున్నది. దైవోపహత యగుకోకిల బట్టతలకు మోకాలికి ముడిఁబెట్టఁ దలఁచి యిటనే యున్నది. నలుగురిలో ముగ్గుర మిటకే చేరితిమి.

గీ. మహితపురుషార్థముల మోక్ష ♦ మార్గ మొక్కొ
సాధనములలోనఁ బ్రశస్తి ♦ సరసి యొక్కొ

తత్వములలోఁ బరబ్రహ్మ ♦ తత్వ మెట్లొ
మాసగణములో వసంతుండు ♦ మాన్యుఁ డట్లె.

ఆ. వె. అట్టిప్రాణకాంతు ♦ నట్టడవినిఁ ద్రోచి
యిటులె యతనిరాజ్య ♦ మేల నుంటి
నన్ను, నాకు వచ్చు ♦ నవ్యరాజ్యము నేలఁ
దగినపతికి నిట్టి ♦ దాన నైతి.

(నేపథ్యమున)

మహాప్రభూ! సార్వభౌమునిరాజ్యము మీచేతఁ జిక్కినది. యుద్ధమున మీకు సంపూర్ణవిజయము తటస్థించినది. సేనాధిపతిభటు లందఱితో వచ్చినాఁడు. మఱింతసంతోషకర మగువార్త యేమనఁగ సార్వభౌముఁడు సేనాధిపతికిఁ జిక్కి యిటకుఁదీసికొనిరాబడినాఁడు. ఈసంగతులు మీయమ్మగారు మీతోఁజెప్పుమనినారు.

కో—(తనలో) ఎట్టిదుర్వార్తలు కర్ణములఁ బడినవి! (ప్రకాశముగ) మిక్కిలి సంతసించితి నని మాయమ్మగారితో మనవి సేయుము. సార్వభౌము నవమానింపక తగినగౌరవమున నుచితస్థలమున నుంచుమని చెప్పుము. ఏలయన,

ఆ. వె. మనకు వశ్యుఁడగున ♦ తని కెంతమాన్యత
గనఁబఱుతుమొ యంత ♦ ఘనత మనకు;
నావు వెన్నతోడ ♦ నడు గెంతమర్దింత్రు
కంటి కంతచలువ ♦ గలుగుఁ గాదె?

సరే. పొమ్ము.

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

కో—(తనలో) హా! తండ్రి!

గీ. కూతు రొక్కర్తె లేచిపోఁ ♦ గూడె యుద్ధ
ముందు నోడి రాజ్యము వీడి ♦ యడుగుల కిను

పగొలుసులు గట్టఁబడునిన్నుఁ ♦ బట్టి నాదు
ముందు నిలబెట్ట నెట్లు నేఁ ♦ గందునయ్య?

హా తండ్రీ! నీవు బందీకృతుఁడవై తీసికొనిరాఁబడితి వనియు, నీరాజ్యమునదధీన మైన దనియునాకువార్త నంపినమాయమ్మకు సంతసించితి నని ప్రతివార్తఁ బంపవలసివచ్చెను! ఈకన్య నుద్వాహముచేసికొనుమని మాతల్లి నన్నుఁ బ్రేరేప నందులకుఁగూడ మహాభాగ్య మనవలసివచ్చెను! హా!

గీ. ప్రభువు లని పెద్ద లోకప్ర ♦ వాద మూను
వారికంటెను బద్ధులు ♦ వసుధఁ గలరె?
నవ్వు వచ్చిన నోరార ♦ నవ్వరాదు
ఏడ్పు వచ్చినఁ గన్నార ♦ నేడ్వరాదు.

గీ. అధికముగఁ బల్క లఘుచిత్తుఁ ♦ డండ్రు; మూతి
ముడుచుకొనియుండ గర్వసం ♦ పూర్ణుఁ డండ్రు;
మధ్యరీతిగ నుండ సా ♦ మాన్యుఁ డీతఁ
డెట్లు ప్రభువయ్యె నని వెక్కి ♦ రింత్రు జనులు.

ఆ. వె. మాటలాడునపుడు ♦ మనసీయఁగాఁగూడ
దీయనట్లుకాని ♦ పింపరాదు
పలికి పలుకనట్లు ♦ పలుకంగవలయును
జేసి చేయనట్లు ♦ చేయవలయు.

గీ. నవ్వు రాకయే యొకపుడు ♦ నవ్వవలయు,
వగపు రాకయే యొకపుడు ♦ వగవవలయుఁ
గట్టెమకుటంబు, ముచ్చిబం ♦ గారుగద్దె,
కల్లకత్తియుఁ గలవటు ♦ కరణిఁగాఁగ.

గీ. రాజపదమా! మహాధికా ♦ రంబ! యెట్టి
చిత్రతనటనల [illegible]ల నా ♦ చించుచుంటి

నీవె సుఖి వనువాడుక ♦ నీవెలుపలి
డంబముల దడబడల గ ♦ ప్పడలఁ గలిగె.

హా! జరిగిన దేదో జరిగినది. వగచిన లాభము లేదు, కాని యీ దేమి?

గీ. చెలియకుఁ బురుషుఁడు పతిగా ♦ వలయు నంచు
నాజగన్మాతయాజ్ఞ స్ప ♦ ష్టాదినుండి;
చెలియకును జెల్వ మగఁడుగా ♦ వలయు నంచు
నిపుడు మాతృదేవతయాజ్ఞ ♦ యేమొనర్చు?.

(నేపథ్యమున) రాజేంద్రా! మీయమ్మగారు మీయొద్దకు వచ్చెద మనుచున్నారు.

కో—సరే. (తనలో)

గీ. అమ్మయైనను మనుఁ జేయు ♦ బ్రహ్మయైన
గొమ్మ నొకకొమ్మతో నెట్లు ♦ కూర్పఁగలుగు?
నేకజాతీయవైద్యుతా ♦ హీనశక్తి
సంయుతపదార్థములఁ గూర్పఁ ♦ జాలు నెవఁడు?.

(చంద్రిక, స్త్రీరూపధారియగువసంతునితోఁ బ్రవేశించును.)

కో—అమ్మా! నమస్కారము.

చం—చిరంజీవి వగుము.

బు—అమ్మా! నమస్కారము.

చం—నీవుకూడ నమ్మా, యని పిలచెద వేమి? అత్త యనుము.

కో—(తనలో) అత్త యని పిలువఁదగినదానను నేనే కదా!

వసం—(తనలో) బుద్ధిమతీ! మహారణ్యమునఁ గొట్టుకొనివచ్చి యెట్టులో యంతఃపురమును జేరి మారుమగనికై ప్రయత్నించుచుంటివా?

గీ. ఇట్టులే నాదుకోకిల ♦ యేపురంబుఁ
జేరి యేరాణిసేవను ♦ జేసి నాదు

రాకపై నాశ వీడి యే ♦ రాజు నొంద
నున్నదో? యౌవనం బూర ♦ కుండఁగలదె?

చం—అబ్బాయీ! నీవు శీఘ్రముగ దీని నంగీకరింపఁజేయవలయును. బుద్ధిమతీ! నీవు వీనిని వరియింపక తప్పదు. మీరిద్దఱు దంపతులు గాఁగఁ జూచుభాగ్యము నాకు లభింపఁజేయవలయును. వింటిరా? కొడుకు, కోడ లనిమిమ్ములను జూచుకొని దినములు గడపుకొని యుందును. లేనికొడుకు లేనేలేఁడు.

పసం—(తనలో) అమ్మా! నీకొడుకు మొద్దులాగున నిచ్చటనున్నాఁడు. అయినను నీకొడుకని చెప్పుకొనుటకు స్థితిలో లేదు. నీవు పెంచుకొన్న కొడుకునకు ముందు కాఁబోవుభార్యకు దాసిగా నుండదగిన వేషముననున్నాఁడు.

చం—ఏదీ! మీ రొండుపులఁ బల్కరించుకొనుఁడు. మీయనురాగాంకుర మేమాత్రము చిగిర్చెనో కనిపెట్టుదును. "పదునాలుగేండ్ల కన్యకుఁబదునాఱేండ్లపరుఁ డేమి? వరహీనత కాదా," యని యూరనున్న యమ్మలక్కలు బుగ్గలు నొక్కుకొన్నను మీ రిద్దఱు నా యాజ్ఞానువర్తులై యుందురని యాసపడి యిట్లు కోరితిని. నా యాశ వ్యర్థము సేయకుఁడు. బుద్ధిమతీ! మాఅబ్బాయి మెత్తని వాఁడే. నీవే కటకుపదనుగయ్యాళివి. జాగ్రత్త! అబ్బాయి! కానీ!

కో—(బుద్ధిమతిదరిఁజేరి) బుద్ధిమతీ! ప్రాణప్రియా!

చం—సరే! మాటలు బాగుగనే యున్నవి. కాని ముఖమందు రసమొప్పుట లేదు. రసోదయము కానిపాత్రమువలెఁబాఠము నొప్పఁజెప్పినతోడనే పని మైన దనుకొంటివా? అందుచేతనే నీ వింత కాలమునుండి దీనిమనసును గరఁగింపలేకపోయితివి.

కో—(తనలో)

గీ. ఉవిద పురుషరూపము నొంది ♦ యున్న నైన
స్వస్వభావమ్మె ఖగములు మా ♦ ర్చఁగఁబడుట
గలదె? కవిత భాషాంతరీ ♦ కరణ మొంది
నను గథార్థాదు లన్ని వె ♦ న్కటివి కావె?.

చం—ఊరకుంటి వేమి? మఱియొకసారి యనుము.

కో—బుద్ధిమతీ! ప్రాణప్రియా!

చం—ఛీ! ఛీ! ఈసారి మఱింత పాపైన దేమి?

కో—(తనలో)

గీ. మొదట చేతగానితనము ♦ పిదప సంభ్ర
మం బమరఁ గార్య మెల్ల ధ్వం ♦ సంబుగాక
తీరు? మొదట నత్తి పిదపఁ ♦ దీవ్రకోప
కలన గలుగఁగ మాట రాఁ ♦ గలదె పైకి?.

చం—(బుద్ధిమతివంక దిరిగి) నీనాథుఁడు పిల్చుచున్నాఁడు. నీవేమందువు? కానీ! సిగ్గుపడకు.

బు—(కోకిలవంకదిరిగి) నేను నీకుఁ బ్రాణప్రియను గాను.

చం—ఓసీ! కొఱుకరానికొయ్యా! ఇదేమే? ఇన్నాళ్లనుండి చెప్పినచదువునకు ఫల మిదేనా? ఇంక నేలయుంటుయొద్దనే యేడ్చుచుంటివా? ఆఁ! అటులు గ్రుడ్లువెట్టుకొని చూచెద వేటి? స్త్రీప్రాణప్రియను గాను, యనినదానవు కాఁగల నని యన లేవా? ఆతఁడు నీవు కొంచె మెచ్చుతగ్గుగ సమవయస్కుఁ-లేకద! ఆతనిఁ జూచి నైనను సిగ్గు దెచ్చుకొనరాదా? ఆతఁ డెంత వోరనగ మాటలాడుచున్నాఁడో చూడు!

కో—(తనలో) బుద్ధిమతీ!

గీ. నీయనిష్టతచేతనే ♦ నేను మొండి
బాఱి తగుదు నంచును సిద్ధ ♦ పడితి; నీవు

నన్నె వరియించునట్టులైన ♦ నాదుమగత
నంపుచబన బైటఁబడి తల ♦ వంపు గాదె?.

గీ. పుత్త్రముల బొట్టకట్టుచేఁ ♦ బురుషుఁడును, ద
చితరసకలనైఖరులచే ♦ నింతి యగు, మ
గమ్మలిల నెంద ఱున్నారొ! ♦ యట్టిపోతు
ముత్తయిదువులందున నెక్క ♦ ముదిత నేను.

చం——బుద్ధిమతీ! తిన్నఁగ మాటలాడెదవా? బుగ్గపైఁ బొడువుమంటివా?

వసం——అమ్మా! తొందరపడకుము. పిల్లది. కసుగాయ. అన్నియు న సఁగలదు. అన్నియుఁ జేయఁగలదు. సమస్తమిప్పుడే కావలయు నని తొందరపడిన సగునా? శాంతింపుము.

చం——మగఁడు పెండ్లామనుచు నీ యిద్దఱు నాకన్నులయెదుట శ్రవణానందముగ మాటలాడుకొందురేమో చూడవలె నని నాకుఁ గొండంతయాశ యున్నది. పెద్దదానను; ఆమ్మాత్రపువేడుక నా కంటియెదుట జరుగుటకు నేనునోచుకొనఁగూడదా?

వసం——అమ్మా! సిగ్గువదలి చెప్పుచున్నాను. మాతృదేవతవైన నీయెదుట వారేమాటలైన మాటలాడుకొందురు: కాని శృంగారపు మాటల నాడుకొందురా? ఉపనయనములు, వివాహములు, కోవెలలో నైవసన్నిధిని జరిగింపవచ్చునుగాని గర్భాధానము లట్లు జరుగనీయవచ్చునా?

చం——సరి. సరి. నీవుగూడ మాపెద్దమ్మకుఁ దగినదానవే దాఁపరించితివి!

వసం——అమ్మా! క్షమియింపుము. క్రమక్రమముగా నామెయేయొప్పుకొనును.

చం——క్రమక్రమ మనఁగ నేమి? నామొగము! నీమొగము! ఇదివఱకెన్నియోనెలలనుండి చిలుకకుఁ జెప్పినట్లు చెప్పిచెప్పి ప్రాణములు

విసిగిపోయినవి. ఏమే, యనఁగ నెప్పటిమాటయే. అబ్బబ్బ! ఈ కొంకనక్క నానెత్తురు సావార పోయుచున్నది! నాయెముకలు కటకట కొఱుకుచున్నది! బుద్ధిపూర్వకముగఁ గొనితెచ్చికొనినపీడ. ఏమే? ముంగివలె మూతి ముడుచుకొని యూరకుంటి వేమి? పశువా! పశువా! ఏమనాలుగేండ్లపడుచవు; పతి యక్కఱలేదా? బ్రహ్మచారిణి వగుదువా?

వసం—ఆమెకుఁ బతి యక్కఱలేకపోవుట కాదు. మఱియొకనిపై నామెయనురాగము లగ్నమైన దేమో?

చం—ఆఁ! ఆఁ! మఱియెవ్వఁడున్నాఁడు? ఓసీ! నిర్భాగ్యురాలా! ఆతఁడు నీకుఁ బ్రాణనాథుఁడు గానియెడల నీకు మగఁడు మఱియెవ్వఁడు?

వసం—ఇప్పుడు మీరామెనడిగిన ప్రశ్నము నామెకుఁ బతిగావలసినయబ్బాయిగారిచేతనే యడిగించిన మంచిది.

చం—(కోకిలవంక ఁజూచి) ఊఁ. ఊఁ! కానీ! నీకుమగఁడెవ్వఁడు? ఊఁ.

కో—(తనలో)

గీ. ఎవఁడు సార్వభౌముని కేల్బఁ ♦ డవునొ? యెవ్వఁ
డేకపుత్త్రుఁడు నీ కౌను ♦ యెవ్వఁడు మన
రాష్ట్రయుగమును మమ్మేలు ♦ రాజగునొ? య
తఁడు వసంతుఁడు నాకు భ ♦ ర్త యగుఁగాదె?.

చం—కానీ! అబ్బాయీ! ఊరకుంటివేమి? నీకు మగఁ డెవ్వఁడని దాని నడుగుము.

కో—(తనలో) బుద్ధిమతీ!

గీ. నీవు నన్నెల్లకుంటచే ♦ నీ వదృష్ట
వతి వగుటకాక నన్గూడఁ ♦ బరమభాగ్య
యుక్తఁగాఁ జేసినావు; లే ♦ కున్నఁ గట్టఁ
గట్టుకొని డిగవలయును ♦ గంగమనసు.

(ప్రకాశముగా) బుద్ధిమతీ!

గీ. ఎవనినామము స్మరణీయ ♦ మవును నీకు?
నీకటాక్షాళి కర్హుఁడై ♦ నెగడియుంట
నెవఁడునా కంటె ఘనతరా ♦ దృష్టయుతుఁడో?
యట్టినావైరి యెవ్వఁడో ♦ యానతీవె.

చం——నాయనా! నీలోప మేమియు లేదు. నీవు బాగుగనే యడుగుచుంటివి. మొగము కొంచెము పేలవముగ నున్నదికాని——

బు——ఎన్ని సారులు చెప్పుమంటివి? నాపతిమోహనుఁడు.

చం——ఈచిలుకపలు కెప్పుడు నాయొద్దఁ బలుకలేదే! ఆఁ! ఆమోహనుఁ డెవ్వఁడు? ఏమోహనుఁడు?

కో——మన కారాగృహములో నున్న మోహనుఁడు.

బు——(తనలో) అయ్యయ్యో! నాపతికిఁ గారాగృహనివాసయోగము తటస్థించినదా? హా! మోహనుఁడా! నీవు కారయందు బద్ధుఁడవై యుంటివి. నేను నగరునందు నీకొఱకేడ్చుచు బద్ధురాలనై యుంటిని. కాని నాకంటె నీవే యదృష్టవంతుడవు. అక్కడ నీ కత్తగారిపోరును, మాఱుమనుము బాధయు లేకున్నవి.

చం——ఆఁ! ఆఁ! వాఁడే? ఆమోహనుఁడే? ఆనిర్భాగ్యుఁడే? ఆనీచుఁడే? ఏమి! బుద్ధిమతీ! ఇంతబుద్ధిలేనిదానవా? నీకుఁగన్నులు లేవా? మన సున్నదా? యుక్తాయుక్తవిచక్షణత గలదా? గుణగ్రహణ మున్నదా? మంచిచెడ్డలకుభేదమెఱుఁగుదువా? ఉర్వీనాథుఁడెక్కడ? నుపగ్రహుఁ డెక్కడ? ఆఖండలవైభవుఁ డెక్కడ? అధమాధముఁ డెక్కడ? సర్వజనపరిపాలనదీక్షాదక్షుఁ డెక్కడ? శాశ్వతాభీలశిక్షాపాత్రుఁడెక్కడ? ఛీ! ఛీ! ముదుచుకొని మూలఁ గూరుచుండి మూఁడుసోలలమెక్కజొన్నలుమెక్కుమోహను[illegible] ముద్దులమగఁడా? ఓసీ! అపవిత్రురాలా! ఆచాఱమక[illegible]?

అన్వయమర్యాద యక్కఱలేదా! అవమానభయము తో నీకుఁ బనిలేదా? ఆఁ! ఆఁ! కారాగృహమునం దున్న దుర్మార్గునే వలచితివా?

కో—(తనలో) అమ్మా! అమ్మా! తిట్టకుము. నేనుగూడఁ గారాగృహమం దున్న వానినే వలచితిని.

వసం—అమ్మా! కారాగృహమం దుండువారందఱును దుర్మార్గు లగుదురా?

చం—నాకొడుకువసంతుఁడు తప్ప—కాని, యీచండాలునకు నీమోహమునకుఁ గారాగృహప్రాప్తి యేల యయ్యెనో నీ వెఱుఁగుదువా?

వసం—అమ్మా! సెలవిచ్చెదవుగాక! (తనలో) హృదయమా! నీవుభయపడినట్లే జరిగియుండునా? అటులే యైనయెడల శీఘ్రముగఁ బగిలిపొమ్ము.

చం—ఎవతెనో బలాత్కరింపఁ బ్రయత్నించెనఁట.

కో—(తనలో) ఎవతెనో యన నేల? నన్నే.

వసం—ప్రయత్నించుటయే కద?

కో—(తనలో) అంతకంటె వానితర మగునా? నేను రాజకులోద్భవను గానా? అభిమానధనను గానా? నైజయాత్ర లీలాకాంతను గానా? ఆపత్సమయమున నభిమానావనముఁ జేసికొనలేకపోయిన యీఁడుదాన్ని బదు కేల?

చం—ప్రయత్నించుటకాకపోయిన నాపాపి సఫలితమనోరథుఁ డగునా! ఆమె యేమహానుభావురాలో! యేమహాపతివ్రతయో!

కో—(తనలో) నీకోడలే.

వసం—(తనలో)

గీ. హృదయమా! గిఱ్ఱుమని త్రిప్పి ♦ యిలను గొట్టఁ
బట్టిన యింతకు ముందు; నీ ♦ వశఁగె యూఁత

పోయి తెనుకొంటి తడిమంటి ♦ ముద్దులాగు;
కెరలి కందుకమ ట్లుబి ♦ కితివి మఱల.

బు—(తనలో) నానాథుఁడు కోకిలను బలాత్కరింపఁ బ్రయత్నించియుం డెనుగాఁబోలు. ఆతఁడు మిగుల మంచివాఁడే. కాని, పూర్వకర్మ పరిపాకమునుబట్టి యీజన్మమున నాతని కీదుర్యోగము తటస్థించెను. ఆతనిబుద్ధి యింక నితరకాంతలపైఁ దగిలిన సరే, యింక నాతని కథమాథమస్థితులు లభియించినసరే, యాతఁడే నానాథుఁడు. ఆతనిగాదని మహేంద్రుఁడైన నొల్లను. అట్టిచో నీరాజన నాకెంత?

చం—అబ్బాయి! ఈదాసి యెవతెయో యెఱుఁగుదువా?

కో—ఇంతసేపటినుండియు దానివంక సేచూచుచుంటిని. ఇట్టిమొగముగ లదానిని మఱియొక్కతె నెచ్చటనో చూచినట్లున్నది.

వసం—ఎచ్చటఁగాంచినట్లున్నదో జ్ఞప్తి తెచ్చుకొనఁగలరా?

కో—గీ. కాంత, జ్ఞప్తి, సౌఖ్యము, తమ ♦ యంత తామె
దేనిదగుపురస్స్మృతినొ సి ♦ ద్ధింపవలయుఁ
గాక రావలయు నని యా ♦ కర్షణం బొ
నర్పఁ గవితమాదిరిని వె ♦ న్కకును బోవు.

బు—ఈనీతి యెఱిఁగినవాఁడవు న న్నేలయాకర్షింపఁ దలఁచితివి?

చం—పండ్లూడఁగొట్టెదను. నోరు మూసికొనుము. నీదొకజన్మమే యౌ ని సిగ్గులేక మాట లాడుచుంటివా?

కో—(తనలో) ఓసీ! వెఱ్ఱిబుద్ధిమతీ!

గీ. వను నీవంటిదాన నం ♦ చెఱుఁగ వీవు
నీకు మోహానుపై బుద్ధి ♦ నాకు నలవ
నంతుపై; మనలను జోడు ♦ సలుపఁదలఁచె
నమ్మ! యోటని దిసుగలి ♦ దిమ్మనట్లు.

చం——నాయనా! ఈదాసిని నీ వెప్పుడు చూచి యుండలేదు.

కో——దీనిని జూచితి నని చెప్పియుండ లేదు. దీనివంటిదాసిని.

వసం——(తనలో) నావంటిదాసిని నీవే కావు ప్రపంచమున నెవ్వరు చూచియుండరు.

గీ. లోన మగవాఁడు, రాజబా ♦ లుండు; పైకి
నాఁడుపడుచు, బానిస; యెంత ♦ యంతరంబొ
పైకి లోనికి; పండతా ♦ భావమునను
గొజ్జకంటెరు ఖరతరా ♦ ఘుండ నేనె.

కో——మొగముతీ రిదియే, రాత్రిభాగము కావున బాగుగఁ జెప్పఁజాలను.

చం——దాని నెక్కడఁజూచితివో? ఎప్పుడు చూచితివో? అదిమాత్రమిదికాదు. ఏలన——ఇది మాపుట్టింటివారిచే నాకరణమీయఁబడిన ముసలిదాసికి సన్నిహితబంధువఁట. అదియే దీనిని బాగుగ నెఱుఁగదు. నిన్న నే వచ్చినది. తెలివిగలది. నాకు విశ్వాసమగుస్థానము నుండి వచ్చుటచేదీనిని నీవుకూడ నమ్మవచ్చును. చిన్న రాఁణికిఁ జిన్నదాసి యుండుట యావశ్యక మని బుద్ధిమతికొఱకు దీని నుంచితిని ఏదీ? ఆనిర్భాగ్యురాలికి రాజ్ఞీయోగము కూడనా? నిక్షేపమువంటి చక్రవర్తి పుత్త్రుఁడు—రూపవంతుఁడు--యావనసంపన్నుఁడు—విద్యావంతుఁడు——ధీశాలి——వాక్చతురుఁడు— వినయధురీణుఁడు-సుగుణసంపన్నుఁడు——మాతృవిధేయుఁడు——వరింపమూతిబిగించుకొని, మెడమొగము షెడమొగముఁ-బెట్టుకొని, కన్నులుచిట్లించుకొని, పెదవి విరుచుకొని, కోతివలె నిగిలించుచు, సిగ్గులేక——మర్యాదలేక——దౌర్భాగ్యుని——అధముని——ఎందఱు చెలులనో చెఱఁబట్టి తాఁజెఱఁబడినపాపాత్ముని--వలచి--వలచి--ఛీ! దిక్కుమాలినదానా!.నీ వెక్కడనుండివచ్చితివో? నీబుద్ధిబుగ్గియగుటకు మాఱునా?

వసం—అమ్మా! శాంతింపుము.

చం—ఇదివఱకు శాంతించితిని. ఇప్పుడెక్కడి శాంతి! ఆమహారాజేగినాడు. శాంతినొంద లేదా? ముద్దుముద్దుగ నొడిలోఁ బాల్యక్రీడాపుమూఁడేండ్లకొడుకు ముక్కలై పోవగ శాంతినొందియుండ లేదా? అయిన దేదో యైనది. ఈపైన వానిమూలముగఁగాఁపుర మీడఁదలఁచి యుండి నాని నొక్కయింటివానిని జేయఁబ్రయత్నింప నందులకీబాలిస యంగీకరింపక పోవలయునా? నిర్దాక్షిణ్యముగఁ దిరస్కరింపవలయునా? పెంచినపెద్దతనమైనఁ జూపవలదా? ఇఁక నే నెట్లుశాంతింతును?

కో—అమ్మా! మూఁడేండ్లకొడుకు ముక్కలై పోవగ నంటివి. అదేమి? ఆతఁడు సార్వభౌమరాష్ట్రమునఁ గారాగృహబద్ధుఁడై యున్నాఁడుకదా!

చం—ఉన్నాఁడు; ఏపులివాతనో! ఏనీటిగోఁతనో!

వసం—(తనలో) ఇచ్చటనే నీప్రక్కనే యీనిర్భాగ్యుఁ డున్నాఁడు.

కో—అమ్మా! ఆతఁడు మరణించినట్లు యథార్థవార్త లేవియు రాలేదుగద!

వసం—(తనలో) ఒకసారి మరణించినట్లుకాదు.

గీ. ఎపుడునాప్రాణమగు కాంత ♦ యేగె నపుడె
చచ్చితిని; తల్లి నను జేరి ♦ చచ్చె కొడుక
టంచు విలపింపఁ జచ్చితి; ♦ నకట! మఱల
జగతికే మొట్టమొదటనే ♦ చచ్చినాఁడ.

చం—ఇఁక నెక్కడికొడుకు? ఎపు డడ్డాలనుండి జారిపోయెనో యప్పుడే యాస వదలుకొంటిని. ఇంక నీవెట్టి యేమి?

వసం—(తనలో) బుద్ధిమతీ! నేనుజీవించియున్నట్లునీవెఱుఁగుదువుగదా! నీవైనఁజెప్పరాదా?

చం—ఈయవకాశమును దీసికొని మనరాష్ట్రమున కాసపడి 'నేనేవసంతుఁడ, నేనేవసంతుఁడ, నని దొంగవేషములు వైచికొని యింక నెవ్వరైన నిటకు వత్తురు. ఇప్పుడు రెండవరాష్ట్రముకూడ మనకు సిద్ధించినదాటచే మఱింత యాసపడి వత్తురు. నేనే వసంతుఁడ నని వచ్చినవానిని, వాఁడు వసంతుఁ డని స్థిరపఱుచువానిని నాసెల వక్కఱలేకయే తుపాకిని వేయు మని నేను నిన్ననే ద్వితీయ సేనాధిపతికి నాజ్ఞయిడితిని.

వసం—(తనలో) అందుచేతనే నే నీసిగ్గుమాలిన వేసమును ధరించి రూపుమాపుకొని యిట్లుంటిని.

కో—హరిహరీ! అంతదారుణమైనయాజ్ఞ నేల సేయవలయును.

వసం—(తనలో) సెబాస్! రాజపుత్రా!

ఆ. వె. నాకు వైరి వీవు ♦ నాతల్లియగునీమె;
యంతికంబె నీవె ♦ యధికకృపను
గల్గువాఁడ వైతి; ♦ కాలమా! నీచర్య
లింతవైపరీత్య ♦ మెనసె నేమి?

ఆ. వె. తల్లియైన నేమి? ♦ తండ్రియైనను నేమి?
పుత్త్రుఁ డధికుఁడైన ♦ మురియుచుండ్రు
కాకయున్న సుతుఁడు ♦ గాఁడు మాకనుమహా
కలియుగంబు వచ్చెఁ ♦ గాదె? యిపుడు.

చం—అబ్బాయీ! దారుణమైనయాజ్ఞ యని నీ విప్పు డంటివి! అట్టివాఁడు తటస్థించినయెడల రాజ్య మెంతకల్లోల మగునో చిన్నవాఁడవైన నీకేమి తెలియును? ఊరకుండుము.

వసం—(తనలో) అట్టివాఁ డిప్పు డిచ్చటనే తటస్థించినాఁడుకదా? ఏమి యగునో చూచెదముగాక.

కో—(తనలో) రాజ్యము కల్లోలమైన నరే, ప్రపంచము తలక్రిందైనను

రే, ఏది యేమైన సరే, నాకు వసంతుఁడే కావలయును.

చం—వాహినీ! చూడు! మనమేదో పిచ్చి, పాటి, కష్టము, సుఖము మాటలాడుకొనఁగఁ జూడు! తాను మూతి ముడిఁబెట్టుకొని రోసరోసలాడుచుఁ బ్రపంచము నంతను దానేయుద్ధరించున ట్లున్నది. అబ్బ! ఇంతయొంటరియొత్తుఁబోని నే నెచ్చటను జూచియుండలేదు.

వసం—బుద్ధిమతీ! ఏల సిగ్గు? ఇక్కడ నీమగఁడు తప్ప మన మందఱము కాంతలమే కద! నీకు సందేహ మేల?

కో—(తనలో) మగనిఁగూడ మగువలలోనే చేర్చుకొనును.

చం—సిగ్గందు వేల? తగుమాత్రపుసిగ్గు నగయే. సిగ్గు కాదు. నాలిముచ్చుఁదనము—పెంకిశ్రుతి—కట్టుపడి—మొండివేసము—ఎందులకు? ఎందులకు? ఇఁకను నే నేదో తెగతెంపులు చేసికొనఁ దలఁచుకొంటిని. నాయనా! ఈబండను మఱియొకసారి కదిపి చూడు. ఇటో యటో స్థిరపఱుచుకొని మఱి పోయెదను.

వసం—అమ్మా! ఈబొమ్మలపెండ్లితో నీ కేమి ప్రయోజనము?

చం—బొమ్మలపెండ్లి యైనఁ గావలసిన దేమున్నది? మనయిష్టతవచ్చిన బొమ్మను మఱియొకబొమ్మతోఁ గూర్తుము. ఇక్కడ నట్టియవకాశ మేమున్నది? అమ్మయ్యో! ఈగయ్యాళి నేనుజెప్పినట్లు వినునా? ఈరాకాసి నామాట లక్ష్యముసేయునా? ఇటు చూడుమన్న నటు చూచును. ఇటు తిరుగు మన్న నటు మూతి త్రిప్పును. ఎంతస్వాతంత్రత! ఎంతచండితనము! ఎంతమూర్ఖత! ఎంతమోటపాకము!

వసం—అమ్మా! నాకుఁ దెలియక యడుగుచుంటిని. ఈవివాహామువలన సుఖ మెవరికి?

చం—నాకు. మఱి యెవ్వరికి? నీకు మతి లేదా? అటు లడిగెద వేల?

వసం—అమ్మా? అసందర్భముగ లేదా? అటు లనెద వేల?

చం—ఆఁ! ఆఁ! అసందర్భమా! నావయసు వల్లకాడై, నాదాంపత్యము దగ్ధపటలమై, కాటికిఁ గాళ్లుచాఁచుకొనియదిగో! యిదిగో! యన నున్న నాకుఁ జిలుక, గోరువంకవలెఁ బలుకు లాడుకొనుచు, ముద్దుముద్దుగ మురియుచు, "కీ, కా," యని కెరలాడుచు వీ రిద్దఱుండఁగ నేను జూడఁగోరుట యసందర్భమా? వీరియాలాపములు, అల్లరులు "ఆఁ ఊఁ" లు విని నే నామోదింప వాంఛించుట యసందర్భమా?

వసం—అమ్మా! కోపపడకుము. భార్యాభర్తలసమాగమము ముందుగా మూలనున్న ముసలిదానిముచ్చటకా?

చం—సరి. సరి. కొడుకు, కోడలు గూడిరని మేము గొంతుక కురిపోసికొని చావవలసినదా యేమి? ఈపాటికి నోరుకట్టిపెట్టుకొనుము.

వసం—అమ్మా! కోపము వలదు. అన్యోన్యానురాగము లేనిసతీపురుషులఁ గూర్చుట తప్పుపని.

చం—అన్యోన్యానురాగ మని యిపు డొకక్రొత్తమాట దాపురించినది. మాఅబ్బనాఁ డెఱుఁగము. మాతాతనాఁడెఱుఁగము. ఈవిచిత్రము—ఈవిపరీతము—ఈలోకవిరుద్ధత—"పెండ్లి చేసుకో," యనుసరికి నోరుమూసికొని, కిక్కురుమనక, చచ్చినట్లు చేసికొనుటయేకాక యెప్పుడైన నెఱుఁగుదుమా? ఈశషభిషలు—ఈ జాణతనములు—ఈయన్యోన్యానురాగములు—ఈయభినవనాగరికతలు—అన్యోన్యానురాగము లానక యాఁపోసన మైనతరువాత కలుగఁ గూడదా? ఒకరిద్దఱుసంతానము గలిగినమీఁదటఁ గలుగఁ గూడదా? కలుగకపోయినమాత్రమున బాధ యేమున్నది? మాయాయనకు నాకు "హరీ," యన్నవఱకు రాగమా

రంభించినట్లు కనఁబడనే లేదు. లేదని కాపురములు చేయ లేదా? పిల్లలఁ గన లేదా? దానిలోపము చేతి కడ్డమా! నోటికడ్డమా?

కో—(తనలో) నీనోటికిఁ జేతికి నేమియు నడ్డము లేదు.

వసం—(తనలో) ఆహా! ఈమెయజ్ఞానము పరిమితి లేక ప్రకాశించుచున్నది. (ప్రకాశముగ) అమ్మా! బుద్ధిమతి కీరాజబాలునిపై ననురాగము గలిగినపిమ్మట వారిఁ గలుపవచ్చును. అంతవఱకు వేచియుందుము.

బు—(తనలో) అది స్వప్నవార్త.

చం—క్రమక్రమముగా నదే కుదురు నని నేను జెప్పియుంటినిగాదా?

కో—(తనలో) క్రమక్రమముగఁ గుదురుట కిది యేమి రోగమా?

వసం—నామనవి విని వారికి ననురాగము కలుగువఱకు నీవు తొందర పడకుము.

చం—ప్రేమములు గలుగువఱకు సంబంధములు పీటలు పెట్టుకొనికూరుచుండునా? అన్నపు డెల్ల రాజసంబంధములు తటస్థపడునా?

వసం—రాజసంబంధమే కాని సమకూడిన వీలు లేదా?

చం—వీలునఁ కెక్కడికి? బొందునఁ బుస్తెను గట్టుకొని కూరుచుండినఁ గొట్టువా రెవ్వరు? కాని రాజసంబంధమునఁ గల్గులాభము లెన్నియని చెప్పఁదరమా? ఒడలు పట్టినన్ని నగలు! వేలకొలఁది జలతారుబట్టలపెట్టెలు! అడుగూఁకు మడుఁగులు! „ఆఁ!,, యనుపరికి గడగడలాడునాశ్రితులు! అంతఃపురమున హంసతూలికాతల్పములు! మణుఁగులకొలఁది వెండిబంగారములు! గజములు! కంఖాణములు! కంచరగాడిదెలు! కాలి కొక్కదాసి! కరమున కొక్కదాసి! కణుపునకొక్కదాసి! తెగులా! పోఁగాలమా! నిక్షేపములాగు ననుభవింపలేక—తెగనీలుగా! ఆఁ!

వసం—అనుభవింపఁదగినవస్తువులు ననంతకారసత్వమునే చెప్పితివికాని

దంపతులసుఖముమాట చెప్పనైతివేమి? అమ్మా! భర్తను నిర్ణయించుకొనుటలో స్త్రీకిఁ గొంతస్వాతంత్ర్యముండఁదగు నని నా యభిప్రాయము.

చం—ఇదిగో! ఆసంబర మైనది కాదా? ఆయవశిష్టత దీరినది కాదా? ఏరినది! ఏరినది! మహాచక్రవర్తియైనమగనిని—కడుపునిండినకాంతుని—ఆ! వలచినది! ప్రేమించినది! సర్వస్వాతంత్రతచే మోహించినది!—బండ్లులాగుబానిసను—ఎన్ని కాఁపురములో దిబ్బలుదీర్చినవిటాధముని—ఆ! ఆ! అమ్మగారికిఁ గాళులకు గొలుసులు లేకపోయిన నయ్యవారికి గలగలలాడుచున్న యినుపగొలుసుల సింగార మున్నది! అమ్మగారికిఁ జేతికిఁ దొండవుగొలుసులు లేకపోయిన నయ్యవారిచేతులకు బొండగొలుసు లున్నవి! అమ్మగారి కంతఃపురనివాసము లేకున్న నయ్యవారికిఁ గారాగృహనివాస మున్నది! అమ్మవారికి గృహసంచారమున దాసదాసీజనులు లేకున్న నయ్యవారికి గ్రామసంచారమునన నేకదాసజనపరివార మున్నది! ఆ! సమృద్ధి! ఇఁక సుఖమునకు లోప మేమి? అయ్యవారినెత్తిపై మట్టితట్ట! అమ్మవారినెత్తిపైఁ జేఁడతట్ట!—ఇదిగో! స్వతంత్రతఫలము. స్వతంత్రత చట్టుబండ లైనది! వాహినీ! నీవివిషయమున నాతో నింతవాద మేల చేసెదవు? ఇంకె నోరు మూసికొనుము. జాగ్రత్త! నీవుకూడ మాపెద్దమ్మవలెఁ జదు వేర్చితివా యేమి?

వసం—అమ్మా! క్షమింపుము. (తనలో)

గీ. తనకుఁ దోఁచదు బోధింప ♦ వినదు వార్ధ
కంబునను మొండిపట్టు బిం ♦ కముగఁ బట్టుఁ
గద; యబలయు నరిసెలపా ♦ కంబు ముదురు
కొలఁదిని గొఱుక రానట్టి కొయ్య గావె?

చం—నాయనా! ఏదీ! యింకొకమాఱు దాని నూఁపి చూతుము. ఏదో నాయిష్టమువచ్చినదారిఁ ద్రొక్కుదును. కానీ! వేగఁ గానీ! నాప్రాణము విసిగిపోయినది.

కో—(తనలో) హరిహరీ!

గీ. ముదుసలికి నుచితత లేదు; ♦ బుద్ధిమతికి
లేదు వలపు; మగతనము ♦ లేదు నాకు;
నిఁకఁ బ్రపంచయాత్ర జరుగు ♦ టెట్లుమాకు?
మూఁడు లేదులయద్వైత ♦ మునకుఁబోలె.

(ప్రకాశముగ.) (బుద్ధిమతిని సమీపించి)

ఆ, వె. వాఁడిచూపుగమికి ♦ భయపడి నే నీదు
ముద్దుచెక్కు లిట్టి ♦ పుడుకకుండఁ
బోవఁగలనె? ముద్దు ♦ పోటున కల్కి గు
లాబిపూవు నెవఁడు ♦ లాగకుండు?

(బుద్ధిమతి బుగ్గలు నులుమఁగ గోకిల చేయి చాఁపఁగ బుద్ధిమతి యాచేతిని దనయెడమచేతితోఁ ద్రోయును.)

బు—ఆఁ! ఆఁ! నే నేమి స్వైరిణి ననుకొంటిరా?

చం—ఆఁగు. ఆఁగు. ఆమట్టున కాఁగు. ఏమీ! ఆతఁడు చేసినతప్పేమి? ముద్దుముద్దుగ బుగ్గలు నులుమఁబోఁగ నింతయాగడమా? ఇంత యల్లరియా? ఇంతగయ్యాళితనమా? పండ్లు విఱుగఁ బొడిచిన యెడల నీకుఁ దగినబుద్ధియే వచ్చియుండును.

బు—అయ్యా! మీరు మహారాజులరు. సర్వసద్గుణసమలంకృతులు. సమస్తవిద్యాపారంగతులు. అయినను మీపై నాప్రేమము ప్రసరింపలేదు. క్షమింపుఁడు. నేను వలచినయాతఁ డధముఁడే కావచ్చును. ఐననాకాతఁడే ఘనుఁడు. ఆతఁ డనాకారుఁడేకా వచ్చును. కాని నాకంటికతఁడే మదనసముఁడు. ఆతఁడుమీ

దృష్టిచేత నేరీతిగ నుండునో యది నా కావశ్యకము కాదు. ఆతనితో జోక్యము నాకుకాని మీకుకాదు. ఆతనిక ర్హమైన యీదేహమును మీరు స్పృశింపఁ బ్రయత్నించుట న్యాయమా? మీరు సర్వమును దెలిసినవారేకద!

కో—(తనలో) ఆహా! ఆఁడుది యన్న నిదియే. అనురాగమన్న దీనిదే. ఆహా! భక్తునియవ్యాజభక్తినలె నీమెభర్త్రనురాగము ప్రకాశించుచున్నది.

చం—(ఉస్సురనుచు) ఓసీ! బానిసా! ఏమంటివి? ఇటు చూచి చెప్పుము.

బు—అమ్మా!

చం—అదిగో! ఆవంకకూఁత కూయువలదనే కాదా మొన్న నెత్తివాయఁగొట్టినది.

వసం—(తనలో) హరి హరీ!

బు—నేను మీకుఁ గోడలనైనను మీపరిచర్య సేయుటకే కద? నేను భృత్యురాలనై యంతకంటె నెక్కువ చేయుదును. నన్ను క్షమింపుము.

చం—నీవు నాకోడలవు కాకుండినయెడల నిన్ను నాకొంప నుండనిచ్చెదనా? నీసేవ నంగీకరింతునా? నీమానాభిమానములు దక్కనిచ్చెదనా? నీగొంతుఁ గోయకుందునా? ఆఁ! ఎంతభయభక్తులు లేని ప్రవర్తనము! నిర్భాగ్యురాలా! నోటికి సిరిలేక, యొడలికి సువర్ణభారవహనయోగము లేక, కంటికి మహావైభవదర్శనయోగము లేక, నెత్తిపై నినుపగజ్జలతల్లి భాగవత మాడ, నీకు మంచిబుద్ధి యేల పుట్టును? అధమా! పిశాచీ! చండాలినీ! (కొట్టును.) నేఁటిరాత్రిమొదలుకొని నీ కైదుదినములు మితినిచ్చితిని. ఆమితిలోపుగ నీవు నాకొడుకును జేసికొన నంగీకరింపవలె

యును. లేనియెడల నాఁటనదిన ముదయమున్నని న్నురి తీయిం
తును. నిశ్చయముగఁ జెప్పుచున్నాను. జాగ్రత్త! బాగుగ నా
లోచించుకొనుము. ఇతఁడు నీకుమగఁడు; ఈరెండురాష్ట్రములు
నీవి. అదిగాక నాయొద్దనున్నవస్తుసమూహ మంత నీది. బాగుగ
నాలోచించుకొనుము. పో. ఇఁక లోనికిఁబొమ్ము.

బు.—నేను సెలవు తీసికొందును. (కోకిలవంకఁ దిరిగి) అన్నా! నమస్కా-
రము. (నిష్క్రమించును)

చం.—ఛీ! నీమొగమీడ్వను! నాయనా! నీమనసు విఱుగునట్లుకూడఁ
జేయుచున్నది. జాగ్రత్త! నీవు నీయంతఃకరణవృత్తిని మార్చు
కొనఁగూడదు. అదినీకు భార్యకాక తప్పదు.

వసం.—(తనలో) అబ్బ! ప్రాణము విసిగినది.

గీ. ఇరుగుపొరుగిండ్లకలహాల ♦ కింటిలోని
కుంపటులకు, సతీపతు ♦ ల్గుదుమభేద
ములకుఁ బదునాల్గుపాళు లీ ♦ ముసలిముండ
గమియె నిశ్చయముగ మూల ♦ కారణంబు.

చం.—నాయనా! నే నిఁకఁ బోయి శయనింతును. వాహినీ! బుద్ధిమతికి
బుద్ధి వచ్చినదనుక వివాహ మాఁపి యుంచవలయునన్న మఱి
యొకబాధ యున్నది.

వసం.—అదియేమి?

చం.—వివాహ మైనఁ గాని పట్టాభిషేకము సేయరాదు. పట్టాభిషేక
మైనగాని ప్రజలకు శాంతికలుగదు. ఇది మహాసాధ్యసమయము
గ నున్నది. సార్వభౌమునిరాష్ట్రముగూడ మనదానిలోఁ జేరిన
దని బుజము లెగరవైచిన లాభము లేదు. దాని ననుకూలముగఁ
బరిపాలింపవలయును. ఆముసలిరా జిక్కడ నున్నాఁడు. ఆతని
విడిపింపఁదలఁచి కాని, నాకుమారునికి హాని సేయఁదలఁచి కాని,

యనేకులు కుట్రలు సేయవచ్చును. ఈనినపులులవలె సేనాధిపతు లతిదాహముతో నున్నారు. ఏమియుఁ దోఁచకున్నది.

వసం—అమ్మా! ఎందఱుమగవాండ్ర వ్యవహార మన్న మీవ్యవహారమున కందునా?

చం—(నవ్వుచు) ఆలాగే కొట్టుకొనివచ్చుచున్నాను నాయనా! నేనింకఁ బోవలయును. నేను వాహినినిక్కడనుంతునా?

కో—ఉంచినఁ బ్రమాద మేమి?

చం—వాహినీ! నీవుజాగరూకతగనీతని గనిపెట్టి యుండవలయును. వీవనతో విసరికాని, పాదములొత్తికాని, యాతనినిదురపుచ్చవలయును

వసం—సరే.

చం—నాయనా! నేను బోవుచుంటిని. జాగ్రత్త!

(చంద్రిక పోవును.)

కో—(మంచముపై శయనించి తనలో)

ఆ. వె. అమితవిభవ మున్న ♦ నప్పుడపుడు కష్ట
మొకటి గలుగకుండ ♦ సుకము లేదు;
లలితలలితమగుత ♦ లాడపైనను జేతి
యడ్డు లేక నిదుర ♦ నందఁగలమె?

(తలాడపైఁ జేవైచును.)

(ప్రకాశముగ) వాహినీ! కుడిక న్నదరిన నేమిఫలము?

వసం—మగవారికి మేలు.

కో—ఆఁడువారికి?

వసం—కీడు.

కో—మగవారు, నాఁడువారు గానివారికి?

వసం—(తనలో) నన్నితఁడు గుర్తుపట్టి యుండెనా యేమి? (ప్రకాశముగ) మహాప్రభూ! స్త్రీపురుషులుగూడఁ గానివారుందురా?

కో—గీ. మూతిపైఁ గోరమీసాలు ♦ మొలను గత్తి
లోఁ బిడికిగుండె గలయమ్మ ♦ లు భువి నొద
ఓ పయిఁటమాటునను గతి ♦ నోగ్రహృదయ
ముఁగలపేడియయ్యలు నంద ♦ ఱుగద! వెలఁది!

వసం—(తనలో) ఈతఁడు నావికృతవేషమును గఠినవ్యాపారమును బసికట్టినట్లు చెప్పినాఁడు.

కో—(తనలో) హా! వసంతా! ఎచ్చట నుంటివోయి! ప్రాణనాథా!

ఆ. వె. నిదురఁ బోవనుండ ♦ నీస్మరణం బగు
నిదుర లేచునపుడు ♦ నీస్మరణమె
నిను స్మరింపనట్టి ♦ నిముసంబు లేదయ్యె!
కష్టపెట్టెదేల? ♦ కరుణ లేక.

హా! వసంతా! (నిదురించును.)

వసం—అయ్యో! అయ్యో!—పలుకకున్నాఁడు. అప్పుడే నిదురపట్టెను గాఁబోలు! హా! ఎంతయదృష్టవంతుఁడు!

గీ. కల్పకములో, మాసంబులో, ♦ గడియలో, యుగ
ములో, గడచెఁ; గోకిలాచంద్ర ♦ ముఖిని బాసి
రుచి మెఱుంగను; నిదుర మె ♦ ఱుంగ; నొడల తె
ఱుంగ; మిన్నునుమన్ను నె ♦ ఱుంగ; నకట!.

హా! కోకిలా! ప్రాణకాంతా!

గీ. కారయం దుండి నిన్నొక్క ♦ మూఱు దినము
నకుఁ గనఁగఁ దృష్టిలేకయ ♦ నవరతంబుఁ
గాంచఁగా నెంచియీపాట్లు ♦ గాంచితిని; దు
రాశ పూర్వమున్మాలసం ♦ హర్త్రి కాదె?.

నీకొఱకే నే నిప్పు డొకపనిఁ జేయవలసి యున్నది.

గీ. యామినికిఁ గాంచి యీవేళ; ♦ యఖిలజనులు
శరము లెదఁ జేర్చి హాయిగాఁ ♦ గాంత్రు నిదుర;
పశ్చిమార్ధగోళముతక్క ♦ పరమభాగ్య
హీనసార్వభౌముఁడ నైన ♦ నేనుదక్క.

గీ. ప్రకృతి యొడలెఱుంగనిమహా ♦ వస్థ నడఁగె;
భయదనిశ్శబ్దతాదశ ♦ పర్వె నెల్ల
యెడ; నిటనిచిన్నగుఱుక, నా ♦ వెడగుసగుస
లు, గడియారపుటిక్కులే ♦ మిగిలెఁ గాని.

గీ. జపము చేసెడువానికి ♦ జనరహస్య
వధ మొనర్చువానికి నీయ ♦ వసరమెతగుఁ;
గోకిలానామజపముచే ♦ కూతె నెపుడు
జనవధముకూడ నిప్పుడు ♦ సంభవించు.

గీ. ఖడ్గమా! యట నిదురించు ♦ క్ష్మాపతీంద్రు
హృదయమున ఖసుక్కున దూఱి ♦ యేగవలయు
హస్తమా! యలవాటులే ♦ నట్టిదాన
వైన, దయయుంచి వడఁకకు ♦ మంత సేపు.

(చిటిక వేయును.)

హా! కోకిలా! హా! కోకిలా! (ప్రక్కను సమీపించును.) నేను బరమసాత్వికుఁడను. నామహాప్రారబ్ధముచే నీపనిఁ జేయవలసి వచ్చెను.

గీ. అదె! కను ల్మూసి శయనించు; ♦ నదె! హృదయము
ఖడ్గమా! ముగింపవలయు ♦ క్షణములోన;
ఇదిగో! గుఱిచూడుము! జాగ్రత్త! ♦ యింక నేను
గనఁగఁజాలఁ; గనుల మూసి ♦ కొనెద; నిదిగో!

(పొడుచును.)

కో—హా! హా! హా! ఎవ రక్కడ? నన్నుఁ జంపుచున్నారు! అయ్యయ్యో! నెత్తురు. అదిగో! పట్టుకో! పట్టుకో!

(ఇద్దఱుభటులు ప్రవేశించి వసంతుని బట్టుకొందురు.)

భటులారా! రాజహత్యను సంకల్పించుకొనినదీనిఁ గారాగృహమం దుంచుఁడు. (తనలో) అమ్మయ్యో! నే నింక మాయమ్మయొద్దకుఁ బోదును. (నిష్క్రమించును.)

వసం—(తనలో)

హా! ఈప్రయత్నముకూడ విఫల మయ్యెనా? విఫలము కాదా? కంటితోఁ జూడలేకపోయితిని. చేతికి బింకము లేకపోయెను. కారాగృహప్రవేశ మిది నాకు ద్వితీయపర్యాయమా?

గీ. ప్రాణపదమైనకోకిల ♦ పాఱిపోయెఁ;
గన్నతల్లికిఁ గొడుకను ♦ గాక యుంటి
నాదుకోటలో దాసి నై ♦ నాఁడ నేనె;
యిది విఫలమయ్యె; నేమైన ♦ నింక నేమి?.

హా! కోకిలా!

(నిష్క్రమించును.)

ఇదితృతీయాంకము.

శ్రీ

కోకిల

చతుర్థాంకము.

[ప్రదేశము—శ్రీపురమునందలివీధి]

(ప్రవేశము—గోపాలుఁడు)

గో—అబ్బ! ఏమిప్రజ! ఈజను లందఱు ఉరికంబములయొద్దకే పోవుచున్నారు కాఁబోలు! ఆహా! ప్రకృతి యెంతవిపరీతముగా నున్నది!

గీ. పరులసౌఖ్యముకంటె నా ♦ పదయె యధిక
సుఖకరము నరునికి, స్వాంత ♦ సుఖతఁ దనకుఁ
గలుగుసుఖముకంటె నితరుల ♦ కష్టకలనఁ
గలుగుసుఖ మెన్నొ మడుంగులై ♦ వెలయు; నకట.

ఓరామభద్రా!

రామ—(ప్రవేశించి) ఏమిటికిఁ బిలిచితివి? త్వరగఁ జెప్పుము. నేను వేగఁ బోవలయును.

గో—ఇంకఁ దొందర లేదు. వ్యవధి రెండుగడియ లున్నది.

రామ—జను లనేకులు చూడఁ బోవుచున్నారు. ముందుగ వెళ్లినఁగాని తగినస్థలము లభింపదు.

గో—తగినస్థలము మీకుఁ జిక్కకపోయినను వా రున్నతస్థలమున నుంచఁబడుటచే మీకు బాగుగఁ గనఁబడుదురు కాదా?

రామ—నాకు వారు కనఁబడ నక్కఱ లేదు. వారిమాటలు నాకువినఁబడ నక్కఱ లేదు.

గో—ఇఁక వారిమాట లేమున్నవి?

రామ—ఉరికంబములపై వారి నెక్కింపకముందు వారు చేసినతప్పేదియో యొప్పుల్లు చేయుటకుఁ గారణ మేమియో, వారిఁజంపను

టక[illegible]దగినబలవత్కారణ మేమైన నున్నదో వారివలన రాజుగారు తెలిసికొనెద రంట!

గో—శి.శి. విధింపఁబడకముందా జరుగవలసిన యావిధి యిప్పు డేల?

రామ—ఏలయని నన్నడిగెద వేల? పోయి సర్వస్వతంత్రులగు రాజుగారి నడుగుము. ఊరేయుట చిరకాలమునుండి యున్నయాచార మైయుండఁగ నిప్పుడు దినములు వెళ్ళినతరువాత నేమి?

గో—రాణిగారైన నేమి? వెనుకది ముందు ముందుది వెనుకఁ జేయఁదగునా?

రామ—సరే తగవయ్యా! వ్యత్యాసముగఁ జేసిన వారిని దప్పుపట్టువా రెవ్వరు?

గో—ఎవ్వరేమి? తప్పని ఘోషించుచట్టము లేదా?

రామ—చట్టమున కేమి? నోరా? చేయియా? చట్టము నీకు నాకు. గాని కన్నబిడ్డలను జంపుఘనులకుఁ జట్టమేమి?

గో—కన్నబిడ్డ గాదులే. పెంచుకొన్నది.

రామ—దత్తపుత్త్రికను జంపుటకు ధర్మశాస్త్ర మంగీకరించును గాఁబోలు! ఏమిటో! ఈదినములలో మంచిదేమి? చెడ్డ దేమి? మహాకలి ప్రవేశించినది. గ్రుడ్లు తెఱచుకొని నోరు మూసికొని చూడవలసినదే కాని—

గో—ఆమె చేసిననేర మేదియో?

రామ—చిన్నరాజుగారిప్రక్కలోనికి రానన్నదఁట!

గో—నే నన్యథా వింటినే. చిన్నరాజుగారిని బాకుతో—

రామ—అది వేఱు. అది యొక్క దాసి—క్రొత్తదాసి—

గో—దాని కెంతదుర్బుద్ధి!

రామ—అట్టినూతనపరిచారికను జిన్నరాజుగారి నిద్రావస్థలో నంచుట కంటె నెక్కుడదుర్బుద్ధియా?

గో—అటులైన నిప్పుడు జరుగుస్త్రీవధములు రెండా?

రామ—ఆ! రెండు; పురుషవధములు రెండు.

గో—పురుషులు! మోహనుఁడు, రుద్రదేవవర్మయే కారా?

రామ—ఔను. వెరసినాలుగు. ఇప్పటివఱకు.

గో—ఇప్పటివఱ కనుచున్నా వేమి?

రామ—తీర నక్కడకు వెళ్లినతరువాత రాణిగారిబుద్ధి యెట్లుండునో? ఎవరియాయు వెటు లుండునో?

గో—తెలివితక్కువమాట లాడకు. ఏమియు లేకుండ వారుమాత్రము చంపుదురా?

రామ—ఆసంగతి నే నెఱుఁగనా? ఊరక్రా డుండవలదా? కానినీవు కూడ రావా?

గో—నేను రాలేను.

రామ—ఏల?

గో—నే నట్టిఘోరకృత్యమును జూడఁజాలను.

రామ—నేనుమాత్రము చూడఁగలనా?

గో—అటులైన నీ వేల పోవుచున్నావు?

రామ—మాపిల్లవాఁడు తాను జూచెదనని పోరు పెట్టినాఁడు. ఎవరై నైనఁ దగుసాహాయ్య మిచ్చి నే నింటికిఁ బోదును.
(తెరలో) రామభద్రా! ఇంక రావేమి? రాజుగారు రాణిగారు మొదలగువా రందఱును వెళ్లినారు. చూడు! చూడు! సంస్థానపువైద్యునికొఱకు నిక్కడ వెదుకుకొనుచున్నారు. ఆతఁ డక్కడ నున్నాఁడా?

రామ—ఇక్కడ లేఁడు. నేను రాను. అయ్యా! మిత్రమా! ఆగంగ రావిచెట్టుక్రింద మాపిల్లవాని నుంచితిని. వానిని నీతోఁ దీసికొనివెళ్లి మఱల జాగ్రత్తగ నింటికిఁ దీసికొనివచ్చెదవా?

గో—ఇప్పు డక్కడ వైద్యుం డేల?

రామ—వైద్యుఁడు లేనిచోట చావెట్లు సంభవించును?

గో—ఇప్పు డక్కడ వైద్యుఁడు చేయునది యేమి?

రామ—ఉరిదీయఁబడినవాఁడు చచ్చె నని నిర్ధారణపఱచుటకు.

గో—ఆసంగతి మనము చెప్పలేమా?

రామ—దినకృత్య మగుటచే వైద్యుల కందున మనకంటె పాండిత్య ముండదా?

గో—అయిన నురిదీయఁబడినవాఁడు చావకుండునా?

రామ—ఏమో? గొంతుక కురిపోసి వ్రేలాడఁగట్టుటయే కాదు. చచ్చు వఱకు వ్రేలాడఁగట్టవలయు నని క్రొత్త చట్టము.

(తెరలో వాద్యములధ్వని)

గో—అదేమి శుభకార్యములందువలె మంగళధ్వను లగుచున్నవి?

రామ—నలుగురితోఁ చావంతకంటె భిన్నమా?

(తెరలో) నాయనా! ఆరంభ మైనది. వాయించుచున్నారు. ఆశాస్త్రులుగారు నన్నుఁ దీసికొనివెళ్లలేదు. నీవురా! త్వరగా రా!

రామ—అబ్బ! ఈపిల్లవానిమూలమున నాకుఁగూడఁ జూడక తప్పనిదైనది.

గో—నీమూలమున నాకుఁగూడ నట్లే యైనట్లున్నది.

రామ—అటులైన రండు. పోవుదము.

(ఇద్దఱునునిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

[ప్రవేశము—ఉరికంబములతావు.]

(ప్రవేశము. చంద్రిక, కోకిల, విజయసారథి, జగన్నాథుఁడు, ఉరదండములతో బుద్ధిమతి, మోహనుఁడు, వసంతుఁడు, రుద్రదేవవర్మ, సేవకుఁడు.)

విజ—(అపవారించి) జగన్నాథా! సేనాధిపతి యుండుటచేతను—ఎవరు?

జగ—(అప) సేనాధిపతి.

విజ—(అప) ఏట్టి సేనాధిపతియా? సార్వభౌముని రాష్ట్రమవలీల నపహరించి, యాతని గ్రహించి—ఏది!

జగ—(అప) ఆతని గ్రహించి.

విజ—(అప) జగదేకవిఖ్యాతి నొందిన సేనాధిపతి—అట్టి సేనాధిపతి యుండుటచేతను, ప్రాణాపహరణోద్యోగ మిచ్చట జరుగుటచేతను—

జగ—(అప) ఆర్యా! అటు లనుచున్నారు. ఉరిదీయునది మీకేనా?

విజ—(అప) చీ!

జగ—(అప) క్షమియింపుము. తీయఁబడువారు మీకేనా?

విజ—(అప) చీ! చీ! ప్రాణాపహరణోద్యోగ మిచ్చటజరుగుటచేతను, జనసంకులమై యుండుటచేతను, వాద్యఘోషసమన్వితమై యుండుటచేత, నీస్థలము యుద్ధరంగమువలెఁ బ్రకాశించుచున్నదియు మా?

కో—సేవకా!

(నేపథ్యమున) అయ్యా!

కో—వాద్యము లిఁక వాయింపవల దని చెప్పుము.

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

విజ—(అప) జగన్నాథా! నే నీనడుమ నెక్కుడుతప్పుం జేసితిని. అంపవలెనం గొంచెము—భయము లేదులే—నాకిప్పు డదృష్టదినములు—కుడికన్ను గాలిలోనిజెండాగుడ్డవలె నదరుచున్నది.

జగ—(అప) అట్లైత ప్పెదియో నేనడుగవచ్చునా?

విజ—(అప) ఈగొడవ తీరినతరువాతం జెప్పెదను.

కో—(తనలో) హా! తండ్రీ! నిన్నెట్టియవస్థలో నేం జూడవలసివచ్చెను?

ఆ. వె. ముగ్గుబుట్టయైన ♦ ముంగురు ల్ముడుతలు
బడినఫాలఫలకము ♦ వడక వినయు
వార్ధకముల నహుము ♦ వంగఁ, జేతులు బాధ
ములను దండ మిడఁగ ♦ నహుగా తండ్రి!.

ఈనిర్భాగ్యురాలు నీకడుపునఁ బుట్టుటవలన నీ కింతయవమానము తటస్థించెను! (ప్రకాశముగ) అమ్మా!

(తనలో) గీ. కనక పెంచక, యుండిన ♦ కాంత నమ్మ
యుండు, వినయసంభ్రమముల ♦ నాదరింతుఁ;
గహుప్రకటవాటిఁ గని ముద్దు ♦ గాఁగఁ బెంచు
నిన్నుఁ దండ్రి యనుచుఁబిల్వ ♦ నేరఁ గట్టు!

చం—నాయనా! ఏల?

కో—వీరిలో నెవ్వరిని ముందురి ఢీయు మని మీయభిప్రాయము?

చం—ఇదిగో! దీనిని. (బుద్ధిమతివంకఁ జూపును)

బు—అమ్మా! నమస్కారము.

చం—అమ్మా! చెప్పినమాట విను. మఱియొక్కసారి చెప్పెదను. ఇదియే కడపటిసారి. మూర్ఖపుఁబట్టు పట్టకు. అమ్మా! మహారాజును జేసికొనుము. నీకొఱకే నే నిచ్చటకు వచ్చితిని. లేనియెడల నంతిపురిని విడిచి రావలసినది కాదు. అమ్మా!

బు——ఇఁక నేమియుఁ జెప్పకుము. నన్ను క్షమింపుము. అడుగో! మో హనుఁడు. ఆతని కిచ్చి నన్నుఁ బెండ్లిసేయుము. లేదేని నీయిష్ట ము. నాకర్మము.

చం——(ఉస్సురనుచు) హారి! హారీ! ఎంతకర్మము తటస్థించెను. కన్నక డు పావిధముగఁ గాసలపా లైనది. తెచ్చుకొన్న దీవిధముగఁ దెల్లవారినది.

వసం——(తనలో) అమ్మా! కొంతనిశ్చయమే!

గీ. నీదుకాను పడవిపాలు ♦ నిజము మునుపు
కారపాలయ్యె దాసిలం ♦ గాలపాలు
నయ్యె మరణశిక్షకుఁబాలు ♦ నయ్యె, నిపుడు
తల్లికాదన్న సుతుని కిం ♦ తకును గలదె?.

కో——అమ్మా! మీయభిప్రాయ మేమి?

చం——ఈబుద్ధిమతి కిప్పటికైన బుద్ధి మాఱునేమో చూచుటకే నే నిట కు వచ్చితిని. ఇఁకఁ గార్యము లేదు. నీయిష్టానుసార మాచ రింపుము.

కో——నాయిష్టము వచ్చినట్లు చేయవచ్చునుగద!

చం——ఎంతమాత్ర మభ్యంతరము లేదు.

కో——సరే! సేనాధిపతీ! నీవు వద్ద నుండుము. (సేవకునితో) నీ వీమె ను బల్లపై కెక్కించి కంఠమున కురిఁ బోయుము.

సేవ——చిత్తము.

బు——రాజేంద్రా! నమస్కారము. మిమ్ములను బరిణయమాడ లేదని మీకుఁ గోపము వలదు. నామనవి యొకటి యాలింపవలయును.

కో——సరే! చెప్పుము.

విజ——ఈయురి తప్పింపుమనుకోరికతప్ప మఱే యేకోరికనైనఁ గోరవల యును.

బు——నాకంఠమున కురిపోయు మని యాసేవకునకు మీ రాజ్ఞాపించితిరి.

కో——అయిన నేమి?

బు——మహాప్రభూ! వలదు. నే నీమహానుభావుని వలచితిని. నాకతఁడు మంగళసూత్రము కట్టఁదగినవాఁడు. ఆలోపము నాకు లేకుండున ట్లాకంఠసూత్రము నీతనిచే నామెడను గట్టింపుఁడు. ఆమహాపురుషుని కిల్లాలనై ప్రాణములు విడుతును.

మో——(తనలో) అహా! నాయం దెంతయనురాగముగలదానిని విసర్జించి యనురాగవిహీనయగుదానికై యాసపడి చెడిపోయితిని. (ప్రకాశముగ) మహారాజా! ఈమెను బ్రభమమున నురిఁదీయుట నాయభిమతము కాదు.

కో——నోరు మూసికొనుము. అంగీకరించుట కంగీకరింపకపోవుటకు నీ వెవఁడవు? నీయిష్టత ననుసరించి మేము నడువవలయునా? ఒడలు తెలిసికొని మాట లాడుము.

విజ——మోహనా! జాగ్రత్త! నోరు కాపాడుకొనుము. (అపవారించి) జగన్నాథా! చిన్నరాజు నీమతుపాకిమందువలె మంచికారము గలవాఁడుసుమా!

మో——మహాప్రభూ! నాతప్పు మన్నింపవలయును. నన్ను క్షమింపఁ బ్రార్థింతును. ఒక్కమనవి.

కో——చెప్పవలసిన దేదో శీఘ్రముగఁ జెప్పుము.

విజ——ఔను. నీవంటివాండ్రు ముగ్గురింకఁ జావవలసి యున్నారు.

మో——రాజేంద్రా! ఈకాంతామణిని నే ననేకసంవత్సరములనుండియు వలచియుంటిని.

కో——అసత్య మాడకుము. జిహ్వఁ గోయింతును.

విజ——అనేకవిరోధి శిరోధి విదారణాతిదారుణమగుకృపాణము. ఇదిగో! నాయొద్ద నున్నది!

జగ—(అప) జిహ్వఁ గోయుట తమవంటిశూరునికి ధర్మముకాదు.

మో—మహారాజా! ఈకాంతను నేను వలచినమాట సత్యమే.

కో—వలచినదాని నేల విసర్జించితివి?

మో—ప్రారబ్ధకర్మమువలన.

కో—ఛీ! తుచ్ఛుఁడా! ఒడలు పొగరెక్కుటవలన—కనులు మీఁదికి వచ్చుటవలన—నిన్నింతగాఢముగ వలచినకాంతను వదలుట కేమికారణమో వెంటనే చెప్పవలయును.

విజ—మహారాజుగారి యాజ్ఞ నైనను దూరకుందువేమి? శీఘ్రముగఁ జెప్పుము.

బు—రాజేంద్రా! నాకాంతునిపైఁ గోప ముడిగి క్షమింపుఁడు. నన్నాతఁడు విసర్జించుట నాదురదృష్టముననే కాని యాతనిలోపమునఁ గాదు.

మో—కాంతామణీ! సరి కాదు. దురదృష్టము మనదిద్దఱిది. లోపము మాత్రము నాదొకనిది. (తనలో) బుద్ధిమతియొకటను రుద్రదేవవర్మయొకటను గారణమునుగూర్చి చెప్పుటకు లజ్జపడుచుంటిని. అయినను దప్పదు.

(ప్రకాశముగ) గీ. కోకిలాలాపకీకాంగక ♦ శ్రీకినెపుడుఁ
బరమమయ్యె బుద్ధిమతిసు ♦ దరత యడఁగెఁ
ప్రబలవైద్యుతశక్తిపై ♦ భాసమాన
దీపికకు ముందు కాఁగడ ♦ దీప్తివోలె.

కో—(తనలో) ఛీ! దుర్మార్గుఁడా!

గీ. కామిచేఁ బైమెఱుఁగులకుఁ ♦ గాంత స్తుతిని
బొందుకంటె విరాగిచే ♦ నింద నొంద
ఘనము; వాఙ్మహాడంబర ♦ కలితకవిత
కసరసమతికంటె గుణిని ♦ రసనమేలు.

వసం—(తనలో) ఛీ! మోహాంధుఁడా!

గీ. కనులు గానవా? యొడలుపో ♦ గరె? మనసు చ
లించెనా? త్రాగినావొ; ప్రే ♦ లెద వదేర?
నగరుటతివ మఱి, మదాత్మ ♦ నగయగుమగు
వ సభఁబొరలెత్తినుతియింతు ♦ వా? దురాత్మ!

రుద్ర—హా! కోకిలా! నాతల్లీ! నీచక్కఁదనము నీయిడుములకే కారణ మయ్యెనా?

కో—(తనలో) అంతే! ఆపదలకే కాని యప్రతిష్ఠల కెన్నఁడునుగాదు.

మో—మహాప్రభూ!

గీ. తన్వి యామె నాపాపనే ♦ త్రములఁ బడఁగ
దీని విడిచి దానిని జేరఁ ♦ దీవ్రపడితి
నప్సరస ముందు తెయితక్క ♦ లాడ నకు
మాలవిడి పైఁటఁ గొనుముని ♦ మాత్రునట్లు.

రుద్ర—(తనలో) హారిహారి!

వసం—(తనలో) ఆ. వె. నెలఁతనీదు సొమ్మె! ♦ నీతాతసొమ్మె! యే
మేమిః! చూచుతోడ ♦ నే వలచితె?
కనులు పొడుచుకొనినఁ ♦ గడు మంచిదాకదా
వడఁతు లెవరు కనులఁ ♦ బడక యుండ్రు.

కో—ఓరీపాపీ! అధమా! కోకిలను జూచుటతోడనే బుద్ధిమతిని వదలితివా? ఓరి చండాలుఁడా! నీయనురాగస్థైర్య మింత యేనఁటరా?

చీ! చీ! భార్యాపరిత్యాగమును జేసిననీమొగమును జూడరాదు.

బు—రాజేంద్రా! ఆయననేర మేమియు లేదు. క్షమింపుము.

కో—తరువాత వసంతుని ప్రక్కలో బుద్ధిమతిని సింగారించితివా?

మో—అయ్యా! మీ కెట్లు తెలిసెను?

బు—నాథా! నేను గొన్ని యంశములఁ జెప్పితిని.

మో—మహారాజా! నాకుఁ జెప్పుటకు సిగ్గగుచున్నది. ఒకమోసమున వసంతునికి బుద్ధిమతికి నంటించి నేనును గోకిల పోయితిమి.

కో—ఆమోస మేదియో స్పష్టముగఁ జెప్పినఁగాని మా కెట్లు తెలియును?

మో—కోకిలావసంతుల రహస్యప్రయాణమునుగూర్చియు, సంకేతస్థలాదులఁగూర్చియు నదివఱకే నే నెఱింగియుంటచే, బుద్ధిమతి నచ్చటికడిమిచెట్టుతొట్టిలో డాఁచి యాచెట్టుక్రింద కోకిలకై వేచి యుంటిని. అనురాగాందోళనమునఁ గోకిలయేర్పఱచుకొనినవేళ కంటె ముందే వచ్చు నని గ్రహించి చెట్టుక్రింద నిరీక్షించి యుండి కోకిలను దూరముగఁ జూడఁగనే “బుద్ధిమతీ! ఒకగంట వఱకు నీ వీతొట్టిలో నుండి పైకి రాకుము; తరువాత వచ్చి యీత్రాటినిచ్చేసు గదుపుము; ఈమేడప్రక్క నేను కొంతసొమ్ము దాఁచుకొంటిని; ఆసొమ్ముతో నిన్నుఁ గలిసికొందును; మాటలాడకుండ నాతో రావలయును.” అనునీమాటలు బుద్ధిమతిచెవిని వైచి తటాలునఁ గోకిల కెదురుగఁ బోయి మఱలించి తీసికొని పోయితిని.

కో—ఓరీ! అధమాధముఁడా! ఇంతమోసముచేఁ గోకిలను గ్రహించి వసంతునికిని బుద్ధిమతికిని లంకె వేసితివా?

మో—అగునని చెప్పుటకు సిగ్గగుచున్నది.

కో—ఓరీ భ్రష్టుఁడా! నీకు సిగ్గేల? బిడియ మేల?

ఆ. వె. ప్రక్కలోనిసతిని ♦ వదలివేసినవాఁడె
సిగ్గులేనతఁడుగఁ ♦ జెప్పఁబడఁగ
దాని మఱియొకనికిఁ ♦ దార్చినచండాలుఁ
డేమి లేనివాఁడొ ♦ యెఱుఁగవశమె?

చెలియలిని విటునకుఁదార్చినవేశ్యాపుత్త్రుఁడు నీకంటె సహస్ర

గుణాధికగుణసంపన్నుఁడు. నిన్నుఁ జిత్రవధము సేయవలసినది రా! ఏమి? వసంతునిప్రక్కలో బుద్ధిమతిని గూర్చితివా?

వసం—(తనలో) కూర్చినదానియోగ మేమున్నది?

గీ. మతిచెడనువానిమెడలోన ♦ మల్లెదండ
వలెను, సతిఁబాసి యేడ్చెడు ♦ వానిముందు
గానసేవవలెను; నాదు ♦ కాంతవిడిచి
యేడ్చునాకు నీసకియ న ♦ ర్పించె నతఁడు.

ఎదుట బుద్ధిమతి యున్నది. దాని నడిగి నానిర్దోషతయు దాని నిర్దోషతయుఁ దెలిసికొనరాదా?

కో—ఏమిరా! బుద్ధిమతీ! నీవు వసంతుఁ డేమైన ద్రోహ మొనర్చినాఁడా? ఓరీ మోహాసురుఁడా! నీవు మనుజుఁడ వైన నీచింత నీకుండఁ దగినది. ఏమి బుద్ధిమతీ!

బు—హరిహరీ! ఎంతమాట! వసంతుఁడు మహాసుగుణసంపన్నుఁడు. అతనికిఁ గోకిలానామసంస్మరణముతప్ప వేఱుచింతయే లేదు.

వసం—(తనలో) సెబాస్! బుద్ధిమతీ! యథార్థకథనము నీపాటి ప్రత్యక్షముగను వచ్చి చెప్పుచున్నది.

చం—బుద్ధిమతీ! నీవు వసంతు నెచ్చటఁ జూచితివి?

బు—అమ్మా! నే నిక్కడకు రాకమునుపు వనములోఁ జూచితిని.

చం—అతఁడు వసంతుఁ డని నీ వెట్లెఱుఁగుదువు?

బు—అతఁడే చెప్పినాఁడు.

చం—ఆమాట నమ్మఁగూడదు.

వసం—(తనలో) ఆ. వె. బ్రదికియుండునాతఁ ♦ డెదుటికి నేతెంచి
నేను జావలేదు ♦ నిక్క మనుచుఁ
బలుకుచున్న నైనఁ ♦ బాపభూయిష్ఠకా
లమ్మునవలన వాని ♦ నమ్మ రెవరు.

కో—వసంతుఁడు కాని కాక పోనీ! బుద్ధిమతీ! అతఁడు నీతోనింకేమనెను?

బు—ఈమోహానునివలనఁ గోకిల కేమైన నుపద్రవము గల్గునా యని నన్నడిగెను. అట్టి దెన్నఁడును జరుగ దని నే నంటిని.

కో—ఈమోహానుఁ డట్టి దుర్మార్గుఁ డని వసంతుఁ డెఱుఁగునా?

బు—ఎఱుఁగఁడు కాని, యేమో కొంతసందేహించినాఁడు.

కో—వసంతుఁడు కోకిల నేల సందేహింపవలయును? ఆభిజాత్యసంపన్నత గలిగి యధికగుణాన్వితుఁ డైనయీవృద్ధమహారాజపుత్త్రిక కదా కోకిల యనునది.

రుద్ర—రాజేంద్రా! ఔను. కోకిల నాకూఁతురు. నా కొక్కతెయేకూఁతురు. అయ్యో! అయ్యో! నాకోకిలను నాకుఁ గనఁబఱచి పుణ్యమును గట్టుకొనరా? ఎక్కడ నున్నదో వెదకింపరా? హా! కోకిలా! (ఏడ్చును.)

కో—(తనలో) హా! తండ్రీ! నీక్షోభము నేనెంత యస్వతంత్రనై చూడవలసివచ్చెను?

ఆ. వె. ఎదుట నున్నదాని ♦ వెదకింపవలయునె?
కనఁబడియెడుదానిఁ ♦ గనఁబఱుపఁగ
వలయునయ్య? చావుఁ ♦ బడయనికూఁతుకై
యేల యేడ్వవలయు ♦ నీవు తండ్రి?

గీ. మాయ యనుతెర యడ్డుండ ♦ మాత, తండ్రి
కూఁతు రనుభ్రమము గలిగె; ♦ నాతెరపయి
మగతనపుఁదెర యొండు భ్ర ♦ మమును జింత
యయ్యెఁ; గూఁతురు రాజుగా ♦ నయ్యె నీకు.

(ప్రకాశముగ) సేనానీ! ఆరాజు నాశ్వాసింపు మనుము.

విజ—చిత్రము. ఏమయ్యా! అనవసర రోదనమున నల్లరిచేసి సభాకార్యముల కేల విఘ్న మొనర్తువు? ఊరకుండుము.

కో—విజయసారథీ! నీ వేమి గౌరవ మెఱుఁగవా? మాట లాడు నైఖరి యెఱుఁగవా! మూఢుఁడవా! అవృద్ధరాజేంద్రుని నట్లు గద్దించెద వేల? కనినయొక్క బిడ్డ కానఁబడక పోవ నేడువనివా రుందురా

వసం—(తనలో) మాయమ్మ యున్నదికాదా?

విజ—మహాప్రభూ! క్షమింపవలయును. (అప) జగన్నాథా! ఈచిన్న రాజు పట్టాభిషిక్తుఁ డగుతరువాత మనమానప్రాణములు దక్కవు సుమా?

జగ—(అప) కాదా? మనప్రయోజకతలు విద్యావిహీను లగువిభుల యొద్దను వితంతువులయొద్దనే కదా?

కో—నే నడిగినప్రశ్నమున కుత్తరము చెప్పక యూరకుంటి వేమి? బుద్ధిమతీ! గుణసంపన్న కాక తప్పని కోకిలను వసంతుఁ డేలసందేహింపవలయును?

బు—అత్యనురాగ మున్నచోట నట్టిభయము సహజమే కదా!

వసం—(తనలో)

గీ. ప్రాణపదమగువస్తువు ♦ పాడుపడు న
టంచు భయ మెల్లపుడు చిత్త ♦ మాక్రమించు
నతులితాచారనిష్ఠుఁడౌ ♦ నతఁడు మైల
యెపుడు పడునొ యనుభీతి ♦ నెగిలెడుఁడెడే?.

కో—మోహనుఁడా! నీవు కోకిలను వనమునకుఁ దీసికొనిపోయితివా?

మో—చిత్తము.

కో—పోయి యచట బలాత్కరింప లేదుకదా!

వసం—(తనలో) ఈయొక్కమాటతో వసంతునిబ్రదుకో చావో, తేలనై యున్నది.

గీ. తనుజఁ బాసి ప్రాణాపాయ ♦ దశను గాంచి;
రాజవైద్యుఁడు మృతజీవ ♦ రసము నిచ్చె;

వైద్యహస్తవిశేషాన ♦ బ్రతుకఁ గలను!
వాచేఁకు నదృష్టమునఁ ♦ జావుఁ బడయవలెను!.

ఇఁకను మాట లాడకున్నాఁడు.

కో—సందేహించుచుంటివేమి? బలాత్కరించితివా?

మో—(చెవులు మూసికొని) పాపము శాంతించునుగాక! పాపముశాం తించుగాక!

కో—ఏమి అటు లనుచున్నావు?

మో—ఆమె మహాపతివ్రత! నేను పరమదుర్మార్గుఁడను.

వసం—(తనలో) సెబాస్! యథార్థవాక్యములు రెండు పలికితివి.

గీ. అత్యసత్యవాదియు దిన ♦ మందు నొక్క
యొక్కపుడు సత్య మాడక ♦ యుండఁ డహహా!
తిరుగనిగడియారపు ♦ దివసమునకు
సరిగ వేళఁ జూపును రెండు ♦ పరులు గాదె?

మో—ఆమె నాకుఁ దల్లివంటిది. ఇఁక నాకు బుద్ధి వచ్చినది. అంధ కారమునకు దీప మెట్లో కామాంధకారమునకుఁ గారానివాస మట్టిది. తల్లియగుకోకిలాదేవి యెన్నటికైన నాకనులఁ బడుట తటస్థించినయెడల రక్షింపుమని నే నామెకెట్లు సాష్టాంగ మొన ర్తును. (సాష్టాంగపడును.)

కో—నీవు నాకు నమస్కరించెద వేల?

మో—కోకిలాకాంతను బలిమిచేఁ బట్టితి నని నా కీకారాగృహనివాస ము, తరువాత నిప్పటిమరణశిక్షయు, విధింపఁబడినవి. నేను ద్రో హిని కానని మనవి చేసికొంటిని. నన్ను క్షమించి రక్షింపుఁడు.

కో—బలాత్కార మెట్లు శిక్షార్హమో తత్ప్రయత్నముకూడ నట్టులే! నీవు చావక తప్పదు.

మో—తప్పదా? చిత్తము. బుద్ధిమతీ! (మోఁకరించి)

ఆ. వె. ఇంత సుఖముఁ జెందు ♦ నింతిని నిస్సట్టి
యడవి కీడ్చి యిడుము ♦ లందఁ జేసి
యురిని గూడఁ బొంద ♦ నుండఁ జేసినఖలుఁ
డితఁడుగా! వీనిశిరము ♦ నెగసి తన్ను.

కో—ఓరి దుర్మార్గుఁడా! నీ వొనఁగినయాపదలు బుద్ధిమతికే యననేల? వసంతునికో? కోకిలకో? వారిమూలముగ నీవృద్ధమహారాజునకో? ఈవిచిత్రనాటకమునకు నీవేబీజమవు; ఈయద్భుతభారతమునకు దుష్టశకునివి నీవే! నిన్నెగసి తన్నవలయునా! నీమాంసము ఖండఖండములుగఁ గోసి కాకుల కెగమీటవలయునా?
(తనలో)

ఆ. వె. ఇట్టిచోటనైన ♦ నీరీతి గానైనఁ
గాంత మగనితోడఁ ♦ గలిసె నహహా!
యిట్టిభాగ్యమైన ♦ నే నొందలే నైతిఁ
గట్ట! పూర్వరచిత ♦ కర్మకలన.

బు—బాలప్రభూ! ఆతఁడు యౌవనప్రాదుర్భావమున నేమైన నేరములు చేసియుండినయెడల మీ రాతనిని క్షమియింపఁదగును. ప్రభువులకు శిక్షార్హుని క్షమించుటకంటె నుదారత వేఱొకటి లేదు. (సాష్టాంగపడును.)

కో—బుద్ధిమతీ! లెమ్ము! నీవంతదైన్యముగఁ బ్రార్థించుచుంటివి కాన మేము మీయిద్దఱిప్రాణములలో నొక్కప్రాణమును మాత్రమే రక్షింతుము. నిన్ను రక్షింపు మంటివా? నీకు బానిసయగుటకైనఁ దగనినీభర్తను రక్షింపు మంటివా?

మో—(తనలో) హా! బుద్ధిమతి యేమనునో?

బు—మహారాజా! నాభర్తనే రక్షింపవలయును.

కో—హాహాహా!

చం—ఓసీ! నిర్భాగ్యురాలా! నీవు చచ్చినతరువాతనైన లోకమున కాభరణమగను దాస్యమునకు బీజనాశనము లేకుండుటకు నీ దుర్మార్గుఁ డుండవలయును గాఁబోలు!

కో—నీభర్త నేల కాపాడవలయును?

బు—నాప్రాణము నాభర్తలో నున్నది. ఆతనిజంపినయెడల నొకప్రాణముతో మఱియొకప్రాణము పోవును. నన్నుఁజంపినయెడల నేను నాభర్తలో జీవించియే యుందును. కావుననే నట్లు కోరితిని.

కో—ఆహా బుద్ధిమతీ! నీవు సార్థకనామ వైతివి!

గీ. శక్తివంతుని ధనవంతు ♦ సరసతముని,
రాగయుతు, వ్యభిచారదూ ♦ రస్థుఁ, గాంతు
నింతి ముక్కుచు, మూల్గి, ప్రే ♦ మించు నట్టి
పాపకాలవైచిత్ర్యంబు ♦ ప్రాప్తమయ్యె.

గీ. కాని, నీరసు నిర్భాగ్యుఁ ♦ గాపురుషుని,
రాగహీనునిఁ, బరసతీ ♦ రాగయుతునిఁ,
బతిని, రక్షింపఁదలఁచి నీ ♦ ప్రాణములను
విడువ నుంటివి; నినుఁబోలు ♦ వెలఁది యేది?

బు—మహారాజా! మీస్తుతి కర్హురాలను గాను. ఇదివఱకే నావలన మీకుఁ జాలశ్రమము గలిగినది. నన్నింక నురిదీయింప సెలవిండు. నాభర్త నన్నుఁ బట్టుకొని యాబల్లపైకిఁ దీసికొని వెళ్లును. ఆతనిసన్నిధానమున నాతనిచేతఁ జేవైచి ప్రాణములు విడుచుటకంటె నాకు మహాభాగ్య మక్కఱలేదు. అమ్మా! నమస్కారము! ఆర్యులారా! మీకు నమస్కరించుచున్నాను. నాథా! నన్నుఁ బైకిఁ దీసికొనిపొమ్ము.

మో—బుద్ధిమతీ! నీకటాక్షమున నే బ్రదికితిని. నీ కనేకవందనములాచరించుచున్నాఁడను. నీవుమాత్ర మేల మరణింపవలయును? బ్ర

దికిట్టుండుటకు సాధన మేమైన నుండఁ జచ్చునంతటిజ్ఞానహీనుఁ డుందునా? నీవు చావవలదు. నీ వీమహారాజును వివాహము చేసికొందు ననుము. ని న్నాతఁడు వెంటనే రక్షించును. ఆరీతి గ బ్రదికి యుండక వృథగఁ జావనేల?

కో—ప్రక్కలోనిభార్యను హైవాని కప్పఁజెప్పు నీపాడుబుద్ధి పోనిచ్చు కొంటివికావు.

చం—మోహనుఁడా! నీవు బుద్ధిమతికి బ్రదుకుదెరువగునుపదేశమును మావలెనే చేసితివి. అది కోసిననరే! చెప్పినట్లు వినదు.

కో—బుద్ధిమతీ! నీభర్త చెప్పినయుపాయమునకు నీ వేమైనఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పవలసియున్న దేమో చెప్పుము.

బు—అమ్మా! నేనుఁ బ్రత్యుత్తరములదానను గాను; మాటలదానను గాను; నన్నుఁ బరలోకమున కంపుఁడు.

కో—పరమపాతివ్రత్యశిఖామణివైనపతిప్రాణములు స్వప్రాణదానప్రయత్నమున రక్షించినమహాపతివ్రతాశిరోమణివైననీ వింకఁ గొంత కాలము లోకసంగ్రహార్థమై జీవించి యుండవలయును. నిన్నుఁ జూచి నమస్కరించువారికిఁ బాపవిమోచన మగునుగావున నమస్కరించుచున్నాను.

(సాష్టాంగపడును)

బు—(తిరిగినమస్కరించి) మహాప్రభూ! అనుగ్రహింపఁబడితిని.

కో—గీ. బహుళజీవభూయిష్ఠప్ర ♦ పంచమందు
సచ్చిదానందమయసుప్ర ♦ శస్తమైన
యట్టిబ్రహ్మముతరువాత ♦ నధికపూజ్య
భవ్యమగువస్తు వొకపతి ♦ వ్రతయె కాదె?.

సేనాపతీ! ఈదొంగను, విశ్వాసఘాతుకను, రాజద్రోహిణిని, రమణీరూపరాక్షసిని, హైఁటకొంగున బాపును ముడుచుకొని భా

నిసతనమునకై వచ్చినపాపి నిటు తీసికొనివచ్చి నాయెదుట దూ
రముగఁ బెట్టుము.

సేనా—(తనలో) అయ్యయ్యో! ఇఁక నాకొంపగూడ నేమిమునుఁగు
నో కదా! (ప్రకాశముగ) వాహినీ! రమ్మా! ఇటురమ్మా. మ
హారాజుగారి యొద్ద—కాదు—యెదుట—దూరముగ—నంత
దూరముగఁ బనికిరాదు—కొంచెము దగ్గఱగ—నిలువఁబడుము.
మహాప్రభూ! వాహినిని దమయెదుట నిలువఁ బెట్టితిని.

కో—అమ్మా! ఇఁక దీనిని విచారింపనా?

చం—న న్నడుగవలసినపని లేదు. నీయిష్ట మెటులో యటులాచరింపుము.

కో—రాజవధమును సంకల్పించుకొనిన నీ వెవ తెవ్వ?

వసం—(తనలో) ఎవ తెవ్వ కాదు. ఎవఁడవని యడుగుము. హా! కోకిలా!

గీ. ఎటులొ కారయం దుండ న ♦ న్నీడ్చి పైకి
నడవిపా ల్సేసి త్యజియించి ♦ యాఁడుబాని
ననుగఁ జేసి రాజవధము ♦ సలుపఁ జేసి
యురిఁ దగిలిచి గుట్టునుగూడఁ ♦ జెఱుపఁ దలఁతె?.

కో—ఏమి మాటలాడక యున్నావు.

వసం—ఏమి చెప్పవలసి యున్నది?

కో—ఏమీ యీమాటవు? ఛీ! తుచ్ఛురాలా! రాజవధ మేల సంకల్పిం
చుకొంటివి?

వసం—రా జెవరు?

కో—నీకుఁ గన్నులు లేవా? మతి లేదా? అటు లడిగెద వేమి?

వసం—కన్ను లున్నవి. మతి యున్నది. కావుననే యడిగితిని. రా జెవరు?

కో—నేనే.

వసం—అసత్య మేల యాడెదరు?

కో—అసత్య మేమున్నది?

వసం—ఈరాజ్యము నీ కేతీరునఁ గలిగెను. నీవు మాదేశపురాజునకుఁ బుత్త్రిక వగుదువా? ఆమె నిన్నుఁ గనెనా?

కో—కన్నవాఁడేకాని దత్తుఁడు రాజ్య మేలఁగూడదా?

వసం—నీ వామెకుఁగాని యామెభర్తకుఁగాని దత్తస్వీకృతుఁడవా?

కో—ఛీఛీ! అనవసరవాక్యములఁ గట్టిపెట్టుకొనుము. నీవు రాజవధ మేల సంకల్పించుకొంటివి? సేనాపతీ! సర్వమును సిద్ధపఱచి యుంచుము. దీనిని ముందుగ నుఱితీయవలయును.

వసం—నేను నీవధ మేల తలఁచితినా? నిన్ను రాజ్యమునుండి తొలఁగించుటకు—

కో—తొలఁగించి—

వసం—నేను రాజ్య మేలుటకు—

కో—హాహా! నవ్వు వచ్చుచున్నది. బానిసకు రాజ్య మేల?

వసం—పైవానికంటె మంచిదికాదా?

కో—(తనలో) హాహా! ఇది యేమి? ఇది యేమి? నానాథుఁడే!

విజ—ఈమహారాజు వృద్ధరాజున కభిమానపుత్త్రుఁడు.

వసం—ఔరసుఁ డుండ నభిమానపుత్త్రుఁ డేల యేలవలయును?

కో—(తనలో) హా! హృదయమా! శాంతించుము.

చం—ఓసీ! మతిమాలినదానా! ఔరసపుత్త్రుఁ డెవ్వఁడే?

వసం—నేనే!

చం—ఎవరికి? ఎవరికి?

వసం—నీకు—నీభర్తకు—

[illegible]—నా కౌరసుఁడు వసంతుఁడు.

[illegible]—అంతమాత్ర మెఱుఁగుదువుకదా! ఆనిర్భాగ్యుఁడైన వసంతుఁడుపోఁడే.

[illegible]—(తనలో) అదృష్టహీన నగునామూలమునఁ బ్రాణనాథా! నీ కెన్నియాపదలు తటస్థములైనవి.

అ. వె. నిన్ను మొదటఁ జూడ ♦ నే నెచ్చటను యిట్టి
ప్రతిమఁ గాంచితి నని ♦ భ్రమము పడితి;
మును జదివినపాత ♦ మును నెచ్చటో విని
నట్టు లున్న దనెడు ♦ నజ్ఞవలెను.

చం—సేనాపతీ! చూచితివా? చెప్పలేదా? పట్టుకో! కొట్టు! చంపు! నరుకు! రాజ్యమును హరించుటకు వసంతుఁడనుపేరుపెట్టుకొని దాసి వేషము వేసికొని బాకు నొడిలో దాఁచుకొని వచ్చి రాజకుమారునిజంపఁ దలఁచితివా? రాజ్య మెక్కఁ దలఁచితివా? మహారాజు చచ్చినతోడనే రాజ్య ముల్లోలకల్లోలమైన దనుకొంటి వేమి? జాగ్రత్త! డొక్క చీల్పించెదను. సేనాపతీ! పట్టుకొనుము. ఎక్కించు! ఉరికంబములమీఁది కెక్కించు!

కో—సేనాధిపతీ! పట్టుకొనకుము. అరదండములతో భటమధ్యమున నున్నవాఁ డెచ్చటికిఁ బోవును? అమ్మా! ఆతఁడు వసంతుఁడే యగునెడల మనకంతెకంటె సంతోష మేమియూ లేదుకద! కాక మఱి యెవ్వఁడో ద్రోహియుఁ జోరుఁ డైనయెడల నాతఁడు నాకుఁ జేయదలఁచినయపకృతి యేదియో చేయనే చేసినాఁడు కదా! బద్ధుఁడై కొలఁదికాలములోఁ గడతేరనున్నవాఁడు మన కేమియాపదను గలుగఁ జేయఁగలఁడు? ఏమియు భయము లేదు. ఈతని పూర్వాపరసందర్భము లన్నియుఁ గనిపెట్టుదము.

చం—ఇంక నేమి కనిపెట్టవలయును? ఒక్కమాఱుగ వసంతుఁడనే యనుచున్నాఁడు.

కో—(తనలో) వసంతుఁడు కాఁడా! హా! ప్రాణనాథా!

ఆ. వె. ఎట్టిజీర లుండి ♦ యింతలోనే త్రేముల్
కాంతిఁ దప్పె; నింకె; ♦ గళ మొకింత

సన్నవడియె; నున్న ♦ నున్ననౌ చెక్కులు
చప్పఁబడుచు క్రమిదమ ♦ దప్పె నకట!.

ఆ. వె. పోల్గు పిట్టపొట్టఁ ♦ బోలికముం జేయు
తరుణమాంసలతను ♦ దక్క నరము
లకట! పొటకరించె; ♦ నవిగొ భాగ్యము ప్రోవ
జనునిలోపచయము ♦ చందమునను.

వసం—అమ్మా!

ఆ, వె. అమ్మగానిదాని ♦ నైన నమ్మాయని
యనెడువాని నింతి ♦ యాదరించు
నన్నుఁ గన్ననిన్ను ♦ "నాతల్లి,,యని పిల్వ
నెగచి నణుకమనెద ♦ వేల? యమ్మ!.

ఆ. వె. కొడుకుమృతికి నడ్డు ♦ పడవలసినతల్లి
తనయుఁ జంపఁబూన ♦ దారి గలదె?
పది గుండెఁబట్టు ♦ నిట్టి నీ రది దింపు
నీరు గుండెఁ బట్ట ♦ దారి యేది?.

కో—నీవు వసంతుఁడవే యైయుండినయెడల బహిరంగముగ వచ్చి "నేను నీకొడుకను; ఈరాజ్యము నాది; ఈక్రొత్తరాజును వెడలఁగొట్టి నారాజ్యమును నే దీసికొందును.,, అని మాయమ్మతో స్పష్టముగ ముఖాముఖిని జెప్ప లేక పోయితివా? ఈభయ మేల? ఈసందేహ మేల? దాసీజనములగుడారములలో దాఁగ నేల? లేనిపోనియాఁడువారిహంగులు తెచ్చి పెట్టుకొన నేల? చక్రవర్తి పుత్త్రుఁడవై పుట్టియుఁ గింకరవృత్తికి లోనుగా నేల? అర్ధరాత్రమున నిద్రావస్థ నుండువారిఁ జూడవ నేల? అరదండముల తో నురికంబములయొద్ద కీడ్వఁబడ నేల? ఎందుల క్రీశ్రమము? ఈక్షోభము? ఈయవమానము? ఈబలవన్మరణము?

వసం—నేను మూఁడేండ్లవయసువాఁడ నై యుండఁగ నీమహారాజువలనఁ దీసికొనిపోఁబడుటచే నిచ్చట న న్నెవ్వ రెఱుఁగరు. మాతల్లియైన న న్నెఱుఁగదు. బద్ధుఁడైన యీవృద్ధరా జప్పటప్పుటఁ జూచుటచేత నన్నుఁ గొంత యెఱుఁగును. ఒకసారి చూచుటవలన బుద్ధిమతి నన్ను మిక్కిలి స్వల్పముగా నెఱుఁగును. హా కోకిలా! నీ విప్పుడు నాయెదుట నున్నయెడల నే నెంతవికృతవేషములో నున్ననైనను నీ విట్టె యానవాలు పట్టుదువు గదా!

కో—(తనలో) మగరూపున నున్ననన్ను నీ వెంతగుఱుతు పట్టితివో యింతకుముందువఱకు నేను నిన్నంతే గుఱుతు పట్టితిని.

ఆ. వె. ఎఱుఁగు టనఁగ నేమి? ♦ యెఱుఁగమి యన నేమి?
నెత్తిపైన జ్యేష్ఠ ♦ నిలుచు నపుడు.
కనులు పూలు పూచి ♦ కాయలు కాచును;
బుద్ధి మొక్కవోయి ♦ మొండిఁబాఱు.

(ప్రకాశముగ) వసంతా! నీ వేదో చెప్పఁబోయి మఱియొక్కదారిని బోయితివి.

వసం—ఔను. ఇచ్చట మాతల్లియైన న న్నెఱుఁగదు. నేను వసంతుఁడనని చెప్పిన నెవ్వరు నమ్ముదురు? మగరూపమున నంతఃపుర మెట్లు ప్రవేశింతును? అందుచే నీదాసితనమున కొప్పుకొని నగరు ప్రవేశించితిని. మాయమ్మతో రహస్యముగ నాస్వరూపమును వెల్లడించుకొనవలయు నని యెంచితిని గాని, వసంతుఁ డని పేరుపెట్టుకొని వచ్చిన నెవరినైనఁ బ్రత్యేకాజ్ఞ లేకయే శిరఃకర్తన మొనరింపుమని ద్వితీయసేనాధిపతి కప్పుడే యాజ్ఞ నిచ్చుచుండెను. తరువాత—(సేనాధిపతివంకఁ జూచును.).

విజ—చెప్పుము. సేనాధిపతికి భయమేమి?

వసం—తరువాత, నీసేనాధిపతితో నాయుదంతము సంపూర్ణముగఁ జెప్పితిని. అప్పు డీతఁడు నాయవస్థకు మిగుల ఖేదపడి నీవీరాత్రి నీ శత్రు వైనయీనూతనరాజును గడతేర్చినయెడల సేనాభండారములతో నేను నీకు సాహాయ్య మొసర్చి నిన్ను రాజ్యమున నవ లీల నిలుపుదు నని వాగ్దాన మొసర్చెను.

కో—సేవకా! ఈసేనాధిపతి కరదండములఁదగిల్చి యుక్కిళంబములయొద్దకుఁ దీసికొని వెడలుము. ఛీ! దురాత్మ్రుఁడా! రాజద్రోహీ! పాపీ! రాజ్యము వసంతునిదిగావ్రున నాతఁ డేదో యొకతంత్రమునఁ దన రాజ్యమును దాను సంపాదించు ···టలో నంతత ప్పేమియు లేదు. నీ కేమి పోఁగాలమా? ఒడలు మదమా? నీకు నే నేమి ద్రోహ మొనర్చితిని? నీదారికి నే నేమియడ్డుగ నుంటిని? నన్నుఁ జంపు మని నీ వీతనికి బోధింతువా?

విజ—చంపు మని నేను బోధింపలేదు. ఆతఁడు మిమ్ముఁ జంపఁగలిగిన యెడల నాపైని—

కో—ఛీ! నోరు మూసికొనుము. నీప్రాణావఁదగినవాఁడవే!

వసం—అయ్యా! ఆతనిని క్షమియింపుము!

చం—విజయసారథీ! ఇట్టిచిక్కులు రాఁగ నివారణము చేయఁదగిననీవే మ మ్మిట్టి యాపదలలోఁ బ్రవేశింపఁ బెట్టితివా? ఈవిశ్వాసహైన్యము నీకుఁ దగునా?

జ—రాజకుటుంబమం దిప్పటికి నాకు విశ్వాసమే?

కో—(కత్తిదూసి) ఆఁ! ఆఁ! ఏమంటివి? ఏమంటివి? రాజకుటుంబమందు నీ కిప్పటికి విశ్వాసమేనా? నేను రాజకుటుంబములోనివాఁడను గాక పోవుటచేత నన్నుఁ జంపుటలో విశ్వాసహైన్యము లేదని సూచించుచుంటివా? బాలిశాధమా! (నఱుకఁబోవును.)

చం—అబ్బాయీ! శాంతింపుము

వసం—అయ్యా! రక్షింపవలయును.

కో—మహారాజ్ఞీ! వసంతుఁడని పేరుపెట్టుకొనిన వాఁడెవఁడో వచ్చినంత మాత్రముననే యధములైన సేవకులకు సహితమునాయం దెంతగౌరవమున్నదో చూచితివా? నన్ను వారు వధించుటకుఁ గూడ యత్నించుచున్నట్లు స్పష్ట మైనదా? గౌరవహీనునై ప్రాణాపాయదశ నొందుచు, నేను నీయింట నిం కెన్నాళ్లుండవలయును? నీబాంధవము నా కక్కఱలేదు. నీరాజ్యము నాకక్కఱ లేదు. నాయిష్టానుసారముగ నేఁ బోయెదను.

(పోఁబోవును)

చం—నాయనా! కోపపడకుము. వసంతుఁ డనునామము ధరించి యేనిర్భాగ్యుఁడైన వచ్చినయెడల నింత మునుఁగు నని యెఱిఁగియుండియే యట్టులానతిచ్చితిని. (అపవారించి) ఈసమయమున నీ విట్టు లాచరింపఁ దగదు. యుద్ధానంతరము రాజ్యమా యల్లరిగనున్నది. పైరాజ్యభారమా మీఁదఁ బడెను. రాజ్యాపేక్షచే దొంగలు ముచ్చులు వేషధారణ మొనర్చుకొని వచ్చుచున్నారు. ముఖ్యుఁడైన సేనాధిపతియా పరిభవింపఁబడి మరణయాత్రోన్ముఖుఁడై యున్నాఁడు. ఎదుటఁబొమ్మపైఁ గుంపటివలె సార్వభౌముఁడు మనయసందర్భచర్య నంతయుఁ జూచి యున్నాఁడు. ఇట్టి యసాధ్యావసరమున బుద్ధిమంతుఁడ వైననీవేమి! అనాలోచనముగ నీప్రయత్న మేమి? తప్పు కాదా? నాయనా! ఏమియు మాటలాడకుము.

వసం—(చంద్రికవద్దకువచ్చి) అమ్మా! నేను వసంతుఁడను. నీవు రాజపత్ని వనుమాట యెంతయథార్థమో నేను నీసుతుఁడ ననుమాట యంతయథార్థము. అభిమానపుత్త్రుఁ డని, యాారసుఁ డని, యధికారతారతమ్య మని,యన్యోన్యకలహారంభ మగునని, జన

నాశన మగునని, ధనవ్యయ మగునని, రాజ్యమమితాందోళనా ధీన మగునని, మీరు గుజగుజలువోయి డిల్లపడి యేమియుఁ దోఁచక, నిలువుగ్రుడ్లు వైచుకొని, నాలుకలు గఱచుకొని, యింతయిబ్బందిపడనక్కఱలేదు. దానికొఱకపేక్షించి వచ్చినవాఁడను గాను. నిశ్చయముగ నీరాజ్యమును గోరి రాలేదు. ఆకోకిలాపాదములతోఁడు.

కో—(తనలో) హరిహరీ! ప్రాణనాథా! నీపాదములనే గతిగనమ్మియున్న నన్నిట్టిమాట లాడఁదగునా?

చం—(తనలో) ఇంతసేపటినుండియుఁ గొంతదూరమున నుంటచే దీనిమాట బాగుగ గుర్తింపలేకుంటిని. ఇప్పు డిది నాకతిసమీపస్థయగుటచే దీనికంఠధ్వని బాగుగా నానవాలు పట్టుచున్నాను. నాథర్తకంఠరవముగూడ నిట్టిదే. ఏమియుభేదములేదు. కనులుమూసికొనిన నాతఁడే మాట లాడినట్లు నాకుఁ బొడకట్టుచున్నది. (ప్రకాశముగ) అబ్బాయీ! కోకిల యని మీ రందఱింతసేపటినుండియు సంభాషించుకొనఁగ నేను వినుచు నూరకుంటిని. ఇప్పు డిది కోకిలాపాదములతో డనినది. నాయనా! కోకిలయెవ్వతెయోనాకు స్పష్టముగఁ జెప్పుము.

వసం—అమ్మా! న న్నడుగుము! నేను జెప్పెదను. ఆతని కేమితెలియును?

కో—(తనలో) ఆత్మస్వరూపనిర్ణయ మసాధ్యము కాదా? (ప్రకాశముగ) కోకిలాస్వరూపాద్యులు నీకన్నులఁ గట్టినట్లుండ వేఱ వర్ణింపనేల? కాని, రాజ్య మక్కఱలేనివిరాగిశిఖామణివి కాంతారములం దుండక కాంతలయంతఃపురములం దేల దూరితివి?

వసం—నా ప్రాణనాయిక యగుకోకిలను బురముల వెదకితిని. వనముల వెదకితిని. ఎచ్చటను గానఁబడ దయ్యెను. ఇఁక నాకు వెదకు

టకు దేహశక్తి లేదు. చేతిలో సాధనములు లేవు. నారాజ్య మును జేరి నే నుండినయెడల నాకు సేవకు లుండరా? ధనము కావలసినంత యుండదా? తత్సాహాయ్యమునఁ బ్రపంచ మంత యు నేను గోకిలను గాలింపఁ గల సనియును, దానిని జూచు భాగ్య మప్పటికైన నాకుఁ గలుగకపోయినయెడల స్వదేశము లోఁ దల్లిసన్నిధిని మరణము నొంది పితృపితామహాదు లేమ ట్టిలోఁ గలిసిరో దానిలో నేనుఁ గలియఁ దలఁచి యిక్కడకు వచ్చితిని. నాకు రాజ్య మక్కఱలేదు ఐశ్వర్య మక్కఱలేదు. ప్రాపంచికవస్తు వేదైనను నాకుఁ గోకిలతరువాతిదే. హా! కోకి లా! కోకిలా!

కో—(తనలో) హృదయమా! ఆత్మానందమున ననశత నొందుచుం టివా?

చం—బుద్ధిమతీ! నీవు వసంతు నొకసారి చూచితి నని చెప్పితివి కాదా?

బు—ఔను.

చం—నీ వతని నాసవాలు పట్టఁగలవా?

బు—ఏమో! చూచెదను. (వసంతుని సమీపించి) అమ్మా! ఇదేపోల్క గు; లావు. అమ్మా! అందుదాని కంతయొత్తైనను దుండునా?

చం—ఫాలముమాట కేమి? ఆముక్కునకు నాముక్కున కేమైన భేద మున్నదా? చూడు! ఈవ్రేళ్లు ముంజేతు లచ్చముగఁ దండ్రివి సుమా! ఆహా! ఈకన్నములను జూడనే లేదు. ఇవినాచెవులకుఁ బ్రతిబింబములుగ లేవా?

బు—సామ్య మున్నట్లే నాకుఁ దోఁచుచున్నది.

కో—తోఁచదా? ఇప్పు డందఱు పండితులే.

గీ. జాతకముఁ జూపి జాతక ♦ స్వామిలిం
మెదనఁ గాలర్షుఁ డిగిలించు ♦ నిద్దిస్త్రీన

గుటకు హేతువు లేవన్న ♦ గుటక ద్రిప్ప
కేరుచు పెట్టు శ్లోకాల ♦ నెన్ను యతఁడు.

(తనలో) వసంతా!

గీ. కల్లతలకట్టు ద్రాగ్లు! చె ♦ క్కిళ్ల ద్రేలు
దొంగగుబ్బలపైనున్న ♦ కొంగు జార
సద్దుకొన్నైన లేవు; సి ♦ చానతనము
కంటె నామగరూపె బిం ♦ కముగ నుండె.

(ప్రకాశముగ) అమ్మా! మీకందఱకీ వెఱ్ఱితన మేల?

గీ. ఇతనిఁ బదియాఱువర్షము ♦ లతఁడు తనదు
బాడిలో నుంచె; నతఁడె చె ♦ ప్పఁగఁదగువ
సంతుఁ డితఁ డౌను కాఁడో; యీ ♦ వంత యేల?
గొల్లఁ డెఱుఁగక యుండునే ♦ గొఱ్ఱెగుఱుతు?

చం—ఈవృద్ధరా జేమో తల వంచుకొని మాటలాడక యున్నాఁడు.

మో—(తనలో)

గీ. పంచపక్ష్యుపాసన గల్గు ♦ వానిఁబోలె
కనుల నిట్టట్టు త్రిప్పించు ♦ కొనుచు లోన
నేదొ గొణగుకొంచును వ్రేళు ♦ లిటు గణించు
కొనుచు వెఱ్ఱిచూపున నవ్వు ♦ కొనుచు నుండె.

చం—అబ్బాయీ! ఈతని నేఁ బల్కరించిన బాగుగ నుండదు. నీ వడుగుము.

కో—నీపుత్త్రుని చేతనే యడిగింపుము.

చం—(వసంతునివంకఁ దిరిగి) నీ వేయడుగుము.

వసం—"నేను నేనేనా?" యని నే నాతని నడిగిన నన్నుఁ గూర్చి యాతఁ డేమనుకొనును. ఎవరికి సందేహ మైన వా రడుగవలయును గదా?

కో—నీయథార్థత్వమును స్థిరపఱచుకొని మాసందేహమును బోఁగొ
ట్టుభారము నీమీఁదనే యున్న దని నీ వెఱుఁగవా?

వసం—సరే! అడిగెదను. అయ్యా! అయ్యా! పలుకఁ డేమి!. అయ్యా!
(బిగ్గఱగపలుచును.)

రుద్ర—ఎవఁడవు నీవు?

వసం—నే నెవఁడనో తెలిసికొనఁగోరియే. మీ రందఱు నన్ను నిన్నడుగ
మనినారు.

రుద్ర—నిన్ను నీవే యెఱుఁగనపుడు నేను నిన్నెఱుఁగు టెట్లు?

వసం—నన్ను నే నెఱుఁగుదును. మీరు నన్ను నమ్మకున్నారు. మీరు
నన్నెఱుఁగుదురు కావున, నమ్మకము గలుగఁజేయుటకుఁ గోరు
చున్నాను.

రుద్ర—నేను నిన్నెఱుఁగుదునా? (దగ్గఱగఁ జూచును.)

వసం—ఎఱుఁగరా? నేను వసంతుఁడను గానా? మీకారాగృహమునఁ
జిరకాలము నివసింపలేదా?

రుద్ర—ఓరీ! ఓరీ! తస్కరుఁడా! అధముఁడా! చండాలుఁడా! నాకూఁతు
రేదీ? నాయొక్క పుత్త్రిక యేదీ? (వసంతునిపైఁబడి) నా కిప్పు
డు దానిఁ గనఁబఱుపుము. లేదేని నీగొంతుకనులిమెదను. జా
గ్రత్త! మహాప్రభూ! తరువాతఁ దిరిగి కట్టవచ్చునుగాని, యుర
దండముల నొక్కసారి విప్పింపుఁడు. హా, కోకిలా! హా! కోకి
లా! (ఏడ్చును.)

మో—మహారాజా! శాంతింపుఁడు. శాంతింపుఁడు.

(ఇద్దఱను వేఱుచేయును.)

రుద్ర—మహాప్రభూ! మహాప్రభూ! నేను వెనుకఁ జక్రవర్తిని. ఇప్పుడు
పేరులేనియధముఁడను. నారాజ్యమును మీరు గ్రహించితి ర
నుచింతచే నిట్లు మనవిచేసికొనుట లేదు. నాకు న్యాయ మొ

సర్వ మీరు కర్తలు; సర్వాధికారులు. ఈదుర్మార్గుఁడు నాకోకిలను హరించినాఁడు. వానిని శిక్షించి నాకూఁతును నా కిప్పించి న్యాయము సేయవలయును. నేను మీకు సాష్టాంగపడుచున్నాను. హా! కోకిలా! హా! కోకిలా!

(ఏడ్చుచు సాష్టాంగపడును.)

కో—(ప్రకాశముగ) అయ్యా! లెండు. లెండు. (తనలో) హా! తండ్రీ! నే నెంత ఘోరపాపము చేసితిని. నీవు నాకు నమస్కరింపఁగ నే నూరకుండవలసి వచ్చెనుగదా! హా! కోకిలా! యని నీవేడ్వఁగ నీతోపాటు నేను బిగ్గఱగ నేడ్చుటకు వీలులేక కన్నులలోఁ జీలలు గ్రుచ్చుకొంటిని. కోకిలా! కోకిలా!, యని నీ వాలాపింపఁగఁ నాఁ, యనుటకైన నోఁచుకొనలేక నోటనిప్పులు వ్రేసుకొంటిని. (తిరిగి ప్రకాశముగ) అయ్యా! లెండు! లెండు! ఏమి లేవకున్నారు! అమ్మా! చూడు! చూడు!

చం—(చూచి) అయ్యో! మూర్ఛాగతుఁ డయ్యెను.

కో—తండ్రిప్రాణమున కాపదరాఁగఁ గొడుకు మగతనమే యాఁడుతనముగఁ గరఁగిపోవలసియుండఁగా నాఁడుపడుచు పైఁబై మగతన మెగిరిపోయి యాఁడుతనముగ మాఱు టాశ్చర్యమేమి? చీ! చీ! ఇఁక నా కీయనవసరవేషమేల? తీసిపాఱవైతును. (తీసి లోని స్త్రీవేషముఁ ననిలిచి) హా! తండ్రీ! హా! తండ్రీ! (పెద్దపెట్టున నేడ్చును.)

చం—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమిది! ఏమిది! బుద్ధిమతీ! ఇది యేమి? ఇంద్రజాలమా? స్వప్నమా? కనుకట్టా? హా! ఏమిది!

బు—ఇది యేమియుఁ గాదు. ఇదియే కోకిల యని స్పష్టమగుచున్నది.

చం—మాఅబ్బాయి యేఁడీ?

మో—అబ్బాయియే అమ్మాయిగా మాఱినది. కాలమహిమము.

వసం——(తనలో) హా! హృదయమా! ఇప్పటికైన నాలుక కేడమిచ్చెదవా? హా! కోకిలా!

గీ. ఎప్పుడు కన్నులఁ బడుదువో ♦ యెప్పుడు నిన్నుఁ
గౌఁగిలింతునొ యని చిర ♦ కాల మేను
తహతహను బొందఁ బ్రారబ్ధ ♦ తంత్రమునను
జేరవలసె ని న్నిట్టిదు ♦ స్థితిని నేను.

కో——తండ్రీ! ఇంకను లేవకుంటివేమి? రాజ్యవిహీనుఁడ వై, యీశత్రురాష్ట్రములో నురికంబముల ప్రదేశమున మరణశిక్షను బొంద నుద్యుక్తుఁడవై కఠినాత్మిక యైనకూఁతుకొఱకేడ్చి యేడ్చి మొఱఁగువాఱిపోయితివా తండ్రీ! (ఏడ్చును.) నామూలమున నీకెంత ప్రారబ్ధము తటస్థించెను! తండ్రీ! తండ్రీ! తండ్రీ! (ఏడ్చును)

రుద్ర——(లేచి) నన్నుఁ దండ్రీ! యని పిలుచువా రెవ్వరు? కోకిలయేనా? ఏదీ! ఏదీ! (తడవుకొనును.)

కో——నాయనా! నే నిక్కడ నున్నాను. కన్నులు తెఱువుము.

రుద్ర——(తెఱచి) హా! నాతల్లీ! నాతల్లీ! (ఏడ్చును.)

కో——నాయనా! లెమ్ము. (లేచును.)

రుద్ర——అమ్మా! నిశ్చయముగ నీవు నాకూఁతు రైనకోకిలవే కద!

కో——ఔను. నీకూఁతురైనకోకిలను నేనే. వసంతునిచెర విడిపించి యతనితోఁ బారిపోయినపాపాత్మురాలైనకోకిలను నేనే. మోహనుని బాధఁదప్పించుకొని పురుషవేషముననీరాజ్యమును జేరి యీామెకు బుత్త్రుఁడనై రాజ్యము సేయుచు సిగ్గుమాలియున్న కోకిలను నేనే. ని న్నురిదీయవలసిన దని యాజ్ఞ యిచ్చి యిచ్చటి కరదండములతో ని న్నీడ్పించినచండాలినియైన కోకిలను నేనే. నీవు నాకొఱ కేడ్చుచుండినను మూఁగనైయుండినకోకి

లను నేనే. ఏమి చేయఁగలను? రాజవిధి! అవిలంఘ్య మైనరాజవిధి నన్నట్లు చేయించెను. క్షమింపుము. (సాష్టాంగపడును.)

రుద్ర—తల్లీ! లెమ్ము. నీవు విచారింపవలదు. నేను నిన్నుఁ బురుషవేషమునఁ జూచినతోడనే నిన్నుఁ గొంత యానవాలు పట్టితిని గాని నావిద్యమానస్థితినిబట్టి వెల్లడించిన నేమి నేరమో యని భయపడి యూరకుండవలసి వచ్చెను. తరువాత నట్టె యట్టె యేమో నాకు మతి చెదరుచున్నట్లుండెను. దేహస్మృతి తప్పుచున్నట్లు కానఁబడెను. ఇప్పుడు నాకు శాంతచిత్తత కలిగినది. ఇఁక నిక్కడ నేమి చేయవలయును.

కో—కొంచెముపని మాత్రమే యున్నది. ఈసేనాధిపతి నురిదీయించవలసి యున్నది.

వసం—కోకిలా! నావంకఁ జూడుము. ఆతనిని జంపుట కేమి కాని, ముందు నన్ను బ్రదికింపుము.

కో—నీవసంతత్వ మింకను స్థిరపడలేదు కదా?

వసం—అది నీవలననే స్థిరపడవలసినది కదా.

గీ. రమ్యమాధుర్యమృదుతమా ♦ రవము గల్గు
కోకిల వసంతునికి శోభఁ ♦ గూర్పవలయు;
రమ్యమాధుర్యమృదుతమా ♦ రవము గల్గు
కోకిల వసంతునికి శోభఁ ♦ గూర్చుఁ గాదె?

కో—నీ కనుచిత మగునట్టియు, నేను జూడఁదగనట్టియు, నీయాఁడువేసమును దీసివైచినఁగాని నీవసంతతను నేను స్థిరపఱుపఁజాలను.

వసం—మహాప్రసాదము.

గీ. నినుఁ గనఁగ నతిహాస్య సా ♦ ధనమయినది
యైన నినుఁ బొందుటకు దాని ♦ నటుల త్రోతు

జ్ఞానమే ముక్తిసాధన ♦ మైనదైన
దానిఁ ద్రోయవలయు ముక్తి ♦ దశనుగాదె?

(వసంతుఁడు నిష్క్రమించును.)

కో—(నవ్వుచు)

గీ. కొడుకుఁగా నుండినపుడు నన్‌ ♦ బడిబడిగను
గరుణఁ జూచుచుఁ బల్కెడ ♦ గ్గలుడు వీవు
కోడల నయినవెంటనే ♦ కొఱకొఱంచుఁ
బలుకచుంటివి దూరాన ♦ నిలిచి యత్త!

చం—(నవ్వుచు) అప్పుడే కోడంట్రికమారంభ మైన దని సంకోచించుచుంటివా? ఈవింతమార్పు లన్నియు నామనసుఁ జెదరఁ జేసినవి. అమ్మా! నీకంటె నెవ్వరికి నెక్కువ తెలియదు. అది వసంతుఁడేకద.

కో—ఏమియు సందేహింపఁ బనిలేదు. ఆతఁడు నీపుత్త్రుఁ డగువసంతుఁడు.

చం—నాపుత్త్రుఁ డగువసంతుఁ డైనయెడల నీభర్త యగువసంతుఁడు మాత్రము కాకుండునా?

కో—పెద్ద లెట్లాచరించిన నదియే మాకు సమ్మతము. (అపవారించి) అయినను మామంత్రిగారియభిప్రాయ మెటు లుండునో?

చం—అన్నయ్యా! నీకూఁతును నాకొడుకునకుఁ జేసికొనవలయు నని యున్నది. నీ యంగీకృతికొఱకుఁ గోరుచుంటిని.

రుద్ర—(నవ్వుచు)

గీ. పెండ్లికొడుకు కూఁతుల నింటఁ ♦ బెట్టుకొంటి,
వహహా! కట్టినై చితివి వి ♦ య్యంకు నిచట
నన్ని సమకూడెఁగద! యీని ♦ రర్థకంపు
మునలిగంగిరెద్దుతలయూఁ ♦ పు లిప్పు డేల?

చం—(సవ్యాజము) అన్నయ్యా? ఇది నీవు చెప్పినసీతియేకద! నాపుత్రుని నీవు చిరకాలము గట్టినైచితివి! కాన నాకొడుకుతో వడ్డిగ నీ కూఁతును దీసికొంటిని ఇఁక వెనుకటిమాటలతోఁ బ్రయోజనము లేదు. నీకూఁతును నాకొడుకున కీయవలయును.

రుద్ర—నీకొడుకునకు నాకూఁతును జేసికొమ్మని నే నిన్నుఁ బ్రార్థింపవలసి యుండ నీ వటు లందు వేల?

చం—అట్లు నీ వనుకొనఁ బని లేదు. మే మందఱము నీ కెప్పుడు విధేయులము కామా? ఈరాజ్యములు రెండును నీవే కావా? మాకు నీకంటెఁ బెద్దదిక్కెవ్వ రున్నారు?

విజ—నాచావుమాట ముందుగఁ జూడక మీపెండ్లిమాట లాడుకొనుచున్నారా?

కో—ఇఁకఁ జూచున దేమి? ఓరీ! సేవకా! ఆతనిమెడ క్రాతాడుఁ గట్టుము. ఛీ! అటు కాదు. ముందు చేతులు వెనుకకు విఱిచి కట్టవలెను. పాదములు రెండు బొటనవ్రేళ్లను గలిపి కట్టుము. మెడను ద్రాఁడుచ్చువలె చేసి మొగము గానఁబడకుండ నొక టోపిఁ దగుల్చుము.

చం—మన మందఱ మింతయానందముగ నుండ నీసమయమున నాతని మాత్ర మేల చంపవలయును?

కో—ఏదోషమునైన సహింపవచ్చుఁ గాని రాజద్రోహమును సహింపఁ గూడదు. జనులక్షేమము రాజక్షేమమున నిమిడి యుండును. అట్టిరాజున కపకారము చేయువాఁడు లోకాపకారి. కావున నట్టి వానిని క్షమియింపఁ దగదు!

విజ—మోహమునకుఁ గుల్లాయి నింకఁ దగుల్పవలదు. అయ్యో! నాభార్య చిరకాలము క్రిందటనే కాలముచేసినది. ఇంతకాలమునుండి విధురస్థితి నుండియు నీనడుమనే యొకదానిని దెచ్చుకొంటిని

దానిని గారణాంతరమునఁ బరిణయము కాలేము. దానిఁ జూచు వలయు ననుకోర్కె నాకున్నది.

కో—దాని నిచ్చటి కెవ్వరు తీసికొనివత్తురు?

విజ—ఇచ్చట నున్న జగన్నాథుఁడు.

కో—కాని.

జగ—(వసుగర్భి భ్రమరికతో వచ్చును.)

భ్ర—హా! ప్రాణనాథా! అకస్మికముగ నీ కెట్టియాపద తటస్థించెను!

విజ—నీవు నాయందుకొఱకు విచారింప వలదు. ప్రత్యక్షమగుటకుఁ "గోకిలయో కోకిలయో" యని యేడ్చుచుంటివి. గోకిలాదర్శనము కానున్నది. అదిగో చూడుము!

భ్ర—అమ్మా! అమ్మా! (దరికిఁ బోయి కౌఁగిలించుకొని) అమ్మా! అమ్మా! ఎక్కడనుంటివి? ఎప్పుడు? ఏలాగు? అదిగో! అదిగో! నీ తండ్రిగారు! అమ్మా! వసంతుఁ డేఁడీ?

కో—నీవు రాలేదని నిశ్చయపఱచుకొనియే నిన్నింతవఱకు స్మరింపనైన లేదు.

భ్ర—అమ్మా!, రాక పోవుట కూడనా?

కో—సరే. నీవు పోయి నీపెనిమిటి నోదార్పుము. ఆతఁ డింకఁ జావనై యున్నాఁడు.

భ్ర—అమ్మా! రక్షింపుము. (కాళ్లపైఁ బడును.)

కో—ఆతఁడు చేసినద్రోహ మేదియో నీ వెఱుఁగవు కాన నీ వట్లనుచున్నావు.

భ్ర—అది యేమి?

కో—ఆతఁడు నన్నుఁ జంపుట కొకనికిఁ బ్రోత్సాహ మొనర్చినాఁడు

భ్ర—హరిహరీ! గొప్ప నేరమే చేసినాఁడు. అట్లయినఁ జావవలసినదేనా?

కో—ఆఁ!

భ్ర—ఆతని రక్షించుకొనఁ నుపాయాంతర మేమైన నున్నదా?

కో—ఈజను లాతని క్షమింపు మని ప్రార్థించిన క్షమింతును.

భ్ర—ఓమహాజనులారా! నాపతిని రక్షింపరా? ఈతఁ డడవిలో నన్ను రక్షించెను. నేను దాసిని, స్వైరిణిని. అయినను కులాంగననై యీతని వివాహముఁ జేసికొన నిశ్చయించితిని. నారాణియగు కోకిలాదేవి నాకుఁ గానఁబడినతరువాత నిన్ను వివాహముచేసికొందు నని నే నాతనికి వాగ్దానము చేసితిని. స్వామికటాక్షమున నా కామెదర్శనలాభము గలిగెను. మీమహౌదార్యతచే నాకుఁ బతిలాభము కలుగవలయును. రక్షింపుఁడు.

(నేపథ్యమున) ఆతఁడు శిక్షాపాత్రుఁ డయ్యును నేరముచేసినవారిని గొందఱను మహానందావసరమున క్షమించి వదలివేయుపూర్వాచారము ననుసరించి యీతని క్షమింపఁదగును.

కో—జనవాక్య మంగీకరింపఁబడినది. సేవకా! విజయసారథిని దింపుము.

(అట్లుచేయును.)

విజ—(అపవారించి) నే నిదివఱ కొకనిజంపుటయే దురాచారముగాఁగలవాఁడను గాని, చంపఁబడునాచార మున్నవాఁడను గాను. నే నొకరిని రక్షించువాడుక కలవాఁడనే కాని యొకరిచే రక్షింపఁబడువాడుక గలవాఁడను గాను. అట్టి నాకిట్టిగతి కలిగెను.

భ్ర—ఏమియు విచారింపకుము.

విజ—నాకు భయవిచారము లెన్నఁడును లేవు.

భ్ర—అమ్మా! వసంతుఁ డేఁడీ?

కో—అడుగో! (వసంతుఁడు ప్రవేశించును.)

చం—(కౌఁగిలించుకొని) నాయనా! నాయనా! ఎంతకాలమునకు నా కనులఁ బడితివి! ఇంతవాఁడవై యుండ వెడలి, యింతవాఁడవై రాఁగ నిన్ను నేను గుర్తింపలేకపోయినను నిన్నుఁ జూచినతో

డనే నామనసులో నేదియో యనిర్వచనీయమైనయానందోత్సవ
ము గలిగినది నాయనా! నీమామగారికి నమస్కరింపుము.

వసం—ముందు నీకు నమస్కరించి.—(నమస్కరించును.)

చం—శీఘ్రముగ వివాహ మగుఁగాక!

వసం—మామగారూ! నమస్కరించుచున్నాను.

రుద్ర—చెల్లెలా! వివాహాశీర్వచనము నీవు చేసితివికాన శీఘ్రముగ సం
తానవంతుఁడవు కమ్మని నే నాశీర్వదింతును.

చం—నాయనా! అదిగో! చిరవిశ్లేషపరితప్త యగుకోకిల నాశ్వాసిం
పుము.

వసం—ప్రాణప్రియా! దైవకటాక్షమున నిచ్చట నందఱము చేరితిమి.
నేను బుద్ధిలేనివాఁడ నై నీయెడ నాచరించినదోషమును నీవు
దయతో మన్నింతువుగాక! (నమస్కరించును.)

కో—లెమ్ము ప్రమాదమున కింత ప్రార్థన మేల?

వసం—అనుగ్రహింపఁబడితిని. అహా! ఎన్నెన్ని చిత్రములు జరిగినవి.

ఆ. వె. కొడుకు కోడలయ్యెఁ; గోడు కయ్యె బానిస;
అమ్మ యత్తయయ్యె; నత్తయమ్మ
యయ్యె; వైరి వియ్య మయ్యెఁ; గోడలు కూఁతు
రయ్యె; బద్ధుఁ డల్లుఁ డయ్యె నహహా!

విజ—హాహాహా! దాసి సంసారిణి యయ్యెను. సేనాధిపతి దాసిమగఁ
డయ్యెను. ఈరెండుమాటలును జెప్ప మఱచినారు.

చం—మీరు మాఁడుజోళ్లుగ వేఱువేఱుగ నిలువఁబడుఁడు.

(అట్లుచేయుదురు.)

చం—మోహనా! ఇది పెంకె దయ్యము. మిక్కిలి బుద్ధిమంతురాలు.
ఇట్టిదానికి నీవంటిబుద్ధిహీనుఁడు పతిగ నుండుట తగదు. మీ
దాంపత్యము లోకవిరుద్ధముగ నున్నది.

మో—ఎంతమాత్రమును లోకవిరుద్ధత లేదు. అలాగున నీలాగునంగూడ నున్నది.

చం—అలా గీలాగున నేమి?

మో—గీ. భాండసాచారపుణ్యుని భార్య నకొ
కింతపి త్రశరీర యైన ♦ నింతి గలుగం
దలుచు గుడిసె వేటులకాళ్లి ♦ కెంతగుతులువ
కిలమహాపతివ్రత సంభ ♦ వించు సతిగ.

చం—(తనలో) అంతమట్టుకు జాలించుము. (ప్రకాశముగ) అన్న య్యా! వీరివివాహములు వెంటనే చేయవలయును. ఎవరిది ముందెవరిది వెనుకం జేయవలయునో యానతిచ్చెదరుగాక!

రుద్ర—మహారాజవివాహమునకుం బూర్వమున సర్వమంగళయుక్తముగ సాలంకారముగం గొన్ని కన్యాప్రదానములు జరిగించవలయును. గనుక వీరిద్దఱవివాహములును వెంటనే చేయవలయును. తరువాత—మనము వియ్యమొందవలయును.

చం—అన్నయ్యా! సంతోషమే. వివాహము లిప్పుడే కావలయును అందఱమును లోనికిం బోవుదము.

(అందఱును నిష్క్రమింతురు.)

ఇది చతుర్థాంకము.

శ్రీ

కోకిల

పంచమాంకము.

ప్రదేశము—శ్రీపురములోని పేథి.

(ప్రవేశము—కృష్ణశంకరులు)

కృ—ఏమండి! చిరకాలమునుండి వివాహదక్షిణకై కనిపెట్టియున్న మీకు నేను బాగుగ లభింపఁ జేసితినా?

శం—అయ్యా! సంతోషించితిని. వివాహము బహుశోభావంతముగ జరిగినది.

కృ—పెండ్లికొమరుని జూచితిరా?

శం—లేదు. నాయనా! కాని, మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁ డని తెలిసినది. సంతోషించితిని.

కృ—మామహాదృష్టమున మా కట్టి ప్రభుఁడు లభించెను.

సీ. ఫాలభాగంబు వి ♦ శాల మాటను గొంత
కోలవా టగుమోము ♦ గ్రాలువాఁడు
నొకసారి కని పల్కు ♦ నెరుస్వామాపస్వభా
వము లిట్టె కనిపెట్టు ♦ ప్రతిభవాఁడు
నిదిగో! యనుచు నర్థి ♦ కిచ్చెడుపర్యాంత
మును నిచ్చెద నటంచు ♦ ననని వాఁడు
నెటు పోయి యెటు వచ్చి ♦ యేమైన సరె కాని
యనృతంబు వచియింప ♦ నట్టివాఁడు.

చెదరు లేనివాఁడు ♦ స్మితభాషి మితభాషి
కవితయన్నఁ బ్రీతి ♦ గలుగువాఁడు
బహుకలాన్వితుండు ♦ పరమగంభీరుండు
మాతృభక్తియుతుఁడు ♦ మాప్రభుండు.

శం——మహారాజబాలకగుణాకర్ణనమునఁ గర్ణములు మిగులఁ బవిత్రము లైనవి.

కృ——కథనమున నాజిహ్వాకంటెనా? అదిగో! అటు చూఁడు. మన నేత్రములు కూడ సాఫల్య మొందవలసి యున్నది. ఊరేగి వధూవరు లిప్పుడే సర్వమంగళోత్సవపరంపరలతోఁ గోటలోఁ బ్రవేశించుచున్నారు. బురుజునొద్ద నిలిచి చూతము రమ్ము.

(నిష్క్రమింతురు)

ఇది విష్కంభము.

[ప్రదేశము——శ్రీపురమున సభాశాల.]

(ప్రవేశము. విజయసారథి, జగన్నాథుఁడు, చంద్రిక, కోకిల, వసంతుఁడు, రుద్రదేవవర్మ.)

చం——ఆహా! ఇప్పటికిఁ గృతార్థుల మైతిమి. సమస్తవైభవోపేతముగఁ గల్యాణ మైనది. ఇఁక నేమియుఁ జింత లేదు. కాని, నాయనా! (వసంతుని గౌఁగిలించుకొని) నీవు నాపుత్త్రుఁడ వని తెలియక నీ యెడల నే నెంతతొందరపడితినిరా! తండ్రీ! నీమన సెంతనొవ్వఁ జేసితినో?

వసం——అమ్మా! అటు లనెద వేల? నాప్రాణప్రియ యైనకోకిల నాకుఁ బరమశత్రు వని భ్రమసి నేను దానిని బాకునఁ బొడువ లేదా? భ్రమమువలనఁ గలిగినయజ్ఞతయే యింతకు హేతువు. విచారింపవలసినది లేశమును లేదు.

రుద్ర——ఇప్పుడు వెనుకటిమాటలతోఁ బని లేదు. అయినను బ్రస్తావన వచ్చినది కావునఁ జెప్పెదను. తల్లికొడుకులకుఁ గలిగిన వెనుకటి మనఃకాలుష్యమునకును భార్యాభర్తలలోనియావిపరీతకార్యమునకును మూలకారణ మీవిజయసారథి.

విజ—ఈదెబ్బ నాపై గురిపెట్టితి రేమి? నే నేమి చేసితిని?

రుద్ర—నీవు యుద్ధమునుండి ఇటకు వచ్చినవెంటనే స్త్రీరూపమున నున్నవసంతుఁడు నీతో మాటలాడి నీయొద్ద తనగుట్టును వెల్లడించుకొనినాఁడుగదా?

విజ—ఆ.

రుద్ర—ఈరాజ్యమున నున్నయుద్యోగులలో నీవు పెద్దవాఁడ ననియు, వయసుమీఱినవాఁడ ననియుఁ, దలయూఁడించుకొని తిరుగుచుంటివి కదా! కోకిలను జంపు మని నీవు చెప్పినయాలోచనము నీతిబాహ్యముగ నున్నది కాదా? ,అమ్మా! ఇదుగో! వసంతుఁడ ననుచు నీతఁడు వచ్చినాఁడు. అయియుండును. అయినఁ దొందరపడవలదు. నిదానముగ నాలోచింతము ,, అని సుగుణరాశియైన యీమహారాజ్ఞిగారితోఁ జెప్పి మాతాపుత్రులను నీవు గలిపిన యెడల నింతక్షోభము రాకయుండునుగదా!

విజ—ఆఁ! ఆఁ! వసంతుఁ డని వచ్చినవానిని, వసంతుఁ డని చెప్పినవానిని, దెగనఱకు మని దేవిగారియాజ్ఞ యైయుండఁగ—

రుద్ర—అదేమిమాట? అది యొకవంక యని నే నెఱుఁగనా? యథార్థగ్రహణపర్యంత మట్టియాజ్ఞ నుపసంహరింపు మని నీ వీరాణిగారితోఁ జెప్పిన రాజ్యకార్యనైపుణ్యధురంధరయుఁ బుత్త్రాభిమానవిశేషయు నైనయీయామె యంగీకరింపకపోవునా? నీస్వభావముమంచిదికాదు.

గీ. అమితధారాళముగఁ బైకి ♦ నగపడుచును
లోనఁబరమకుత్సితుఁడైన ♦ వానివెట్టి
పలుకు లాడుచుఁ బైకి లోఁ ♦ బరమకఠిన
వృత్తి గలవాని నిన్నె వీ ♦ క్షించినాఁడ.

విజ—(అపవారించి) జగన్నాథా! వింటివా? సేనాధిపతి కట్టిస్వభావమే శ్రేష్ఠమునుమా! పొగగారకాయవలె మీఁదఁ బడువఱకుఁ గనఁబడకుంటయే పౌరుషలక్షణము.